Український культурологічний центр (м. Донецьк)
Донецьке відділення Наукового Товариства імені Шевченка

Володимир Білецький

ІСТОРІЯ
Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989-1991 рр.)

Друкується за підтримки Донецької обласної державної адміністрації згідно з Указом Президента України від 13.03.2009 р. № 155 "Про відзначення 20-ї річниці створення Народного Руху України за перебудову"

Донецьк-2009

ББК 66.69 (4УКР-4ДОН)

Б43 **Історія Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989-1991 рр.)** / Білецький В.С. - Донецьк : Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2009. - 172 с.

ISBN 978-966-2018-07-3

У монографії розкриті передумови й описано процес виникнення Донецької Крайової організації Народного Руху України (ДКО НРУ). Розкрита публічна діяльність та показані основні акції Донецької Крайової організації Народного Руху України у період 1989-1991 рр. Показана роль НРУ у розвитку багатопартійності.

Для істориків, політологів та широкого загалу, всіх хто цікавиться процесами відновлення державності України у кінці XX ст.

Рецензенти:

М.В.Удод, кандидат юридичних наук, доцент Донецького національного університету

В.В.Задунайський, доктор історичних наук, професор Донецького національного університету

ISBN 978-966-2018-07-3

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА

Книга про Донецьку Крайову організацію Народного Руху України підготовлена і видається вперше.

Відновлення Української держави, її становлення і розвиток були тісно пов'язані з діяльністю "Народного Руху України" - аналога польської "Солідарності", литовського "Саюдісу" та Народних Фронтів, які діяли у 90-х роках XX ст. у ряді республік СРСР. Тому значимість цієї організації для українського народу, його історії, процесів національного відродження неоціненна.

Книга підготовлена з нагоди 20-річчя Народного Руху України, відзначення якого в Україні здійснюється згідно з Указом Президента України від 13.03.2009 р. № 155 "Про відзначення 20-ї річниці створення Народного Руху України за перебудову", доручення Кабінету Міністрів України від 20.03.2009 р. № 16650/1/1-09.

До видання включені аналітично опрацьовані матеріали архівів, особистих щоденників, видань про громадські організації і рухи в Україні в нові часи, а також спогади безпосередніх учасників подій.

Автор-укладач висловлює щиру подяку ряду засновників і активістів Народного Руху 1990-х років, зокрема Іллі Шутову, Ігорю Паську, Миколі Яковенку, Миколі Тищенку, Володимиру Грушку, а також науковцям-історикам Дмитру Білому, Вадиму Задунайському за надану допомогу при підготовці видання.

Особлива подяка Донецькій обласній державній адміністрації, підтримка якої при виданні книги була вирішальною.

ПЕРЕДМОВА

Наближення двадцятирічного ювілею Народного Руху України спонукає не тільки до спогадів про відносно недавні історичні події, але й, перш за все, до усвідомлення необхідної для історіософського аналізу тієї "зони збігу" реальних історичних подій та тих ідей, якими надихалися суспільні індивіди, і які поставали для них як дороговкази у майбутнє.

Історія є автокреативним процесом, у якому як особистостям, так і народним масам відведено роль виконавців історичних імперативів. Ці імперативи постають як шереги Викликів, на які народи мусять формулювати адекватні Відповіді. Неадекватні Відповіді на Виклики історії, або нездатність народу на будь-яку відповідь, не тільки обов'язково відсуває народ на маргінес історичного процесу та позбавляє його залишків самості, але й перетворює його на безформний субстрат, що стає знаряддям буття не власне історії, а знаряддям діяльності інших народів.

Саме у такій драматично-безпорадній ситуації опинився український народ напередодні минулого двадцятиріччя. За понад 70 років існування радянської системи виявилась її повна історична неспроможність. Внаслідок безвідповідальних соціальних експериментів економіка планового господарства, орієнтована на "світле майбутнє", показала абсолютну нездатність забезпечувати добробут людей і призвела до повного зубожіння країни, створила загрозу фізичного виродження народу та знищення навколишнього середовища. Політичний, моральний і духовний колапс поставив під сумнів подальшу функціональну життєздатність суспільства, а мовний і культурний занепад досяг того рівня, що виникла реальна загроза зникнення деяких націй на своїх власних батьківських теренах.

Радянське суспільство стрімко котилося у прірву. Це був

той жахливий Виклик історії, на який необхідно було давати негайну відповідь, але на яку правляча еліта була принципово неспроможна. Система, де 85% вартості, що створювалась людською працею, йшло на підтримку самої системи і лише 15% залишалось на задоволення матеріальних і духовних потреб, була побудована на жахливому ідеологічному підгрунті ленінсько-сталінського штибу, далекому навіть від марксизму - філософемі влади, сутність якої зводиться до формули - "в історії все є можливим, все є досяжним, необхідним є тільки примус та організація мас". Мислячи в межах подібної філософеми та спираючись на самогубний інстинкт самозбереження, політична "еліта" тоталітарної системи спромоглася лише на паліативний сурогат Відповіді - утопічний прожект перебудови економіки та оновлення політичної системи в межах старих економічних і політичних підмурків.

За цих умов стає очевидним, що хворе суспільство потребувало нової соціальної сили, здатної до адекватної відповіді на виклик історії. В якості такої соціальної сили і постав Народний Рух України. Історичне значення Руху перш за все полягало у тому, що ця громадська організація з моменту свого утворення, на відміну від комуністично-сателітних та комуністично-обновленських утворень, рішуче відмовилась від комуністичного дискурсу та усяких загравань з так званою марксистсько-ленінською риторикою. У його програмових документах були чітко розставлені знакові орієнтири переходу до майбутнього. Безвідповідальною утопією або свідомою неправдою стали виглядати неоковирні спроби довести, що в цих умовах ще якось можна сформувати гуманне цивілізоване суспільство, котре б функціонувало задля та на благо людини в рамках старої політичної системи. Вже минув час вигадування нових догматичних схем і малювання різнобарвних світлин Майбутнього. Старі митці цього жанру пішли у вічність - нових не народилося. Очевидним стало лише одне - стара дорога може вести лише до прірви, а не до світлого Майбутнього.

Проект Руху, як відомо, базувався на очевидних реальних інваріантних аксіомах. По-перше, Україна не є частиною якоїсь окремої комуністичної цивілізації, а є органічною частиною європейської цивілізації. Досить тривалий відрив її від цієї культури все ж таки не змінив її питомого єства. Тому й вихід її з глухого кута мусить грунтуватись на загальноєвропейських вартостях. По-друге, не мусимо ігнорувати досвід історії. Він є мудрим. Мудрішою за історію не є навіть природа. До сьогодення Європа вже вистраждала два найбільш ефективних та взаємопов'язаних механізми саморегуляції суспільного життя: ринок і правову державу. Більш ефективних регуляторів економічних, соціальних та політичних процесів сучасне суспільство поки не знає. Саме вони дозволяють довший час нормально функціонувати розвиненим країнам. Тому використання їх в межах нашої країни може дозволити нашому суспільству еволюціонувати до гуманізму і демократії, орієнтуватись на задоволення різноманітних потреб людини. Ринок обертає виробництво до людини, натомість правова держава - людину до свободи.

Боротьба за громадську думку була тривалою і виснажливою. На той час українську ідею беззаперечно підтримувало тільки населення Галичини та Волині. В інших регіонах ситуація була складною, особливо на сході та півдні країни. Це постійно використовувалось опонентами Руху.

Не зважаючи на те, що Рух був майже позбавлений засобів масової комунікації, мав обмежений вплив на свідомість народу, на нього працювала сама історія. Союзна держава так швидко деградувала, що ідея необхідності незалежної України стрімко оволоділа масами.

Специфікою українських реалій є невідповідність культури і цивілізації. Ця диспозиція досягає свого апогею у поневолених народів, соціальні процеси яких регулюються нормативними системами метрополії. При наявності високої власної культури тут достатньо відновити адекватні форми

цивілізації, щоб отримати врівноважений пульс психічного життя нації, що й маємо, наприклад, у сучасній Польщі.

Українські пошуки свого місця в історичному процесі також здійснюються через колізії архетипів, культури і цивілізації. Від Руїни і до сьогодення маємо в Україні той жахливий стан постійної невідповідності етнічного несвідомого і, пануючих у суспільстві, цивілізаційно-нормативних структур. Тоненький прошарок власної культури був нездатним як загатити ірраціональні потоки агресії страху, тривоги і небезпеки, вини і помсти та скерувати їх в раціональні русла, так і розбудувати власний соціально-політичний устрій. Наші економічні негаразди - це наша драма. Наша культурна ситуація - то наша трагедія.

Мусили йти не від економіки до культури, а навпаки. І допоки ми не маємо високої і універсальної національної культури, наша духовна колонізація триває. Наше духовне оновлення є категоричним імперативом часу. Але тут не можна зарадити еклектикою запозичень зі звалищ ерзац-культури: окцидентального і орієнтального, ліберального і тоталітарного, утопічного і традиційного. Потрібна чітка методологія окреслення парадигми національної культури. Потрібна формула національного духу.

Реальний історичний процес духовної боротьби за відродження української культури, мови та національної ідеї на Донеччині висвітлюється у книжці доктора технічних наук, професора Донецького національного технічного університету, відомого громадського діяча В.С.Білецького. Це одна з перших спроб такого гатунку.

Ігор Пасько,
професор філософії,
завідувач Донецького відділення
Центру гуманітарної освіти НАН України

1. НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ЯВИЩЕ

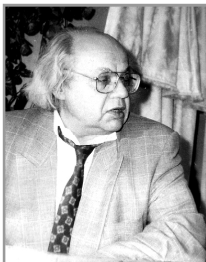
Глобальні суспільно-політичні процеси у Східній Європі і на теренах СРСР останніх десятиліть XX ст., які призвели до розпаду так званого соціалістичного табору - Варшавського Договору, Ради Економічної Взаємодопомоги, розпаду СРСР, відновлення державності ряду країн на теренах Радянського Союзу, які входили до нього як республіки, врешті, утворення нової - сучасної політичної конфігурації Європи і Євразії, протікали під проводом соціально-політичних і національно-демократичних рухів у окремих країнах. "Солідарність" у Польщі, "Саюдіс" у Литві, Національні та Народні Фронти в ряді республік СРСР (зокрема, на Кавказі), Народний Рух України були промоторами цих масштабних процесів.

Історія Народного Руху України веде свій початок від громадсько-політичного руху, який був заснований на базі численних демократичних угруповань, на основі

Відкриття Установчого з'їзду Народного Руху України. 8.09.1989 р.

запропонованих Спілкою письменників України Програми і Статуту (надруковано в "Літературній Україні" 16 лютого 1989 року). У березні - вересні 1989 року в більшості областей пройшли установчі конференції.

Іван Драч, перший голова Народного Руху України

Сергій Конєв, 1-й заступник голови Руху, народний депутат СРСР

І-й (установчий) з'їзд Народного Руху України відбувся 8-10 вересня 1989 року в Києві у конференц-залі Київського політехнічного інституту, під назвою "Народний Рух України за перебудову".

З'їзд зібрав 1121 делегата (з обраних 1158) від 1247 осередків по всій Україні, які на той час нараховували 280 тис. осіб. Серед делегатів були представники 13 національностей, у тому числі 944 українця. 228 делегатів були комуністами, 24 - комсомольцями. Подію висвітлювали 137 журналістів. Були присутніми гості з багатьох країн.

У Народному Русі об'єдналися люди різних політичних переконань - від ліберальних комуністів до тих, хто сповідував ідеї інтегрального націоналізму. Домінували настрої національної демократії, що привели до виходу з Руху частини комуністів і національних радикалів. У перший же рік свого існування Рух організував ряд великих масових заходів, метою яких була боротьба за державну незалежність, відродження української нації, відтворення історії українського народу і державності.

Особливу увагу в пропагандистській роботі Рух приділяв "вихованню історією". У цьому плані найбільшими заходами Руху були: "Живий ланцюг" до дня Злуки ЗУНР та УНР (22 січня 1990 року), масовий виїзд на Дніпропетровщину (Нікополь) та Запоріжжя до 500-ліття Запорозького козацтва (7-12 вересня 1990), великі заходи під Берестечком, Батурином, в Лубнах і Хотині.

Володимир Яворівський, заступник голови Руху, народний депутат СРСР

Володимир Черняк, заступник голови Руху, народний депутат СРСР

Михайло Горинь, заступник голови Руху

Народний Рух України був зареєстрований Радою Міністрів 9 лютого 1990 року. Цього ж року Рух досяг значних успіхів у виборчій кампанії (балотування кандидатів фактично з програмою Руху йшло від Товариства української мови та НРУ), що дало змогу створити у Верховній Раді України впливову фракцію "Народна рада" та забезпечити більшість у ряді місцевих рад Західної України. Робота рухівських депутатів в областях і Верховній Раді, масові заходи Руху, активна позиція Руху під час референдумів та інших політичних акцій мали вирішальний вплив на становлення незалежної української держави і забезпечили перемогу незалежної ідеї на референдумі 1 грудня 1991 року.

Після створення в січні 1990 року Української Республіканської Партії (УРП), а пізніше Демократичної Партії України (ДемПУ), Рух існував як неформальна коаліція УРП, ДемПУ, інших невеликих організацій, що керувалися своїми статутами, та власне Руху, що об'єднував людей тільки на засадах програми та Статуту Руху. Така ситуація, підкріплена "вимиванням" і так незначних матеріальних русурсів РУХу на користь новостворених партій, викликала невдоволення "чистих, тобто безпартійних" рухівців, і стала основною причиною подій III з'їзду РУХу.

II з'їзд Руху відбувся 25-28 жовтня 1990 року. До Програми Руху введене положення про головну мету Руху - досягнення незалежності України; з назви виключені слова "за перебудову". Були обрані: голова Руху - Іван

В'ячеслав Чорновіл, другий голова Народного Руху України

Драч, заступники - Михайло Горинь, Олександр Лавринович; Центральний провід Руху (19 осіб); Секретаріат (голова - В.Бурлаков), Політрада (голова - Михайло Горинь), Координаційна рада (голова - Микола Поровський); Рада колегій (голови - Володимир Черняк, Іван Заєць), Рада національностей (голова - О.Бураковський). Відбулася перша спроба об'єднати навколо Руху новостворені партії - УРП та ДемПУ. Для цього був запроваджений інститут асоційованого членства у Русі, який, власне, не спрацював, оскільки ці партії відмовилися від запропонованого статусу. Хитка коаліція партій навколо Руху проіснувала до вересня 1991 року і фактично розпалася в період президентської виборчої кампанії, коли УРП і ДемПУ, проігнорувавши рішення Великої ради Руху, висунули своїх кандидатів на Президента України й розгорнули виборчу боротьбу проти кандидата від Руху В'ячеслава Чорновола.

Відкриття II з'їзду Народного Руху України. 25.10.1990 р.

III з'їзд Народного Руху України відбувся 28 лютого - 1 березня 1992 р. Розколу Руху вдалося запобігти завдяки компромісу між прихильниками В'ячеслава Чорновола, з одного боку, та Івана Драча і Михайла Гориня, з іншого; були обрані

співголови - Іван Драч (згодом фактично вийшов із Руху), Михайло Горинь (у червні 1992 році склав повноваження співголови у зв'язку з обранням його головою УРП) і В'ячеслав Чорновіл; заступники співголів - Михайло Бойчишин, Олександр Бураковський, Віктор Бурлаков (1 серпня 1992 року склав повноваження та залишив НРУ), Олександр Лавринович; Центральний провід: Генріх Алтунян, Лев Бірюк, Іван Бойчук, Олена Бондаренко, Віталій Дончик, Іван Заєць, Юрій Ключковський, Юрій Костенко, Сергій Одарич, Микола Поровський, Лесь Танюк, Віктор Цимбалюк, Василь Червоній, Володимир Черняк, Богдан Чорномаз, Іван Шовковий. Формально було проголошено про розпад коаліції навколо Руху. УРП і ДемПУ разом із декількома незначними за кількістю людей організаціями проголосили себе послідовними прихильниками президента України Леоніда Кравчука й утворили КНДС. Народний Рух заявив про свою опозицію до режиму.

У зв'язку з принциповими змінами Програми та Статуту Народний Рух був перереєстрований у січні 1992 року Мінюстом України. Однак, наступний період в історії Руху був позначений кризою самовизначення.

По-перше, концептуально різні підходи спостерігалися у питанні ставлення до чинного керівництва України. Деякі лідери Руху (зокрема, Іван Драч, Дмитро Павличко та Михайло Горинь) виступали за збереження Руху як об'єднання демократичних організацій та партій, першочерговим завданням якого було б створення тривкої політичної бази для розбудови нової Української держави. На їх думку, Рух повинен був перейти від політики опозиції діям уряду та Президента (Л.М.Кравчука) до співробітництва з ними. Інша частина членів організації, очолена В'ячеславом Чорноволом, доводила, що оскільки нова держава, як і раніше, повністю контролюється старою комуністичною номенклатурою, справжні реформи будуть неможливі, поки вона не буде усунена від влади. Чорновіл та його прихильники

закликали до перетворення Руху на опозиційну політичну партію. Ці розбіжності призвели до розчарування багатьох його членів і різкого скорочення чисельності організації. На III Всеукраїнських зборах Народного Руху України (лютий-березень 1992 року), щоб уникнути розколу НРУ, обрано трьох співголів організації - Івана Драча, Михайла Гориня та В'ячеслава Чорновола. Вищим керівним органом Руху став обраний зборами Центральний провід.

По-друге, різні підходи спостерігалися і в питаннях зміни самої Програми діяльності Руху - переходу від "виховання історією" і протестно-опозиційних акцій до практичних дій по будівництву нової Української держави, зокрема, конкретних

Мітинг Народного Руху України, 1990 р., Свято Козацької Слави

програм і дій у галузі економіки, соціальної сфери, науки, культури тощо. Найбільш гостро, напевно, необхідність саме такої зміни акцентів діяльності НРУ відчувалася на Донбасі, де цьому сприяв потужний страйкомівський рух шахтарів, який

висував переважно економічні вимоги, і де біля керма Крайової Донецької організації НРУ стояли не "гуманітарії". Ще у 1990 р. саме з цього приводу у Капулівці (Нікопольщина) під час святкування 500-річчя українського козацтва з ініціативи

Мітинг Народного Руху України на честь підняття Національного Прапора над Київською міською радою, 24 липня 1990 р.

донбасівців відбулася робоча розмова М.Поровського та В.Білецького (ДКО НРУ). Проблема самовизначення Руху саме в контексті балансу зусиль щодо "руйнування старого - будуванню Нової України" загострювалася і надалі, обумовивши у висліді долю організації як такої. Одна з останніх спроб змінити ситуацію знову за ініціативи Донбасу здійснена у 1996 р. на нараді керівництва НРУ (В.Чорновіл, В.Черняк, В.Коваль і член Ради Колегій В.Білецький), де була розглянута ініціатива від Донецька, що полягала у радикальному корегуванні Програми і кадрової політики НРУ щодо керівного складу організації у бік соціально-економічних програм, залучення чільних фахівців з різних галузей економіки, промисловості у керівну ланку Руху. Ця ініціатива, яка була спрямована на якісне і кількісне зростання Народного Руху (власне його ренесанс за нових умов)

Шахтарські мітинги та Народного Руху України у Донецьку, 1990 р.

не була підтримана рухівським Центром, що зумовило подальший відхід націонал-демократів Руху і дочірніх партій від робітничих осередків, у першу чергу, промислового Сходу.

Саме відсутність вирішення зазначених концептуальних питань спричиняла поступову втрату популярності Руху. Зосередження майже виключно на опозиційній діяльності не

приносило відчутного позитивного результату. Водночас, поодинокі чільні активісти НРУ часів 1989-1990 рр., які практично вийшли з Руху і переорієнтувалися на конструктивну конкретну творчу діяльність у окремих напрямках державного будівництва, досягали непересічних успіхів (приклад - В.С.Брюховецький, зусиллями якого постала Києво-Могилянська Академія).

Мітинг і покладання квітів від Народного Руху України до пам'ятника Т.Г.Шевченку у Києві, 1991 р.

Народний Рух України пішов іншим шляхом - організаційних перетворень. На IV Всеукраїнських зборах НРУ (грудень 1992 року) Рух фактично перетворився на політичну партію. Збори абсолютною більшістю голосів проголосували за рух як "незалежну громадсько-політичну організацію". Єдиним головою НРУ було обрано В'ячеслава Чорновола. Згодом з НРУ вийшла група членів, які заснували окрему організацію під назвою Всенародний Рух України (ВНРУ; голова - Лариса Скорик).

У 1993 році зміни закону "Про вибори народних депутатів України", які передбачали участь у виборах тільки партій,

призвели до того, що V З'їзд НРУ проголосив Рух партією.

На VI З'їзді НРУ 15-17 грудня 1995 р. прийнята нова редакція Програми і Статуту НРУ.

VII З'їзд НРУ 28-29 жовтня 1997 р. був цілком присвячений парламентським виборам. На них (відбулися 29 березня 1998 р.) НРУ одержав 9,4 % голосів (48 мандатів, друге місце після Комуністичної партії України).

На VIII З'їзді НРУ 30 травня 1998 р. заступником голови партії (В. Чорновола) було обрано Юрія Костенка.

Загалом VI-VIII З'їзди не прийняли доленосних для організації рішень, натомість почалася внутрішньопартійна дискусія, яка, як передбачали аналітики, була ознакою визрілого розколу. IX З'їзд НРУ відбувся у два етапи. Перший етап - 12-13 грудня 1999 року у Києві; підведено підсумок внутрішньопартійної дискусії, названо можливих кандидатів від Руху на президентських виборах: Геннадія Удовенка, Юрія Костенка та В'ячеслава Чорновола (останній зняв свою кандидатуру з розгляду в січні 1999 року).

У січні 1999 року частина керівництва Руху на чолі з Юрієм Костенком, незгодна з рішеннями першого етапу IX з'їзду і можливим висуненням кандидатом у Президенти Геннадія Удовенка, пішла на розкол Руху, виступивши відкрито проти В'ячеслава Чорновола. 28 лютого вони організували нестатутні збори, оголошені ними "X З'їздом", і проголосили Юрія Костенка "головою НРУ".

У ситуації гострої організаційної кризи за ініціативою 13 крайових організацій Руху 7 березня 1999 року в Києві відбувся другий етап IX З'їзду, який розглянув внутрішньопартійну ситуацію та визначив політику Руху на виборах 1999 року. З'їзд підтвердив повноваження В'ячеслава Чорновола як Голови Руху, обрав заступниками Голови В.Коваля, О.Бондаренко та Л.Танюка; внесено зміни до Статуту, обрано Політичну Раду Руху - В.Чорновіл, О.Бондаренко, В.Коваль, Л.Танюк, Р.Василишин, Л.Глухівський, Л.Григорович, Я.Кендзьор, Ю.Ключковський,

С.Конєв, М.Косів, Б.Костинюк, М.Кульчинський, О.Чорноволенко, Р.Шмідт. Центральний Провід обрано у складі 49 осіб. З'їзд схвалив підписання угоди про політичний блок Руху з партією "Реформи і порядок" (Віктор Пинзеник), визначив Геннадія Удовенка як кандидата від Руху на пост Президента України.

25 березня 1999 року в автомобільній катастрофі при нез'ясованих обставинах загинув Голова НРУ В'ячеслав Чорновіл. Похорон В'ячеслава Чорновола 29 березня 1999 року в Києві зібрав понад 200 тис. людей з усіх областей України.

31 березня 1999 року Центральний Провід Руху обрав виконуючим обов'язки Голови НРУ (до наступного з'їзду) Геннадія Удовенка. У зв'язку з претензіями Юрія Костенка та його прихильників на керівництво РУХом, ситуація в партії стала предметом вивчення Міністерства юстиції України. 29 березня 1999 року Мінюст погодив зміни до Статуту Руху, внесені другим етапом IX з'їзду Руху, чим визнав безпідставними домагання групи Юрія Костенка. Ця позиція була підтверджена рішеннями Київського обласного суду та Верховного Суду України у зв'язку із скаргами Юрія Костенка. Проведена перереєстрація членів Руху підтвердила підтримку абсолютною більшістю рішень другого етапу IX з'їзду (перереєстровано понад 80% членів Руху). У зв'язку з цим група Ю.Костенка вимушена була змінити назву на "Український народний рух" (у 2003 р. перейменовано на Українську народну партію).

X з'їзд Руху відбувся 14 травня 1999 року в Києві й засвідчив завершення організаційної кризи. Головою Руху обраний Геннадій Удовенко, заступниками Голови - О.Бондаренко, Ю.Ключковський, В.Коваль, М.Косів, Л.Танюк; до складу Політради замість М.Кульчинського обрано голову Союзу Українок Атену Пашко. На з'їзді Г.Удовенко та В.Пинзеник підписали Угоду між Народним Рухом України та партією "Реформи і порядок" (ПРП) про політичний блок та спільного кандидата на президентських виборах. З'їзд офіційно висунув Г.Удовенка кандидатом у Президенти України.

Працювала парламентська фракція НРУ у Верховній Раді України.

5-6 травня 2001 року в Києві відбувся XI з'їзд НРУ, на якому Головою партії переобрано Геннадія Удовенка. Заступниками Голови Руху стали Лесь Танюк, В'ячеслав Коваль, Юрій Ключковський. У новому складі обрано Політичну Раду та Центральний Провід партії.

XII з'їзд Народного Руху України (Київ, 8 грудня 2001 року) прийняв Ухвали "Про утворення виборчого блоку Віктора Ющенка "Наша Україна"", "Про затвердження виборчого списку Народного Руху України у складі виборчого списку блоку Віктора Ющенка "Наша Україна"", "Про рекомендації Народного Руху України щодо кандидатів у народні депутати України від виборчого блоку Віктора Ющенка "Наша Україна" в одномандатних виборчих округах".

3 травня 2003 року на XIII з'їзді НРУ Головою партії було обрано Бориса Тарасюка. Заступниками Голови Руху стали Роман Зварич, Юрій Ключковський, В'ячеслав Коваль, Василь Куйбіда, Лесь Танюк. У новому складі обрано Політичну Раду та Центральний Провід НРУ.

XIV з'їзд Народного Руху України, що відбувся у столиці 20 березня 2004 року, ознаменувався ухваленням рішення щодо утворення виборчого блоку для участі у виборах Президента країни та прийняттям змін та доповнень до Статуту НРУ.

19 лютого 2005 року відбулися XV Всеукраїнські Збори Народного Руху. Були присутні 484 делегати з 490 обраних. З'їзд прийняв Ухвалу про участь Народного Руху України у виборчій кампанії 2006 року, де виступив з ініціативою створення виборчого блоку політичних партій, що підтримують Президента України Віктора Ющенка.

Це ж рішення підтверджене на XVI Всеукраїнських Зборах Народного Руху 27 листопада 2005 р., НРУ офіційно стає членом Блоку "Наша Україна". У 2006 році НРУ бере участь у парламентських виборах у складі виборчого блоку Віктора

Ющенка "Наша Україна". До складу блоку також увійшли Народний Союз "Наша Україна", Українська республіканська партія "Собор", Християнсько-Демократичний Союз, Конгрес українських націоналістів, Партія промисловців та підприємців. В результаті НРУ зміг провести до Парламенту України V скликання 13 депутатів.

10 квітня 2007 р. відбувся XVII З'їзд НРУ, який підтвердив повноваження Бориса Тарасюка як голови Руху. У 2007 році на позачергових парламентських виборах НРУ бере участь у складі виборчого блоку "Наша Україна - Народна Самооборона". До складу блоку також увійшли Народний Союз "Наша Україна", Європейська партія України, Християнсько-Демократичний Союз, Партія захисників Вітчизни, Політична партія "Вперед, Україно!", Українська Народна Партія, Українська республіканська партія "Собор". За результатами виборів блок "Наша Україна - Народна самооборона" зайняв 3-є місце, одержавши 14,15 % (72 місця в парламенті, з них 6 від Народного Руху України).

25 січня 2009 року на XVIII З'їзді НРУ головою партії переобраний Борис Тарасюк. Водночас він виступив з критикою Президента України Віктора Ющенка, що неоднозначно сприйнято як провідними так і рядовими її членами.

Такий короткий виклад історії Народного Руху України дає очевидні підстави зробити два основних висновки.

1. Народний Рух України у 1989-1991 роках відіграв ключову роль провідника трансформаційних національно-демократичних процесів в Україні й виконав свою основну програмну мету - проголошення України незалежною державою. Це було досягнуто як зусиллями цілої плеяди яскравих особистостей, так (більшою мірою) широких українських мас - інтелігенції, робітників, селян безвідносно до їх колишньої партійної приналежності (позапартійності). Саме в цьому об'єднанні зусиль українського народу заради досягнення стратегічної мети полягає роль і суть Народного Руху України як видатного історичного явища.

2. Подальший період діяльності Народного Руху України заслуговує неоднозначної оцінки. По-перше, позитивної: Рух дав початок і основу для виникнення в Україні багатопартійності, сприяв подальшій демократизації суспільства. По-друге, негативної: Рух не зміг виконати роль консолідатора соціально-економічного і народно-демократичного крила народних протестів, залишився в основному опозиційною силою і не зміг виявити себе лідером у процесах творення нової Української держави.

Водночас причини саме таких перемог і поразок Народного Руху України універсальні для всіх національно-демократичних рухів країн пострадянського простору і колишніх країн народної демократії у Східній Європі. Виконавши свою головну мету - досягши незалежності своїх держав і навіть одержавши владу, практично всі національні демократичні рухи мали проблеми з подальшим державним менеджментом, який потребував якісно інших кадрів, іншої тактики і стратегії прийняття рішень та їх реалізації.

Український народ виявився спроможним наприкінці XX ст. в дусі європейських політичних традицій у критичний для нації час сконсолідуватися і висунути інтелектуальну та дієву потугу - Народний Рух України, який виконав місію репрезентанта і втілювача нового шляху розвитку держави Україна.

2. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ДОНЕЦЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

2.1. СИТУАЦІЯ В СРСР, ГЛИБИННІ Й БЕЗПОСЕРЕДНІ ПРИЧИНИ ЙОГО РОЗПАДУ

Російська імперія, а потім і Радянський Союз являли собою різновиди жорстко централізованої тоталітарної держави - імперії, яка по суті управлялася з одного центру - Москви, Кремля. На сьогодні існує багато теорій, які пояснюють причини загибелі імперій, але немає жодної загальноприйнятої. На нашу думку, варта уваги теза знищення або кардинального притлумлення на теренах будь-якої імперії дії конкурентних полів у всіх сферах життя. Це приводить до поступового регресу в межах імперії в порівнянні з іншим світом, тоді як в країнах поза імперією конкурентні поля діють і сприяють прогресу. Імперія гине там і тоді, коли накопичуються значимі відмінності у житті "простих" людей та еліт у межах імперії та іншої ойкумени. Таким чином, будь-яка імперія приречена - приводячи все до одного знаменника, вона знищує рушій прогресу - різноманіття світу, змагання, конкуренцію, які і є основою прогресу.

Не претендуючи на вичерпність саме такого підходу до основоположних причин загибелі імперій, зауважимо, що Радянський Союз був унікальним імперським утворенням, - він ставив на меті й нищив практично всі інститути конкуренції, змагальності (а, отже, і прогресу):

- у ідеології - офіційний марксизм-ленінізм ще задовго до Перебудови (1985 р.) остаточно виродився у схоластику і не міг дати яких-небудь практичних рекомендацій, але попри те не припускав ніяких інших ідейних течій, суворо за це караючи; власне панувала одна ідеологія, ідеологічна зашореність,

заборона на спілкування із закордоном, цензура, відсутність вільного обговорення альтернатив, боротьби ідей;

- в економіці (підмінивши приватну власність і економічну конкуренцію бутафорними "загальнонародною" соціалістичною власністю і соціалістичним змаганням);

- в духовному житті (сповідуючи атеїзм і фактично оголосивши війну всім релігіям);

- в національному житті (створення єдиного "радянського народу" на основі російської мови і культури - це по суті етноцид усіх інших національних культур).

Сукупність зазначених концептуальних причин навіть попри потужний консолідаційний фактор, яким стала війна 1941-1945 рр. проти зовнішнього ворога, призвела до гострої політичної, економічної, соціальної, духовної і міжнаціональної кризи в СРСР, що швидко поглиблювалася і обумовила розвал СРСР за "рекордні" 72 роки.

До початку 1990-х років, попри спробу зберегти комуністичний лад і Радянський Союз як країну, загострилася криза у всіх сферах життя суспільства. Аналітики називають такі "хвороби" радянського суспільства 1990-х:

- репресивний загалом характер радянського суспільства (гоніння на церкву, дії КДБ відносно дисидентів, примусовий колективізм, злиття народів);

- перебої з постачанням продовольства (практично "голі" полиці крамниць) і життєво необхідних товарів (холодильників, телевізорів, лампочок, прального порошку, м'яса, ковбаси, туалетного паперу); у 1989-1991 роках відбувалося наростання дефіциту, з магазинів зникали навіть мило, цукор і тютюнові вироби, всюди вводилися талони та картки покупця;

- безглузді заборони і обмеження (на поїздки за кордон, на розмір садової ділянки);

- постійне відставання в рівні життя від країн "загниваючого" Заходу;

- ряд техногенних катастроф (авіакатастрофи,

Чорнобильська аварія, вибухи газу та ін.) та приховування інформації про них;

- невдалі спроби реформування радянської системи, її стагнація, розвал економіки, що врешті спричинило розвал політичної системи;
- моноцентризм прийняття рішень - тільки у Москві, що приводило до їх неефективності та втрат у часі;
- ігнорація культурних запитів окремих народів та етносів, політика єдиного "російськомовного котла"; міжнаціональні протиріччя, бажання окремих народів самостійно розвивати свою культуру і економіку;
- нездатність СРСР витримати гонку озброєнь, перемога "рейганоміки" в цій гонці;
- афганська війна і постійна безпрецедентна фінансова допомога країнам соцтабору, що розоряла бюджет;
- неефективна діяльність перших керівників країни - М.Хрущова, Л.Брежнєва, М.Горбачова.

Економіка СРСР у 1991 р. переживала глибоку кризу: офіційно визнано 11%-й спад виробництва, 20-30%-й дефіцит бюджету, величезний зовнішній борг 103,9 млрд. доларів. Якщо у 1985 році золотий запас країни складав 719,5 тонн, то у 1991 році він знизився до 240 тонн.

З 1987 р. розгорівся Карабахський конфлікт, який вилився у жорстке збройне протистояння між вірменами та азербайджанцями - фактично війну всередині СРСР, яку влада не змогла зупинити. Крім того, ще в рамках СРСР виник ряд місцевих національних конфліктів, які значною мірою були "запрограмовані" раніше національною політикою кремлівського центру в окремих національних республіках. Зокрема такими слід назвати війну між Грузією і Абхазією, Грузино-осетинський конфлікт (конфлікт між Грузією та Південною Осетією), Осетино-інгушський конфлікт (Пригородний район), громадянську війну в Таджикистані (міжкланова війна), Першу чеченську війну (прихід до влади

національної чеченської еліти), конфлікт у Придністров'ї (зіткнення між молдаванами і росіянами у Придністров'ї).

Кінцем політики Перебудови і з нею Радянського Союзу як держави став путч ГКЧП (Государственный комитет по чрезвычайному положению) 19-21 серпня 1991 р. у Москві, після якого відбувся розпад державно-політичної системи СРСР. Спроба усунути М.Горбачова від керівництва СРСР і відновити партійно-державний контроль над усіма сферами життя провалилася швидко - протягом 2-3 днів. Але вона кинула останній вагомий аргумент на шальку терезів щодо життя чи розпаду Радянського Союзу. Поразка путчу спричинила крах центральної влади СРСР, перепідпорядкування владних структур республіканським лідерам і масовому обвалу Союзу. Протягом одного місяця після путчу оголосили про свою незалежність практично всі республіки СРСР.

Ось такими були передумови створення, а також події, в яких народжувався і діяв Народний Рух України, Народні і Національні фронти у ряді республік СРСР.

Ідея створення Народного Руху України виникла у Спілці письменників України восени 1988 року під впливом діяльності Народних фронтів Прибалтики.

2.2. СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА НА ДОНЕЧЧИНІ

У 1989 р. поляризація політичних сил в СРСР та Україні посилювалася. Головне її джерело - невдоволення як національно-демократичних, так і робітничих рухів, усіх громадян існуючим станом речей і відсутністю надій на радикальні зміни на краще в близькому майбутньому.

Радянська економіка зустрічалася все з більшою кількістю проблем, гострота яких наростала. Раніше стабільність і порівняно стабільний добробут "епохи застою" (терпимий, а у порівнянні з періодичними голодними роками - то й взагалі

вельми позитивний) забезпечували нафтодолари. Темпи зростання економіки країни стали дуже низькими - якщо раніше СРСР прагнув наздогнати і перегнати Захід, то в епоху "перестройки" відставання тільки наростало. Відставання було помітне в усіх сферах: добробуту, транспорту, виробництва; особливо це було помітно в наукоємких галузях. Намагання уряду підвищити темпи зростання (так зване "прискорення") за допомогою різних реформ (госпрозрахунку, самофінансування, бригадного підряду, оренди, кооперативів, індивідуальної трудової діяльності) не дали очікуваного результату - "прориву" кризи ладу - бо то були напівзаходи, до того ж значною мірою запізнілі.

Ситуація у національно-культурному житті після багатьох років політики "плавильного котла", в якому мав народитися єдиний радянський народ з російсько-центричною культурою і виведення всіх інших народів, націй фактично на етнографічний рівень, була вкрай важкою. Так, на Донеччині україномовні школи залишилися тільки по селах, а кількість учнів у них за різними оцінками була на рівні 2-3%, тоді як ще 40-50 років тому майже 50% навчалися українською.

Тисячолітня національна культура була жорстоко поруйнована, але не знищена. Більше того - в нових умовах національна інтелігенція висунула ідею і очолила процес національного відродження.

З середини 1980-х років відбувався швидкий зріст неформальних громадських об'єднань, в основному молодіжної та екологічної спрямованості. Неформальні організації, як правило, об'єднували невеликі групи людей, не мали чітких організаційних структур, програмних документів. Так, протягом 1986-1987 рр. на Сході України почали діяти: дискусійний клуб "Діалог" (м. Ворошиловград), міський екологічний клуб "Лугань" (м. Ворошиловград), Харківські молодіжні клуби "Шанс", "Квітень" [Тетяна Болбат, 2006].

Разом з тим на Сході України діяльність громадських організацій у цей період все ж проходила у руслі визначеному КПРС.

Ось в таких умовах і при таких тенденціях розпочався 1989 рік. Він позначився зростанням соціальної напруги і відвертого протистояння регіонів московському центру, а широких мас - компартійному керівництву. Це був рік початку відомих масових шахтарських страйків, мітингів, рік подальшого розвалу КПРС, рік подальшого зростання і зміцніння позицій національно-демократичних сил в Україні, зокрема утворення і розвитку Товариства української мови і Руху.

Якщо компартія на Донбасі в 1989 р. налічувала близько 400 000 членів, то до середини 1990 р. ця цифра вже скоротилася до 300 000 членів. II з'їзд шахтарів СРСР (22-26 жовтня 1990 р.) констатував політичний провал ідеології КПРС, провал економічних реформ М.Горбачова і утворив незалежну профспілку гірників, яку вітали представники профспілок Великобританії, Італії, США, а один з керівників Союзу шахтарів Америки Дж. Вонович обіцяв новим профспілкам в СРСР фінансову допомогу.

До літа-осені 1990 р. преса Донбасу була майже повністю під контролем КПУ (радше - КПРС). Але більш-менш демократичні вибори до Рад різних рівнів дали великий позитивний поштовх процесу подальшої демократизації суспільства - в Ради Донбасу прийшло чимало людей з прогресивними поглядами, утворили там свої фракції, почали активно впливати на радянську пресу. У Донецькій міськраді після виборів-90 навіть виникла нетривка більшість прогресистів.

У керівництві самої компартії, включаючи середні ланки, все частіше лунали заклики про активне залучення капіталів компартії до бізнесової діяльності. Партійна і комсомольська еліта частково почала перетворюватися на еліту приватних власників, які зосереджували в своїх руках значні матеріально-технічні ресурси.

2.3. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ - ПОПЕРЕДНИКИ ДОНЕЦЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Донеччина завжди жила в одному інформаційному полі з Києвом, Харковом, Львовом, іншими культурними та політичними центрами України. Так, ще у 1981-1982 рр. майбутній голова Донецького ТУМ і член Проводу ДКО НРУ, член Великої Ради Руху В.С.Білецький через телепередачу "Урбаністика" сконтактував з її ведучими - архітектором Л.Скорик (згодом - делегат Установчих зборів НРУ, член Центрального проводу НРУ, у 1990 р. обрана Народним депутатом України, входила до Народної Ради) та кібернетиком Л.Іваненком (згодом - член Правління Всеукраїнського Товариства української мови), а у 1988 р. обмінювався листами з питання організації на Донбасі Товариства української мови з львівським письменником Р.Іваничуком. Майбутній член Великої Ради Руху І.Я.Шутов у 1988 р. брав участь у засіданнях Українського культурологічного клубу в Києві. Активно контактував з українськими письменниками в Києві, працюючи над своєю кандидатською дисертацією, у 1988 р. майбутній заступник голови ДонТУМ В.В.Оліфіренко. Ряд контактів у дисидентських колах мали Я.Гомза, Г.Гребенюк (згодом - заступник Голови УРП Л.Лук'яненка). Універсальні зв'язки з прогресивними колами письменників, діячів культури, дисидентів мала донецька поетеса Г.Гордасевич, мала старі київські контакти і випускниця Київського державного університету В.Тиха.

Ці приклади можна продовжувати*, вони свідчать про закономірність виникнення на Донбасі, у Донецьку місцевих національно-демократичних організацій-попередників Народного Руху і, власне, Донецької Крайової організації НРУ.

* Так, Ілля Шутов наводить цікавий факт участі у тоді ще рідкісному прямому всесоюзному телеефірі, який восени 1987 р. влаштував журнал "Наш современник": "Приймаючою стороною в Україні була Спілка письменників, а

2.3.1. ДОНЕЦЬКА ОБЛАСНА ФІЛІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ

Однією з перших неформальних громадсько-політичних і правозахисних організацій на Донеччині у нові часи була невелика група патріотів, яка 22 квітня 1989 р. зорганізувалася як Донецька обласна філія Української Гельсінської Спілки.

Організатором зборів, які відбулися на квартирі донеччанина Володимира Мазанова, що по вул. Університетській, був на той час вже відомий журналіст-дисидент В'ячеслав Чорновіл, на запрошення якого у Донецьку зібралися 11 активних і патріотично налаштованих людей з усієї області. На світлині, яка зроблена зразу ж після установчих зборів організації ми бачимо: стоять - С.Луців з м. Білицького, Я.Гомза з с. Очеретиного (Ясинуватський район), В'ячеслав Чорновіл, М.Євграфов (м. Слов'янськ), А.Трофимов (м. Донецьк), Г.Гребенюк (м. Краматорськ), С.Бандура

Члени Донецької обласної філії Української Гельсінської спілки, 1989 р.

ведучим від України - Іван Драч. Великою несподіванкою для організаторів і присутніх стали виступи від мікрофона члена Українського Культурологічного клубу Сергія Набоки, який відверто заявив про проблему російського шовінізму, та Іллі Шутова з Донецька, який підтвердив слова С.Набоки прикладами відсутності українських шкіл у Донецьку, випуску ювілейних монет Держбанком СРСР, присвячених виключно російським діячам.

(м. Донецьк), сидять - В.Волохов, В.Мазанов (м. Донецьк), А.Пшеничний (м. Макіївка), А.Свиридюк (м. Слов'янськ). Крім того, на зборах був Д.Романюк з Іловайська. Із запрошених не прибув лише В.Омелич з Мар'їнського району.

Головував на зборах В'ячеслав Чорновіл. Не обійшлося без пригод - до помешкання В.Мазанова в ході зборів силою увірвався загін міліції на чолі з полковником Babакою, який пояснив такі дії правоохоронців тим, що їм повідомили про "підозрілих людей", які буцімто готують… єврейські погроми. В.Чорновіл пояснив очільнику міліції їх помилку і надалі збори продовжилися.

Головою Донецької обласної філії Української Гельсінської Спілки обрали інженера з Краматорська Григорія Гребенюка, скарбником - лікаря з Іловайська Д.Романюка, які перебували на цих посадах до січня 1990 р. Тоді на других зборах за рекомендацією Г.Гребенюка, який балотувався до Верховної Ради України, головою Донецької УГС обрано вчителя української мови з Донецька В.Сардака. Влітку 1990 р. його замінив М.Бондарук. Донецька філія УГС фактично проіснувала до осені 1991 р.

Діяльність організації включала просвітницьку та політичну складову. Зокрема, члени Донецької УГС започаткували Донецьку обласну організацію Української Республіканської Партії (УРП). Г.Гребенюка на установчому з'їзді УРП 29-30 квітня 1990 р. у Києві навіть було обрано заступником голови партії Л.Лук'яненка.

У 1990 р. за редакцією учителя Ярослава Гомзи почав виходити самвидавний орган Донецьких організацій УГС-УРП - художньо-публіцистичний журнал-альманах "Каяла". З підготовлених 4-х побачило світ 2 випуски, які нині зберігаються у Донецькій обласній універсальній науковій бібліотеці.

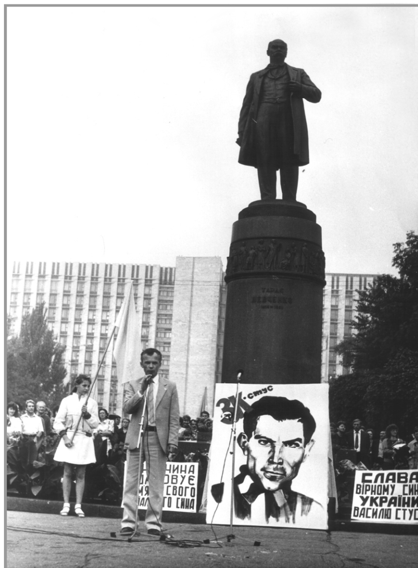
Члени Донецької обласної філії Української Гельсінської Спілки практично всі влилися у ряди Донецької Крайової організації Народного Руху України.

2.3.2. ДОНЕЦЬКЕ ОБЛАСНЕ ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

14 січня 1989 р. у приміщенні актового залу головного корпусу Донецького національного університету відбувся 1-й етап установчих зборів, де представники первинних осередків та груп з Донецької області після тривалих дебатів навколо концепції і назви організації (Товариство "рідної мови" чи "української мови") утворили Донецьке обласне Товариство української мови імені Т.Г.Шевченка (ДТУМ). 2-й етап установчих зборів пройшов 22 квітня 1989 р. у приміщенні Донецької обласної філармонії - вже після загальноукраїнських Установчих зборів Товариства 11-12 лютого 1989 р. у м. Києві. Зауважимо, що Донецьке обласне Товариство української мови вперше витримало випробовування нових, як на той час, технологій руйнації організацій шляхом створення організацій-клонів (спроба обкому компартії створити альтернативне "Общество родного языка" врешті-решт провалилася). Згодом цю ж технологію, а також тролінг буде застосовано опонентами і для ТУМ, і для РУХу.

Донецьке обласне ТУМ було по суті першою масовою громадсько-політичною організацією на Донбасі - попередником Народного Руху України з практично ідентичними йому в частині українського національного відродження статутними і програмними настановами. Основна ідея і спрямованість діяльності - збереження, підвищення авторитету, розвиток і реальне розширення застосування української мови в усіх сферах життя суспільства.

У період максимальної активізації агітаційно-пропагандистської та просвітницької діяльності під час "оксамитової революції" 1990-1991 років Донецьке обласне Товариство української мови імені Т.Г.Шевченка налічувало близько 1500 зареєстрованих членів і понад 2000 активних прихильників, близько 60 міських об'єднань і осередків, з них найбільші - у Донецьку, Маріуполі, Макіївці, Краматорську, Горлівці, Авдіївці, Єнакієвому, Дружківці. Товариство мало велику популярність, об'єднувало різні верстви населення, але

Фоторепортаж про діяльність Донецького обласного Товариства української мови: перша колонка – Дні пам'яті Василя Стуса, Донецьк, 1.09.1990 р., друга колонка – акція «Книги – українським школам», Новоазовський район, Донеччина, 1991 р.; Головна Рада республіканського ТУМ у Донецьку, 28-29.10.1989 р.; на 70-літті журналу «Донбас» – голова ДТУМ В.Білецький та редактор журналу «Донбас» В. Логачов

Фоторепортаж про діяльність Донецького обласного Товариства української мови: перша колонка – покладання квітів до пам'ятника Т.Шевченку, Донецьк, 1990 р.; засідання активу ДТУМ; А.Мокренко та Д.Павличко у Донецькій філармонії, 29.10.1989 р.; друга колонка – установчі збори ТУМ, Київ, 11.02.1989 р.; виступи «шевченківців» (Донецьк, 1990-ті роки).

в першу чергу освітянську, наукову та творчу інтелігенцію Донецького краю.

Перевагою Донецького обласного ТУМ було те, що його від початку очолювали представники творчої і наукової інтелігенції Донеччини: голови оргкомітету ДТУМ: науковець-філолог А.П.Загнітко (14-21 січня 1989 р.), науковець-гірник В.С.Білецький (21 січня - 22 квітня 1989 р.), співголови: В.С.Білецький, культуролог В.Л.Тиха, юрист І.Я.Шутов (22 квітня 1989 р. - 9 вересня 1990 р.), голова В.С.Білецький (з 9 вересня 1990 р. - дотепер).

Активними і впливовими членами Донецького ТУМ були, крім того, член Головної Ради ТУМ (Київ) поетеса Галина Гордасевич, к.педагог.н. Вадим Оліфіренко, к.філол.н. Віра Познанська, к.філол.н. Любов Фроляк, архітектор Мирослава Шундерук, інженер-електрик Володимир Ребрик, диригент Василь Василенко, інженер Амаяк Чілінгарян, науковці-хіміки Микола Тищенко та Сергій Целінський, шахтар і поет Петро Свенцицький, лікар Ігор Антонович, художник Микола Темненко, інженер Віктор Кононенко, к.т.н. Володимир Грушко, інженер Віталій Журавель, педагоги Федір Олехнович, Владислав Пржегорлінський, народна майстриня Валентина Рижкова, інженер-електрик Володимир Клименко, інженер Геннадій Бутко, шахтар Микола Жовніренко, педагоги Володимир Кувіка, Іван Декань, інженер Геннадій Степаненко, Микола Любенко, мистецтвознавець Олександра Пронько, водій Павло Пшеничний, учитель Майя Уколова, лікар Анатолій Мороз, учителі Анатолій Сенніков, Валерій Сардак, пенсіонер Любомир Гудз, журналісти Ольга Бурда, Олександр Савицький, шахтар Аркадій Олексійчук, інженер Михайло Гедеон, журналісти Світлана Єременко та Анатолій Єременко, Микола Гега, Іван Бірчак, вчитель Ярослав Гомза, к.філол.н. Василь Горбачук, самодіяльний композитор Григорій Кабанцев, концертмейстер Ольга Гуренко, хормейстер Лариса Тонковид, шахтар Михайло Яковенко, викладач-математик Микола Мельниченко, педагоги Леонід Громовий, Іван Овчаренко, Володимир Півень, Микола Любенко, Ірина Шингоф, журналісти

Наталія Чайковська-Громова, Богдан Дутчак, Анатолій Лазаренко, інженери Іван Дробітько, Михайло Бражник та багато інших.

Для підтримки авторитету Донецького товариства української мови багато зробили творчі контакти ДТУМ з академіком, головою Донецького наукового центру АН України М.Г.Чумаченком, зав. кафедрою історії України Донецького університету, д.і.н., професором Р.Д.Ляхом, к.і.н., доцентом В.О.Пірком та ін. відомими науковцями Донбасу.

Основні акції ДТУМ, які, як правило, здійснювалися у тісному співробітництві з Донецьким РУХом - боротьба за відкриття україномовних шкіл у промислових містах Донеччини - Донецьку, Маріуполі, Горлівці та ін. (до 1989 р. їх радянська влада вже повністю ліквідувала), зокрема, першої української школи в Донецьку - СШ № 65, подальша багаторічна професійно-методична опіка розвитком шкіл з українською мовою викладання; щотижневий (четверговий) "Лекційно-дискусійний клуб" - своєрідний "Донецький Гайд-парк" (працював 3 роки - з 1989 по 1992 рр.); заснування і випуск разом з ДКО НРУ обласної газети-тижневика "Східний часопис" (виходила у 1992-1997 рр.); багатопланова просвітницька і видавнича діяльність; ініціатива заснування "Українського культурологічного центру" в Донецьку; тривала дослідницька, наукова і видавнича робота, моніторинг стану української мови та культури на Донбасі (від 1989 р. до сьогодні).

Як перша масова громадська організація Донеччини, ДТУМ був благодатним середовищем для утворення ряду інших громадських організацій - жіночих, дитячих, наукових, за інтересами, а також громадсько-політичних рухів. Згодом, з утворенням (виокремленням) цих організацій, зокрема Всеукраїнського Товариства "Просвіта", частина осередків і регіональних функціонерів ДТУМ продовжили свою діяльність в рамках "Просвіти", Народного Руху України, жіночих організаціях, творчих спілках, Українському культурологічному центрі тощо.

Діяльність ДТУМ за період 1989-1998 рр. (10 років) описана у книзі "Ми йдемо!" (Донецьк, 1998, 224 с.).

3. УСТАНОВЧІ ЗБОРИ ДОНЕЦЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

3.1. ПІДГОТОВЧИЙ ПЕРІОД

Підготовка до Установчих зборів Донецької Крайової організації Народного Руху України системно велася в рамках Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка. По-перше, керівництво ДТУМ безпосередньо контактувало з організаторами Народного Руху України, які концентрувалися навколо Спілки письменників України (СПУ). Силами саме членів СПУ народилася перша редакція проектів Програми та Статуту НРУ.

По-друге, ДТУМ безпосередньо брало участь у організації масових зустрічей членів СПУ з донеччанами, сприяло поширенню на Донеччині інформації про ідею створення Народного Руху. Так, 5 березня 1989 р. у донецькому палаці "Юність", в рамках передвиборчої кампанії кандидата у Народні депутати СРСР, відбулася зустріч відомого українського поета Бориса Олійника з донбасівцями, на якій він по суті вперше для масової аудиторії (понад 1000 ос.) розповів про ідею створення Народного Руху України. На цій зустрічі також вперше у Донецьку (і у Донбасі) відкрито обговорювався і був масово підтриманий проект Програми Народного Руху України за перебудову, надрукований в "Літературній Україні" 16 лютого 1989 року.

Організація цього творчого вечора майже повністю лягла на Правління ДТУМ, особливо на В.Тиху (на той час заступник директора Донецької філармонії), активно діяли голова оргкомітету ДТУМ науковець-гірник В.Білецький, юрист Київського райвиконкому І.Шутов, член Донецького відділення СПУ поетеса Г.Гордасевич, завідувач кабінету української мови

Донецького інституту післядипломної освіти В.Оліфіренко, головний енергетик Донецькметалургбуду В.Ребрик, вчитель В.Сардак (з 22 квітня 1989 р. - всі члени Правління ДТУМ). В залі попри велику зацікавленість і активну участь інтелігенції все ж відчувалася типово "донецька" аудиторія - шахтарі, металурги, машинобудівники.

Борис Олійник одержав повну підтримку залу, прощався з тисячною аудиторією під нескінченні оплески, роздавав автографи молоді, присутній на зустрічі*.

Ще ширше широкі кола донеччан дізналися про Народний Рух, перебудовчі процеси у СРСР та Україні під час зустрічі 18 серпня 1989 р. з українським письменником, членом СПУ, народним депутатом СРСР Володимиром Яворівським на стадіоні "Шахтар". Як не дивно, але влада не тільки не заборонила, але й сприяла цим масовим заходам**. І знову Донецьке ТУМ через свої осередки брало найактивнішу участь у організації цієї зустрічі.

---

* Ілля Шутов пригадує цікаві подробиці цієї зустрічі. На той час елементи демократизації суспільства вимагали, щоб кандидат у Народні депутати СРСР від Комуністичної партії одержав на зустрічах з населенням підтримку трьох областей України – західного, центрального і східного регіонів. Донецький обком компартії був не в захваті від такого кандидата як Борис Олійник і готував зустріч на одній з шахт Донецька. Для того, щоб зустріч все ж відбулася не за «планами обкому», а демократично, необхідно було зустріти Б.Олійника просто з трапа літака. Що й було зроблено ДТУМ. А вже після тріумфальної зустрічі у палаці «Юність», підтримки аудиторією ідеї і проекту Програми Народного Руху України понад 1000-м залом обкомівці повезли Б.Олійника на шахту…

** Валерій Кочуєв, у 1989 р. секретар з ідеології Ворошиловського райкому компартії України м. Донецька, пояснює це сприяння масовим заходам Руху з боку компартійних керівників намаганням розвінчати рухівців і «відсікти» їх від широких мас. Водночас є й інша версія (Віктор Геварін, «Новая политика»): ліберальне ставлення до акцій спротиву в СРСР часів перебудови – це спроба Михайла Горбачова і його оточення «зламати хребет» партійній номенклатурі «масовими народними виступами». Так створювався центр спротиву партноменклатурі у Донбасі. На першому етапі він не мав ніяких перетинів з українською державністю. Контроль над шахтарським страйковим рухом за версією Віктора Геваріна замикався на Москву. Але такий підконтрольний

По-третє, вже з початку березня ДТУМ фактично веде організаційну підготовчу роботу до Установчих зборів Донецької обласної організації НРУ. Фіксуються ініціативи по створенню первинних осередків, які поділяють Програму і Статут НРУ у редакції Спілки письменників України, ініціюється створення таких осередків по області (для чого використовується мережа осередків ДТУМ, яка тоді вже нараховувала декілька десятків місцевих організацій). Здійснюються цілеспрямовані контакти з Київською ініціативною групою по підготовці І (Установчого) З'їзду НРУ. На цьому етапі, крім Правління ДТУМ, до роботи активно підключаються науковець-хімік з Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії М.Тищенко, к.філол.наук, доцент Донецького державного університету О.Домащенко, поетеса Г.Гордасевич.

По-четверте, влітку 1989 р. ведеться конкретна організаційна робота по скликанню Установчої конференції Донецької обласної організації Народного Руху. Цю роботу виконувала ініціативна група без чіткого складу, найбільш активні її учасники: Микола Тищенко, Володимир Білецький, Галина Гордасевич, Ілля Шутов, Олександр Домащенко, Вадим Оліфіренко, Сергій Лубін, Михайло Бражник, С. Луців, Сергій Квачко, Владислав Білоусов та ін.

В рамках боротьби за об'єднання в русі якнайширшого кола активістів велися перемовини з приводу спільної участі в Донецькій установчій конференції також з рядом членів шахтарських страйкових комітетів (крім Донецького - з членами Сніжнянського, Торезького, Горлівського і Шахтарського страйкомів), ліберальними комуністами (Олександр Чародєєв), представником демократично налаштованої наукової громади м. Донецька д.т.н., професором Г.О.Атановим, групою "Плюралізм" Є.М.Ратнікової, яка підтримувала зв’язки з російським

шахтарський рух виявився аморфним і бездіяльним. Натомість питомий шахтарський рух набрав антикомуністичного характеру, мав контакт з УРП та НРУ. Саме цей справжній (непідконтрольний партверхівці) страйковий рух у контакті з НРУ висунув політичні гасла (http://h.ua/story/187280/).

"Демократическим Союзом" (В.Новодворська) та народним депутатом СРСР та УРСР В.Яворівським, представниками Донецького "Меморіалу".

3.2. УСТАНОВЧІ ЗБОРИ ДКО НРУ

Установчі збори Донецької Крайової організації Народного Руху України відбулися в одній з найбільших аудиторій фізичного факультету Донецького університету 20 серпня 1989 року.

Це була одна з перших Крайових конференцій на Сході України. Присутніми були 109 делегатів від місцевих осередків НРУ Донецької області, які вже виникли на той час, громадсько-політичних організацій Донеччини. Крім того, було декілька десятків гостей і представників різних державних і партійних організацій, зокрема й КПУ, КГБ, міліції. Були гості з областей України, Народного фронту Білорусії. Голова Установчих зборів - гірничий інженер за фахом В.С.Білецький (кандидат технічних наук, Донецький політехнічний інститут), секретар - інженер-хімік М.А.Тищенко (кандидат хімічних наук, Інститут фізико-органічної хімії та вуглехімії АН України).

У залі панувала "революційна" атмосфера, запам'яталося бажання людей проводити форум під синьо-жовтим прапором, що було проголосовано і одержало переконливу підтримку делегатів Конференції. Миколою Тищенком, після недовготривалої дискусії про доцільність цього кроку, поблизу президії було розміщено синьо-жовтий національний прапор*.

* До речі, надалі цей важливий епізод мав вельми промовисте продовження: Євгенія Ратнікова подала до міліції заяву з вимогою притягти до відповідальності осіб, які використали українську символіку під час проведення Установчої конференції Донецької Крайової організації Народного Руху України. І попри те, що питання було вирішене позитивно, у демократичний спосіб відкритого голосування самими делегатами, один з чільних організаторів Донецького Руху Микола Тищенко мало не був притягнутий згодом до кримінальної відповідальності.

Головою Установчих зборів був обраний гірничий інженер за фахом Володимир Білецький (кандидат технічних наук, Донецький політехнічний інститут), секретарем - науковець-хімік Микола Тищенко (кандидат хімічних наук, Інститут фізико-органічної хімії та вуглехімії АН України).

Виступило понад 20 осіб, зокрема як співдоповідачі - Микола Тищенко та філософ Ігор Пасько (Донецьк), професор-економіст Галина Губерна (Донецьк), представник страйкому шахти ім. Засядька Петро Побережний, Володимир Білецький (Макіївка-Донецьк), юрист Ілля Шутов, вчитель Валерій Сардак, інженер шахти "Південнодонбаська" Петро Свенцицький, представник Донецького обкому КПУ Володимир Безродний, працівник Куйбишівського РК ЛКСМУ, член товариства "Меморіал" Сергій Сухобок, економіст Юрій Проценко, ряд інших науковців, шахтарів, громадських діячів з Донецька, Горлівки, Маріуполя, Макіївки, Краматорська, гості зі Львова і Ворошиловграда (нині Луганськ), від опонентів Руху - секретар Донецького міському КПУ Жанетта Пашнова.

Загальний настрій і організаційний рівень зборів були високими. Коло обговорюваних питань вельми широким, їх тематика торкалася кризових проблем наявного моменту, ситуації в країні, пошуків шляхів виходу з кризи, задач Народного Руху в Україні і на Донбасі. Ось короткий, тезовий виклад основних виступів (зі стенограми).

І.Пасько підкреслив три характерних риси поведінки влади: 1. Пошук ворогів (тобто винних у кризовій ситуації). 2. Захист ідеї суспільної власності будь-якою ціною. 3. Сприйняття народу як абстракції (все владою діється від імені народу). Разом з тим потрібно дотримуватися мінімум двох головних настанов: орієнтуватися на інтереси особи та національний суверенітет.

І.Шутов наголосив на демографічних проблемах - частка корінного населення зменшується, та проблемах розподілу коштів, які надходять у Держбюджет, між центром і місцевими бюджетами.

Професор-економіст Г.Губерна у своєму виступі підтримала професора-філософа М.В.Поповича (який тоді був широко відомий завдяки його теледебатам з секретарем з ідеології ЦК КПУ Л.М.Кравчуком), а також закликала утримуватися від споживацького підходу до Перебудови і проти спроб використати Рух в апаратних іграх. Крім того, вона дуже влучно і передбачливо виступила проти дилетантства у тих важливих справах та починаннях, які чекають на Народний Рух.

П.Свенцицький наголосив на двох проблемах для України: економічний суверенітет, історичні "клини", які вбивалися між Лівобережжям та Правобережжям, і наслідки яких слід подолати.

М.Мельник назвав три проблеми у гуманітарній сфері: реформа освіти, відродження українського патріотизму, набуття незаідеологізованих політичних знань.

Ж.Пашнова (від Донецького міського комітету партії) заявила про підтримку громадських організацій. Вона визнала, що дійсно є багато білих плям в історії і їх з'ясування протікає повільно. Але треба відновити авторитет компартії. Ні - екстремізму. Кожен повинен відчувати відповідальність за свої дії.

Ю.Проценко виступив з декількома ініціативами: 1. Створити в Україні у військах Гвардію. 2. Двопалатний український парламент, 3/4 у ньому повинні складати українці, кожна національна меншина теж повинна мати своїх представників. 3. Організована українізація. Екзамен з української мови для державних службовців. 4. Нерентабельні шахти необхідно закрити. У місцях закриття шахт - вільні економічні зони.

Чечиков (шахта ім. газети "Соціалістичний Донбас") наголосив на необхідності незалежної преси.

В.Безродний висловив думку, що Інститут економіки промисловості АН України повинен зайнятися проблемами шахтарів. Він відмітив також існуючу серед державців неповагу до української мови.

На жаль, більшість текстів доповідей не збереглися. Наводимо повний текст виступу голови установчих зборів - гірничого інженера, к.т.н. В.С.Білецького.

Володимир Білецький. Виступ на І Конференції Донецької крайової організації. Народного Руху України. 20 серпня 1989 р. [Книга "Ми йдемо!", 1998].

Шановна громадо!

В Україні грядуть великі переміни!

Ми всі у спраглому чеканні радикальних оновлень нашого суспільства. Історія вчить, що зміна авторитарних режимів йде послідовно через модернізацію духовної сфери, потім економіки, що супроводжується диференціацією форм власності, і, нарешті, модернізація політичної системи. В Україні зараз активно діють послідовно всі три процеси, причому в останньому, та й в другому, ми відстаємо від сусідів - Росії, Молдови, Білорусі. Від цього не треба впадати у розпач, бо політична система об'єктивно не може змінитися без духовного та економічного відродження. Просто маємо зараз те, на що заслужили сьогодні.

Звичайно, всі сучасні процеси в Україні мають національне забарвлення. Інакше і бути не може в національній республіці, де тривалий час штучно затримувався національно-культурний розвій. Але все ж домінує інша тенденція - розмежування суспільства на тих, хто прагне змін насправді, реформаторів, і тих, хто їх усіляко уникає, консерваторів, незалежно від національності. Це налаштовує оптимістично, бо саме на цьому шляху за Українську перебудову об'єднаються всі здорові багатонаціональні сили республіки і ми, можливо, уникнемо Румунського варіанту.

Характерна риса українських перебудовчих процесів - їх територіальна різноплановість. Що ми маємо на Донбасі, яке наше бачення проблем?

1. Партія. Тут застій найчіткіший. Безсумнівно, думка,

висловлена Горбачовим, про відставання партії від стрімкого поступу всього суспільства формувалася і тоді, коли Генеральний секретар був в Україні, зокрема на Донеччині. На Донбасі спостерігається безпорадність чільних парткерівників, зокрема під час шахтарських страйків. Велике бажання консерваторів - розмежувати прогресивні сили суспільства, скажімо, була спроба протиставити вже страйкуючих макіївських та ще працюючих донецьких шахтарів. Неформалам, що виникли як ініціатива низів, протиставляють неформалів, зорганізованих "зверху" - бояться консолідації шахтарів та рухівської інтелігенції. Але відчутна й сегрегація всередині партії та партапарату. Йде активний процес виходу з партії. Темпи цього виходу на Донеччині більші, ніж у середньому по республіці. Дуже небезпечне крайнє ліве крило партії, партапарату. Воно агресивне і готове на будь-які дії.

Щоб партія й надалі відігравала значне місце в суспільстві, потрібне її докорінне радикальне оновлення. Пропонуємо зробити перший дієвий крок до цього, розпочавши загальну дискусію в компартії України з питань перебудови, в тому числі самої партії. Дискусія зможе привести до переоцінки цінностей, ініціює вироблення нових концепцій, оздоровить партію, звільнить її нарешті від титулованих можновладців. Одночасно треба пам'ятати, що відсутність протилежностей - це застій. Тому багато партій - наша будучина.

2. Шахтарський рух. Про нього вже сказали мої колеги. Я ж тільки зауважу, що тут прагнення економічних змін випередило зміни в духовній сфері. І це спершу позначилося звуженням запитів шахтарів, які висували, спочатку головно економічні, соціальні вимоги, майже ігноруючи духовні, екологічні моменти. А добре відомо, що тільки політичні зміни, затвердження демократичних засад суспільства приведе до докорінних змін в економіці, іншого шляху немає. Тому рух шахтарів при всій своїй могутності поки що не є повноцінним

народним рухом, бо не ставить питання оновлення країни так широко, як НРУ. Але це, думаю, тимчасово. Іде активна політизація шахтарського руху.

Зауважу, що умови праці шахтарів Донбасу зараз, мабуть, найважчі. Горизонти досягли 1200 метрів, пласти тонкі, до півметра. Існуючі умови, техніка, технологія обумовлюють найбільший травматизм. По даним Мінвуглепрому в Союзі 1 млн. т. видобутку вугілля "коштує" 1,3 життів, в Україні - 1,58 життів, в Донбасі - 1,8. Вдумаємося, майже два життя віддаємо за 1млн. т. донецького уголька. А в США тільки 0,09, Франції, Англії - 0,06, ФРН - 0,1. Така різниця.

3. В економіці, екології, соціальній сфері ми радикально зрушимо тільки тоді, коли матимемо справжній економічний суверенітет. У розпорядженні України повинні бути не жалюгідні 42% промислової продукції, які обіцяються "Загальними принципами перебудови економіки та соціальної сфери" від 14 березня, а на рівні Прибалтики - 72%, Молдавії - 75%. Народ знайде їм застосування - наповнимо ринок, полиці, врятуємо те, що залишилося від природи України, піднімемо жебрачок - науку і культуру. Отже, - 70% - Україні!

4. Національна культура. Головний результат, якого прагнемо - нова україномовна генерація, нове високоосвічене покоління українців-патріотів. Для цього бажана б молодіжна організація Руху. На державному рівні необхідна освіта рідною мовою і не через 10 років. Сьогодні наші багатомісячні спроби відкрити єдину українську школу в Донецьку наштовхнулися на холодний опір, безпорадність офіційних органів. Висловлюючи недовіру чиновникам міськвно, облвно, міськвиконкому, іншим манкуртам-перевертням, і не припиняючи боротьби за школу, ми звертаємо увагу всіх, що в республіці немає механізму переходу шкіл на українську мову. Його треба негайно розробити. Бо нам необхідна не одна школа, інститут, а десятки, потім сотні. І в першу чергу - вища школа. Але ось

останні вісті з учорашнього мітингу в Донецьку - пропозицію одержавлення української мови, як передають, освистано якоюсь групою. Сумніваюся, що це робили люди труда. То чия це справа?

Товариші, програма РУХу, яку ми приймемо - то наша передвиборча платформа. В перемозі на виборах запорука нашого майбутнього, і очевидно майбутнього всієї України.

Установча конференція обрала першу Крайову Координаційну Раду Руху у складі 24 чоловік. До неї зокрема увійшли: д.т.н., професор Г.О.Атанов, к.філол.н. О.В.Домащенко, поетеса Г.Л.Гордасевич, робітник об'єднання "Донецькліфт" С.Г.Квачко, М.А.Семенцов, Ірина Панасенко, к.ф.н. І.Т.Пасько, учитель В.П.Сардак, к.хім.н. М.А.Тищенко, юрист І.Я.Шутов, інженер-електрик Донецькметалургбуду В.П.Ребрик, к.ф-м.н. А.Марковський, к.т.н., ст.наук.співр. В.С.Білецький, д.філол.н., професор М.М.Гіршман, комсомольський функціонер С.М.Сухобок, шахтар П.Побережний (шахта ім. Засядька), математик Зінченко, шахтар Чечиков (шахта ім. газети "Соціалістичний Донбас"), гірничий інженер П.П.Свенцицький (шахта "Південнодонбаська"), шахтар С.Хома, вчитель Д.П.Маляренко та ін.

Крім того, було обрано 25 делегатів на республіканський з'їзд Народного Руху. Наводимо їх повний список:

1. Білецький Володимир Стефанович, українець, 40 років, чл. КПРС, освіта вища, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Донецького політехнічного інституту, чл. Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка (ДонТУМ), м. Макіївка.

2. Божков Володимир Олександрович, росіянин, 30 років, освіта вища, інженер Горлівського машзаводу, м. Горлівка.

3. Гомза Ярослав Юрійович, українець, 55 років, член Української Гельсінської Спілки (УГС), ДонТУМ, освіта вища, учитель Очеретинської середньої школи, с. Очеретине,

Ясинуватський район.

4. Гордасевич Галина Леонідівна, українка, 54 роки, освіта вища, літератор, чл. Спілки письменників України, ДонТУМ, м. Донецьк.

5. Домащенко Олександр Володимирович, українець, 35 років, освіта вища, кандидат наук, викладач Донецького державного університету, м. Донецьк.

6. Квачко Сергій Григорович, українець, 31 рік, освіта вища, робітник об'єднання "Донецьк-ліфт", м. Донецьк.

7. Корнач Віктор Іванович, українець, 34 роки, м. Маріуполь.

8. Луців Степан Ілліч, українець, 56 років, чл. УГС, освіта сер. спеціальна, пенсіонер, чл. ДонТУМ, м. Білицьке.

9. Мішкілєєв Василь Вікторович, росіянин, 37 років, м. Маріуполь.

10. Нагаєць Володимир Іванович, українець, 39 років, освіта вища, інженер шахти "Південно-Донбаська", чл. ДонТУМ, м. Вугледар.

11. Олехнович Федір Васильович, українець, 34 роки, освіта вища, викладач. Донецький інститут вдосконалення вчителів, чл. ДонТУМ, м. Донецьк.

12. Пасько Ігор Трохимович, українець, 49 років, чл. КПРС, освіта вища, кандидат філософських наук, викладач Донецького державного університету, м. Донецьк.

13. Ратнікова Євгенія Миколаївна, росіянка, 40 років, чл. Товариства "Меморіал", м. Донецьк.

14. Ребрик Володимир Павлович, українець, 35 років, освіта вища, інженер Донецькметалургбуду, чл. ДонТУМ, м. Донецьк.

15. Сардак Валерій Петрович, українець, 30 років, освіта вища, учитель, чл. ДонТУМ, м. Донецьк.

16. Свенцицький Петро Павлович, українець, 39 років, освіта вища, інженер шахти "Південнодонбаська", чл. ДонТУМ, м. Вугледар.

17. Семенов Микола Андрійович, росіянин, 38 років, освіта сер. спеціальна, чл. Товариства "Меморіал", м. Донецьк.

18. Синєокий Володимир Андрійович, українець, 44 роки, освіта незакінчена вища, працівник художнього комбінату, чл. ДонТУМ, товариства "Меморіал", м. Макіївка.

19. Сухобок Сергій Миколайович, українець, 25 років, чл. ВЛКСМ, освіта незакінчена вища, інженер, працівник Куйбишевського РК ЛКСМУ м. Донецька, чл. Товариства "Меморіал", м. Донецьк.

20. Тарановський Володимир Ілліч, українець, 35 років, освіта вища, викладач, м. Шахтарськ.

21. Тищенко Микола Анатолійович, українець, 34 роки, освіта вища, кандидат хімічних наук, науковий співробітник Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії АН України, чл. ДонТУМ, м. Донецьк.

22. Фурманюк Сергій Петрович, журналіст, м. Донецьк.

23. Цюкало Петро Петрович, українець, 28 років, чл. УХДФ, освіта вища, м. Маріуполь.

24. Шутов Ілля Якимович, українець, 31 рік, освіта вища, юрист Київського райвиконкому м. Донецька, чл. ДонТУМ.

25. Ярмак Микола Леонідович, українець, 35 років, освіта вища, інженер Краматорського науково-дослідного і проектного інституту важкого машинобудування, м. Краматорськ.

Серед запрошених на І З'їзд Народного Руху - шахтар П.Побережний з шахти ім. Засядька, який виступав з трибуни рухівського з'їзду від шахтарів Донбасу, педагог Вадим Оліфіренко. Донецький міський страйком, перебуваючи у контакті з ДКО НРУ, прийняв резолюцію направити на установчий з'їзд НРУ своїх представників, у т. ч. Ю.Болдирєва та А.Бокарєва [ЦДАГОУ. - Ф. 270. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 49-53, 59]. Також на з'їзд Руху були запрошені Донецькою Крайовою

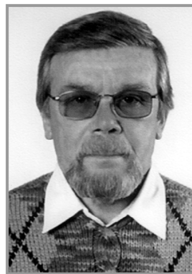
організацією НРУ О.В.Чародєєв - секретар парткому шахти ім. 60-річчя Радянської України ВО "Донецьквугілля", учасник Всесоюзої установчої конференції "Комуністи за створення дем. платформи в КПРС" (1989), м. Москва, та секретар з ідеології Донецького міському компартії Ж.К.Пашнова. Загалом делегатів і запрошених донеччан на І з'їзді Народного Руху було 35 осіб (це поряд із Харківською - найбільша делегація з Південно-Східної України).

Крім того, на донецькій Установчій конференції 20 серпня 1989 р. було прийнято ряд робочих рішень з розбудови Донецької Крайової організації НРУ.

Після створення Донецького Руху делегати і гості вперше на Донеччині під синьо-жовтим прапором пройшли містом до пам'ятника Тарасу Шевченку, де провели мітинг.

4. ФОРМУВАННЯ ДОНЕЦЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Формування Донецької Крайової організації Народного Руху України відбувалося бурхливо, що відповідало темпу подій того часу. Якщо перші організаційні кроки можна віднести до березня 1989 р. (координація дій "Донецьк-Київ", В.С.Білецький, М.А.Тищенко, Г.Л.Гордасевич), то 20 серпня 1989 р. - вже Установча конференція ДКО НРУ, 8-10 вересня 1989 року - участь у І з'їзді Народного Руху України за перебудову в Києві. У жовтні 1989 р. відбулася чергова конференція Донецької Крайової організації Народного Руху України, на якій ширша громада поінформована про рішення І з'їзду НРУ у Києві, розглянуті питання конкретних дій ДКО НРУ в регіоні, головою Донецької Крайової організації НРУ обрано філософа, кандидата наук Ігоря Трохимовича Паська, а відповідальним секретарем кандидата хімічних наук Миколу Анатолійовича Тищенка.

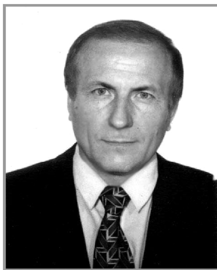

Ігор Пасько, перший голова Донецького Крайового Руху

Микола Тищенко, відповідальний секретар Донецького Крайового Руху

26 листопада 1989 р. у донецькому обласному Будинку політпросвіти відбулася установча конференція Донецької міської організації Народного Руху України за перебудову. На конференції були присутні 44 делегата і 18 запрошених, у т. ч. від компартії (3 ос.). Конференція обговорила поточний стан у країні, області та місті Донецьку, задачі НРУ, які витікають з рішень І з'їзду, наявної ситуації та обрала керівний орган - Правління Донецької міської організації НРУ в кількості 7 осіб. Серед лідерів НРУ у Донецькій міській організації на той час можна назвати, крім вже названих вище керівників ДКО НРУ,

Володимир Білецький, член Проводу ДКО НРУ та Великої Ради Руху

також: С.Мариноху (гірн. робітник шахти "Жовтнева"), В.Нагайця (начальник зміни шахти "Південнодонбаська-3"), Ю.Проценка (бухгалтер Донецького взуттєвого об'єднання), В.Сардака (вчитель української мови СШ № 18 м. Донецька), П.Свенцицького (гірн. робітник очисного вибою шахти "Південнодонбаська-3"). Пізніше Донецьку міську організацію НРУ очолив гірничий інженер шахти "Куйбишевська" Микола Жовніренко.

До кінця 1989 року були створені міські осередки Народного Руху України в Донецьку, Димитровому, Білицькому, Горлівці, Єнакієвому, Красноармійську, Маріуполі.

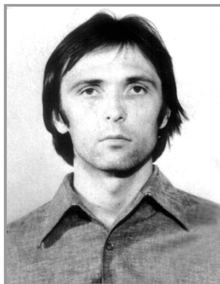

Ілля Шутов, член Проводу ДКО НРУ та Великої Ради Руху

Основою ДКО НРУ залишалося Донецьке обласне ТУМ, яке вже структурувалося і мало десятки осередків на теренах Донеччини та активно розбудовувалося [Білецький В.С. та ін. "Ми йдемо!", 1998]. Але Народний Рух був представлений суттєво ширшою соціальною палітрою: науковці, службовці, письменники, шахтарі. Так, з 26 членів Димитрівської міської організації НРУ більшість становили шахтарі [Тетяна Болбат, 2003].

Велику організувальну роль у постанні організації відігравали з'їзди НРУ у Києві та Крайові конференції Донецької організації НРУ, акції НРУ-ТУМ "Виховання історією".

Слід відзначити, що Народний Рух в цілому, і Донецька Крайова організація НРУ зокрема, вели свою роботу відкрито, гласно, намагалася консолідувати навколо себе широкі маси. І це вдавалося. Так на І з'їзді серед делегатів було 21,76% членів компартії та комсомольців, запрошені чільні функціонери від компартії, представники страйкомів, ЗМІ, закордонні гості.

Відомий в регіоні щотижневий лекційно-дискусійний клуб Донецького Товариства української мови теж вів свою роботу

Микола Жовніренко, голова Донецької міської організації Народного Руху

гласно, відкрито - як правило, оголошував теми дискусій через пресу міста, зокрема газету "Вечерний Донецк" (велика подяка журналістам і зокрема Володимиру Паку та Миколі Колеснику). Керівництво ДКО НРУ використовувало ці зустрічі для координації дій, коротких нарад, спілкування із зацікавленими донеччанами.

Кількість активістів Народного Руху України на Донеччині була невеликою - близько 1000 осіб, але прихильників основних положень Програми Народного Руху, як показали результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року про проголошення незалежності України - 76,85% населення Донеччини.

5. ПУБЛІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОНЕЦЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

5.1. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДОНЕЧЧИНИ

Промисловий Схід України найсуттєвішим чином впливає на долю України саме через економічний фактор. На Донеччині - в серці Донбасу - створюється близько 25% ВВП України. Тут діє понад 820 промислових підприємств, зосереджено більшу частину видобутку вугілля країни. У 1987 році на Донеччині проживало 5368 тис.ос., у 2006 - 4622,9 тис. ос. (93% - у містах). Кількість населення регіону сьогодні скорочується з темпом 1% на рік. При території 4,4% від території України і 9,9% населення України, на Донеччині розташовано 11,2% основних фондів, 21,2% промислового виробництва держави. Донбас дає 21,5% експорту, 9,5% інвестицій у основний капітал.

Разом з тим, Донбас - старопромисловий індустріальний регіон з суттєво зношеними основними фондами, кризовою вугільною промисловістю, застарілими коксохімічними та металургійними виробництвами. Ряд шахт, будучи неліквідними підприємствами, водночас є містоутворювальними, і їх закриття може призвести до соціального вибуху. Це - велика проблема для держави, масштаби якої може й більші, ніж проблеми аналогічних регіонів - Руру в Німеччині, Сілезії в Польщі, Пітсбургу у США тощо.

Зрозуміло, що велика питома вага Донбасу, як у промисловості, так і у кількості населення країни, зумовила формування тут сильної регіональної еліти, претензії якої весь час зростали. Ментальні особливості регіону, напевно, вплинули і на характер підприємницької і адміністративної еліти, яка

витворила тут за останні десятиліття єдину олігархічно-адміністративну структуру.

Як же виглядає громадсько-політичний портрет Донеччини?

Що можна чекати від мешканців цього регіону України значною мірою "зашите" у його історії, ментальному, духовному портреті пересічного мешканця. Слід зауважити, що Південно-Східна Україна і Донбас є історично українським регіоном, це частина території Запорозької Січі, зокрема Донеччина - Кальміуської паланки. Цей регіон заселяли і освоювали різні етноси, серед яких українці у XVIII ст. складали 73,8% (на Донеччині 61,3%), росіяни - 12,2% (20,5%), молдавани і румуни - 6,2% (2,5%), греки - 3,7% (7,3%), вірмени 2,6% (6,1%) [за В.О.Пірком, 2003]. Як бачимо, попри українську домінанту, Донеччина була дещо більш етнічно строката, ніж вся Південно-Східна Україна ще 250 років тому. У XIX-XX ст. залюднення регіону протікало, виходячи із його промислового значення. На шахти Донбасу вербували людей з усієї Росії, а потім Радянського Союзу. Сюди їхали на заробітки і на поселення після відбування строків ув'язнення. Внаслідок цього в краї витворився своєрідний склад населення, де переважали заробітчани і переселенці.

На Луганщині у 1941 р. проживало 2 млн., а на Донеччині - 3,4 млн. ос. Плинність населення в подальші (воєнні й повоєнні) роки просто вражає. У 1943 р. на Луганщині залишилося 0,7 млн. ос., на Донеччині - 1,6 млн. ос. Керовані зовнішні міграції (мобілізації, депортації тощо) у 1952-1959 роки в Луганській і Сталінській (нині Донецькій) області складали понад 4,6 млн. ос. За цей же час з регіону вибуло (втекло від незвично важких умов праці і життя) 3,6 млн. ос. [за М.А.Алфьоровим, 2008]. Така "сепарація" залишала на Донбасі тільки людей, спроможних витримувати специфічно важкі умови, а також тих, кого примусили тут жити і працювати.

Основні галузі регіону Донбасу - металургійна, гірнича, хімічна і важке машинобудування характеризуються аномально підвищеним травматизмом. За рівнем небезпеки вибухів

рудникового газу і пилу, викидів вугілля і газу, рудникових пожеж Донбас є чи не найнебезпечнішим у світі, кількість загиблих на шахтах на рік - 250-350 ос. по регіону.

Екологічне забруднення за рядом показників перевищує гранично допустимі концентрації (ГПК) від декількох до десятків разів. Додамо сюди ще й голодування та репресії, які не оминули регіон у радянські часи. В цих умовах стрес був і є постійним станом людей. Саме стрес, за класичними уявленнями, стає відправним пунктом переоцінки цінностей особистості. Особистість "перемелюється" постійним стресом, ціннісні установки спрощуються, залишаються тільки базисні - самозбереження, матеріальне забезпечення і продовження роду.

Правляча партія протягом десятиліть культивувала псевдоцінності або викривлювала систему цінностей - притлумлюючи (а то й вилучаючи) одні і гіперболізуючи інші - стаханівський рух, соціалістичне змагання, героїв праці, трудові династії тощо. Всі інші запити виводилися на другий-третій план. Особистість у цих умовах стає космополітичною, нівелюється відчуття культурної або(та) політичної спільноти, не важливими стають національна ідея, рідна мова, батьківська віра тощо. Характер людини стає жорстким, мова спрощеною, сленговою (інколи її зовсім заміняє брудна говірка), але готовність до захисту базисних (останніх!) цінностей - високою. Не у сфері своїх особистих базисних цінностей на таких людей дуже легко діяти адмінресурсом. Такі елементи ментального портрету Донбасу.

Водночас, як протест, у людей в таких умовах може проявитися яскравий протилежний процес - вивищення особистості до вершин національної самосвідомості, загальнолюдських цінностей свободи, правди, - аж до самопожертви як протестного засобу виправлення ситуації. Згадаймо - саме в такому "критичному" регіоні, яким є Донбас народився і зріс геній В.Сосюри, В.Стуса, звідси родом І.Дзюба, М.Шаповал, М.Руденко, Е.Андієвська, Х.Алчевська.

Важливим питанням є національно-культурна ідентифікація населення. За В.Хмельком, етнічна структура дорослої людності в Україні станом на початок XXI століття (2001-2003 роки) у відсотках така: 62,9 - щирі українці, 22,5 - українсько-російські біетнори, 10,0 - щирі росіяни, 4,6 - інші. Дві третини біетнорів за одноетнічним самовизначенням - українці (кожний п'ятий із загальної кількості українців), одна третина біетнорів - росіяни (двоє з кожних держкомстатівських п'ятьох). Національно-культурну самоідентифікацію жителів Донбасу можна оцінити і за даними опитування, яке у 1991 і 1996 роках провели місцеві газети "Жизнь Луганска" і "Наша газета". 54,9 % 1991 року і 45,4 % 1996 року від числа опитаних визначили: "Населення Донбасу - особлива спільність людей, що мають джерела як в Україні, так і в Росії" - тобто українсько-російські чи російсько-українські біетнори. 16,4 % (1991 р.) і 10 % (1996 р.) вважали, що "тут живуть переважно українці". 9,4 % (1991 р.) і 31,9 % (1996 р.) констатували, що "тут живуть переважно росіяни і представники інших народів, що обрусіли". 6,4 % (1991 р.) і 7,5 % (1996 р.) відповіли: "Населення Донбасу - це денаціоналізовані елементи". 11,9 % (1991 р.) і 5,2 % (1996 р.) не змогли визначитися з відповіддю. Культурне майбутнє Донбасу респонденти визначали так: 53,2 % (1991 р.) і 13,3 % (1996 р.) відповіли, що "відбудеться українізація"; 4,9 % (1991 р.) і 7 % (1996 р.) задовільно відповіли на оцінку "відбудеться русифікація" і 24 % (1991 р.) і 36,6 % (1996 р.) не змогли визначитися з відповіддю.

Отже, біетнорів у регіоні Донбасу близько 50% від усього населення з тенденцією все більшої самоідентифікації як частини російської культури. Очікування українізації, які були високими у 1991 р., сьогодні дуже малі, а оцінка респондентами кількості українців на Донбасі сягає всього 10% проти 63% в Україні.

Окрема тема, яку все ж не можна обійти, розглядаючи систему цінностей мешканців Донеччини, - це релігійні організації, які здійснюють свій вплив на населення.

На Донеччині на сьогодні діє 49 конфесійних напрямків, але майже 96% всіх релігійних організацій складають християнські конфесії. Особливість же Донеччини навіть не в тому, що переважає УПЦ МП (35%) проти УПЦ КП (4-5%) а, по-перше, в активності протестанських напрямків (вони охоплюють до 55-57% організацій, тоді як в Україні - до 30-32 %); по-друге, у невідповідному з етнічним складом населення зростанні авторитету і активності мусульманських та іудейських громад (на 1.01.2005 на Донеччині діють 19 мусульманських організацій включно з єдиною в Україні медресе і 18 іудейських); по-третє, у тому, що за опитуваннями священнослужителі впливають на політичний вибір всього 2-3% прихожан. Все це свідчить про відсутність чіткого і стабільного релігійного обличчя регіону, невеликий вплив церкви на світське життя, що цілком вкладається у ментальний портрет донеччан, змальований нами вище.

Отже, система цінностей мешканців Східної України, зокрема Донбасу, дуже суттєво відрізняється від системи цінностей Заходу і Центру України. На Сході (Донбасі) люди мислять і діють не з міркувань етнічних, релігійних, культурницьких потреб, а швидше утилітарно практичних, прагматично-ситуативних. Добре це чи погано для процесу державотворення? І добре, і погано. На сьогодні швидше добре, бо різні інтереси Сходу і Заходу залишають можливість для компромісу, виключають жорсткі протистояння Схід-Захід. А погано в перспективі, бо регіон з людністю без чітких ідейних, релігійних переконань, культурних і мовних традицій, але з потужною економікою не має шансів на роль "локомотива" державотворення. Його ж роль в культурно-гуманітарній, мовній, духовній сфері - пасивного спостерігача, почасти - "розмивача" ціннісних орієнтирів інших регіонів.

Ось у такому субстратному регіоні діяла Донецька Крайова організація Народного Руху України, що значною мірою і визначило специфіку її практичної діяльності.

5.2. ДОНЕЦЬКИЙ КРАЙОВИЙ РУХ У ДІЇ: ЗАГАЛЬНИЙ НАРИС

На початках діяльність ДКО НРУ головним чином зводилася до участі у актах протесту та солідарності - демонстраціях, мітингах, пікетуваннях тощо. Практично жоден з численних шахтарських мітингів 1989-1990 рр., що "струсонули" не тільки Донбас і Україну, але й весь СРСР, не пройшов без активної і масової участі Донецького Руху.

На всіх масштабних акціях у Києві теж були донбасівці. Попри офіційну заборону ДКО НРУ солідаризувалася з демократичними силами Литви, де відбулася кривава розправа над патріотами. РУХ протестував і був готовий до більш жорстких дій проти "чрезвичайки" ГКЧП (українською - ДКНС) і т. д.

Разом з тим було б помилкою вважати Народний Рух, і зокрема Донецький Крайовий Рух, організацією "майданної демократії" - він разом з Донецьким ТУМ активно застосовував парламентські методи боротьби, зокрема брав найактивнішу участь у виборах до Рад всіх рівнів. При цьому зауважимо, що Донецький Крайовий Рух висував своїх кандидатів до Рад в узгодженні з шахтарськими страйкомами.

Після відновлення незалежної Української Держави дії Донецького Крайового Руху, ряду його чільних представників мають чітке державотворче спрямування. Просвітницько-культурологічна діяльність професіоналізується, яскраві свідчення цього - "Лекційно-дискусійний клуб" Донецького ТУМ, започаткування і випуск газет "Східний часопис", "Козацький край" ДТУМ/ДКО НРУ. Рух активно сприяє створенню багатопартійної системи, громадянського суспільства.

Представники ДКО НРУ Володимир Білецький, Ілля Шутов входили до керівних органів Народного Руху України, зокрема Великої Ради Руху.

Разом з шахтарськими страйкомами Донецька Крайова організація Народного Руху України була найбільш яскравою

громадсько-політичною силою регіону періоду "оксамитової революції" на початку 1990-х років. Не випадково, саме донеччани, активісти ДКО НРУ Микола Тищенко та Володимир Білецький вперше підняли на Донбасі національне синьо-жовте знамено. Сталося це 16 липня 1991 року в знаковому для нас всіх місці - на Святих Горах, що над Сіверським Дінцем.

Зупинимося на деяких важливих акціях і напрямках діяльності Донецької Крайової організації Народного Руху України докладніше.

5.3. ДОНЕЦЬКИЙ "ЛЕКЦІЙНО-ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ" (1989-1991 рр.)

У 1989 р. члени новоутворених Донецького Товариства української мови та Донецького Руху започаткували "Лекційно-дискусійний клуб" - як накращий спосіб дійти до людей, обговорити назрілі проблеми.

Зараз важко сказати, хто перший подав ідею цього клубу як щотижневого лекторію, місця дискусій, обміну думками, координації дій, апробації нових ідей тощо. У 1989 р. кращої форми діяльності новостворених організацій Донецького ТУМ, а згодом і Донецького Руху тоді просто не знайшлося. Час підтвердив доцільність саме Лекційно-дискусійного клубу, особливо на початковому етапі діяльності цих організацій, бо він забезпечував багатопланову роботу, був універсальним інструментом, виконував просвітянську, комунікативну, організаційну та багато інших функцій.

Сьогодні можна сказати, що "зелене світло" для такої форми роботи як "Лекційно-дискусійний клуб" для Донецького Товариства української мови "відкрив" більш ліберально на той час налаштований Донецький міський комітет компартії (а саме, після ряду зустрічей голови ДонТУМ і секретаря з ідеології Донецького міському КПУ Ж.Пашнової). Спершу засідання Лекційно-дискусійного клубу були малолюдними і

академічними. Рухівська тематика була відсутня (та власне до осені 1989 р. не існувало і самого Народного Руху України). З осені 1989 р. засідання Клубу все більше політизуються, участь Руху посилюється. Саме з цього періоду Клуб можна вважати спільним надбанням Донецького ТУМ і ДКО НРУ, хоча все ж культурологічна, просвітницька місія Донецького Лекційно-дискусійного клубу домінувала.

Лекційно-дискусійний клуб Донецького обласного товариства української мови та Донецького Крайового Руху , Донецьк, 1991 р.

Першими, хто на прохання Правління зголосився виступити з українознавчими лекціями, були: доц. А.Загнітко("Білі плями в українській літературі", 08.06.89), проф. О.Прийменко("Україна в 20-30 роки", 22.06.89), доц. В.Оліфіренко ("Літературна географія Донбасу", "Церкви Донеччини", 15.06.89 та 03.09.89), вчитель Леонід Громовий ("Категорії інтернаціонального та національного в контексті сучасності", 06.07.89), вчитель-новатор Віктор Шаталов (17.09.89), канд. техн. наук В.Білецький ("Історія України за М.Покровським", 25.09.89), вчитель Ярослав Гомза ("Герцель та Франко"), проф. Р.Лях ("Історія заселення Донбасу", 07.12.89). Потім в 1990-91 рр. лекційна робота Клубу ДТУМ залишалася на такому ж досить високому рівні. Запам'ялися лекції доц. Ф.Д.Пустової ("Творчіть П.Куліша", 15.11.90), вчителя Ади Ковальчук ("Символи України", 22.11.90), к.пед.н., доц. В.Оліфіренка ("Етнографічна карта України", 29.11.90). Не можна

не згадати лекції про Донбас д.е.н., академіка М.Г.Чумаченка, д.е.н., професора Галини Губерної (економіка), к.і.н., доцента Василя Пірка (історія), першої масової відкритої зустрічі донеччан з групою українців діаспори, які приїхали в Донецьк з виставкою "Дизайн США", зустрічі з відомим поетом - українцем з Канади Яром Славутичем (Григорій Михайлович Жученко).

Дуже швидко вечір в Клубі ДТУМ-РУХу став багатолюдним, різнотемним. Крім "головного заходу" - лекції, йшла інформація про діяльність ТУМ в Україні, про хід справ щодо відкриття перших українських шкіл в промислових центрах, зокрема в Донецьку, про створення і діяльність Народного Руху України, інших політичних організацій - власне про всі важливі події поточного моменту. "Серйозні" громадсько-політичні питання чергувалися з вечорами українських романсів, балад (Валентина Ярова, Стефанія Яровська), гумору (Валентин Синельников), поезії Д.Павличка, С.Чернілевського, І.Драча, інших поетів, особливо тих, хто писав "на злобу дня". До речі, дуже тепло, зацікавлено були зустрінуті донбаські поети Галина Гордасевич (Донецьк), Геннадій Мороз (Маріуполь). При підборі тем Клуб ДонТУМ-РУХу не минав практично жодного знаменного дня в українському календарі. Так 9 листопада 1989 р. при вщерть повному залі відбувся вечір, присвячений 100-літньому ювілею Остапа Вишні, 30 серпня 1990 р. - вечір пам'яті Василя Стуса і т. ін.

Клуб ДТУМ приймав і надавав трибуну українським діячам з Росії (Москва, Ленінград), Польщі, США, а також зі Львівщини, Рівненщини, Луганщини, Запоріжжя і, звичайно, Києва. Такі лекції, як "Давня історія України" проф. Баглюка (10.05.90) стали окрасою Клубу і робили йому імідж непересічного явища в Донецьку.

"Кухня" Клубу була досить проста - готувалося, як правило, мінімум два основних заходи (частіше всього лекції, цікаві зустрічі). До "неосновних" належали організаційні заходи ДТУМ і ДКО НРУ - різні оголошення, обговорення і організація акцій, індивідуальні контакти тощо.

Завчасно в рубрику "24 години" газети "Вечерний Донецк"

давалося оголошення. Координатор Клубу(частіше всього цю функцію виконували Валентина Тиха, Володимир Білецький, Віталій Журавель) набирав "програму" вечора, в яку, крім головних, входило до 5-7 інших важливих питань. На координатора ж працювало практично все Донецьке міське ТУМ. Часто тематика і гості на засідання Клубу пропонувалися ДКО НРУ (це стосувалося, як правило, політичних подій у державі, зустрічей з відомими громадсько-політичними діячами з України, Польщі, Росії).

Засідання Лекційно-дискусійного клубу проходили цікаво, дуже неординарно для того часу. Клуб ДТУМ був відкритим для всіх донеччан. Це був чи не єдиний у Донецьку загальнодоступний осередок вільнодумства, легального спротиву системі. Відвідати його для пересічного донеччанина "і хотілось, і кололось" - тут і тільки тут можна було відкрито зустрітися, поспілкуватися, зав'язати контакт з "націоналами", "рухівцями", або просто патріотами України, які не приховували, що вони - за незалежну українську державу. Не тільки не приховували, але й запрошували інших ставати до своїх лав. Ще декілька років тому шлях таких був один - в Сибір, в табори, у в'язницю або психушку. А сьогодні - вони поряд! Це дійсно було збуджуюче й манливе явище. Воно змінювало світобачення, ставлення до української державницької ідеї, культури, мови навіть тих, хто не відвідував Клуб, але знав про нього через газету, знайомих, друзів.

Саме тому мало хто залишався байдужим до Клубу ДТУМ - у нього було як багато друзів, так і недоброзичливців.Час від часу тут з'являлися і зникали "дискредитанти", які, чи то не від великого розуму, чи то на чиєсь замовлення, на засіданнях раптом шаленіли й вигукували щось зовсім уже непотребне, відлякуючи цими пасажами слухачів. І вдавалося!.. Клубу відмовляли у приміщенні. Тому за три роки існування він працював у Донецькій обласній універсальній бібліотеці (найдовше), Будинку політпросвіти, Донецькому науковому Центрі АН України, Інституті фізико-органічної хімії та

вуглехімії АН України, Донецькому державному університеті, Донецькому обласному інституті підвищення кваліфікації вчителів.

Щотижневий лекційно-дискусійний Клуб ДТУМ діяв три роки - з весни 1989 до грудня 1991-го. Але все минає... Минув і період української "оксамитової революції", а з ним і гостра необхідність мати постійну громадську трибуну для безпосереднього спілкування. На "традиційні четверги" ДТУМ почали приходити 20-30 постійних слухачів. Інтерес широкої громадськості до таких зустрічей знизився. Тому треба було шукати нових контактів з людьми, широкими верствами населення краю. І такий шлях керівництво Донецького Товариства української мови та Донецького Крайового Руху вбачало в своїй газеті. Навзамін Клубу в 1992 році на світ народилася газета "Східний часопис", розповідь про яку ми поведемо нижче.

5.4. "ЖИВИЙ ЛАНЦЮГ ЄДНАННЯ"

Першою акцією НРУ у загальноукраїнському масштабі була участь у організації так званого "Живого ланцюга єднання" з людей, які стояли, взявшись за руки, на дорозі Івано-Франківськ - Стрий - Львів - Луцьк - Рівне - Новоград-Волинський - Житомир - Київ 21 січня 1990 року на честь 71-ї річниці "Акту Злуки" - об'єднання Української Народної Республіки (УНР) із Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР) у 1919 році. У "Живому ланцюгу", який сьогодні означають за столицями УНР і ЗУНР "Київ - Львів", брали участь майже 3 мільйони людей.

У першій чверті XX ст. на руїнах Російської та Австро-Угорської імперій виникли незалежні українські держави - Українська Народна Республіка (УНР) та Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). 22 січня 1919 року вони об'єдналися в одну самостійну державу - Українську Народну Республіку.

Того дня в Києві на велелюдному Софійському майдані під святковий перегук київських дзвонів було урочисто проголошено Акт Соборності України - возз'єднання українських земель в одній незалежній державі. Це була одностайна національна воля Наддніпрянщини і Слобожанщини, Галичини і Полісся.

На хвилі нового народного рушення, в переддень свята 21 січня 1990 року, за ініціативою Руху відбувалися непересічні святкові акції - "живий ланцюг єднання" Івано-Франківськ - Львів - Київ та мітинги-молебні в Києві на Софійському майдані і у Львові біля пам'ятника І.Франкові. У заходах за офіційними даними взяло участь 450 тис. ос., за неофіційними - 5 млн. ос.

Донецька делегація Народного Руху-ТУМу була на цьому святі, стояла, взявшись за руки, в живому ланцюгу на Проспекті Перемоги, поблизу метро (Піонерська) "Берестейська", була учасником подій на Софійському майдані. Очолював донецьку делегацію Микола Тищенко. Всього донеччан було небагато - близько 40 ос. (як і власне учасників від інших східних та південних областей - давалася

Фоторепортаж «Живого ланцюга» за участю донецької делегації , 21 січня 1990 р.

взнаки велика відстань до Києва-Львова), але настрій єднання, настрій перемоги, відчуття Єдиної Родини-України у психологічному і політичному плані були неоціненними.

Ось що згадує про ті дні учасник подій донеччанин Віктор Шевченко: *"...Ми, група "тумівців" та "рухівців", виїхали до Києва приєднатися до живого ланцюга, мільйонів людей, що зв'язали Львів та Київ. Саме того дня на Софіївському майдані, в кількадесятитисячному натовпі я зрозумів: українську ідею є кому захищати - нас багато, ми одностайні і рішучі. Остаточний злам у душі припав на серпень 1990 р. - святкування 500-річчя Українського Козацтва. 16 липня Верховною Радою була прийнята Декларація про Незалежність, а в серпні більш ніж півмільйона людей присягають Україні на козацьких могилах. На моїх очах творилася історія, і воля України була питанням близького часу. Небагато днів у житті так вразили мене як ці"*.

Донецька делегація на акцію «Живий ланцюг єднання», 21 січня 1990 р.

Інший учасник "живого ланцюга" з Донецька - голова осередку Донецького ТУМ у ВНДІВЕ к.т.н. Володимир Грушко згадує дуже теплу зустріч донецької делегації у Києві і те, що донецька народна майстриня Валентина Рижкова виготовила для всієї делегації елегантні синьо-жовті стрічки, які чітко вирізняли донеччан серед інших.

- Тоді цей міст єдності мав символічне значення, - говорить Олесь Доній, політолог, керівник Центру досліджень політичних цінностей (м. Київ).

Сьогодні ми називаємо масові акції Народного Руху,

пов'язані з історією України "виховання історією". Дійсно, український народ, який багато років був позбавлений можливості вивчати свою історію за незамуленими джерелами, вільно досліджувати свій етногенез, свої корені, знати і вшановувати всіх своїх героїв (а не тільки відфільтрованих за політичною ознакою), - такий народ повинен був пройти очищення уроками історії. І "живий ланцюг єднання" Київ-Львів - один з них.

5.5. БЕРЕЗНЕВІ ВИБОРИ 1990 р. ДО РАД РІЗНИХ РІВНІВ

У березні 1990-го року вперше за історію СРСР очікувалися порівняно демократичні вибори до Рад різних рівнів. Вони були призначені на 4 березня. Звичайно, КПУ гальмувала, як могла, процес демократизації. Можливо, саме тому Народний Рух України був зареєстрований тільки 9 лютого 1990 р. - що було вже з правової та організаційної точки зору запізно для ряду організацій як у Центрі, так і на місцях використати саме НРУ для висунення кандидатів у депутати до Рад. Залишилося одне - всіх кандидатів від ДТУМ/Руху висувати через Товариство Української мови ім. Т.Г.Шевченка. Це і було зроблено на Конференції обласної організації ТУМ і конференціях міських об'єднань скрізь по Донецькій області. В Донецьку велику роботу з систематизації висувань, розподілу і узгодженню кандидатів по округах провів тоді член Проводу і відповідальний секретар ДКО НРУ Микола Тищенко. Загалом же по області всіма конференціями ДТУМ було висунуто біля 150 кандидатів у депутати, в тому числі й у Верховну Раду (В.Білецький та І. Шутов). Крім того, І.Паська - голову ДКО НРУ було висунуто у Народні депутати колективом Донецького державного інституту кольорових металів. Ряд інших членів НРУ і ДТУМ та їх прихильники висувалися від робітничих колективів. Зрозуміло, що без коштів, матеріально-технічного, пресового та іншого забезпечення (треба сказати, що і досвіду

теж бракувало) перемогти було вкрай важко. Але "вибити" зі списку кандидатів 1-го секретаря Ленінського району в Донецьку О.М.Риженкова, а також ректора Республіканського інституту підвищення кваліфікації А.С.Нікуліну і вийти у фінал, набрати 23% голосів ("Вечерний Донецк", № 66/5039 від 21.04.90) - то теж була своєрідна перемога. Це зробив Володимир Білецький з командою Донецького ТУМ. На жаль, це був максимальний результат ДТУМ по виборах до Верховної Ради України. Згодом виявилося, що цей "рекорд" в 23% після 1990 р. ніхто, на жаль, не побив з правих і правоцентристів на Донбасі до сьогодні. Достойно представляли національно-демократичний блок І. Пасько та І. Шутов, ряд кандидатів в депутати обласної та місцевих рад.

Треба зауважити, що участь у виборах розглядалась ДКО НРУ та ДТУМ як можливість не тільки політичної, але й активної агітаційно-просвітницької діяльності. І тут здобуток був просто вражаючим! Тільки за один день кандидат у депутати в середньому зустрічався з двома колективами робітників, селян, службовців. Якщо врахувати, що пересічно такі щоденні зустрічі тоді охоплювали не менше 50 осіб, а кожен кандидат активно працював у передвиборчий період 25-30 днів, то маємо 1250-1500 "живих зустрічей" у колективах. Додамо сюди ще ряд таких зустрічей з 10-15 тис. виборців на частих тоді мітингах. Таким чином, наші 150 кандидатів у депутати під час передвиборчої кампанії зустрілися з 1,1-1,7 млн виборців. І це на 5-мільйонній Донеччині. Якщо ж долучити до цього десятки статей у місцевій пресі, які підготували і розмістили кандидати в депутати від НРУ/ДТУМ, можливості використання радіо- та телеефіру - то інформаційне поле, на якому діяли представники Народного Руху України на Донбасі, практично охоплює все населення. Тому передвиборча кампанія була піком активності організації.

Аналіз всієї виборчої кампанії показав, що з 7-8 кандидатів від ДТУМ/НРУ проходив один. Такий результат був на рівні інших активних учасників виборчого процесу - головно

колективів підприємств, які могли висувати своїх кандидатів у депутати. І це, підкреслимо, при практично повній відсутності у Народного Руху фінансування передвиборчих кампаній, незастосування нині широко відомої практики "подарунків" виборцям тощо.

Крім того, - це був дійсно унікальний час можливо найбільш "чистих" виборів, коли компартійна номенклатура з різних причин вже не могла застосовувати масштабні фальсифікації виборів, а нові політичні сили, які тільки виходили на арену, ще не використовували сумнівних або й заборонених законом "виборчих технологій".

Кампанія виборів-90 розвінчала ще один міф - немовбито неукраїнськості Донбасу. Аналіз наведених цифр і фактів доводить, що на час 1990 року відторгнення з боку широких мас донеччан, та й взагалі донбасівців кандидатів-демократів від НРУ/ДТУМ, які й в агітаційній пропаганді, й у розмовах-зустрічах з виборцями, й у пресі, радіо, телевізії переважно користувалися українською мовою, взагалі не спостерігалося - навпаки, йшов зацікавлений і динамічний процес повернення до питомо народних джерел. Кандидати в депутати від НРУ/ДТУМ, як правило, ставили одночасно дві основні задачі у своїх передвиборчих програмах - подолання економічних негараздів і національно-культурного відродження. І сприймалося це донбаським виборцем з розумінням, в органічному поєднанні і сподіваннями на краще майбутнє від нових політичних сил, зокрема Народного Руху.

Основну ж конкуренцію на виборах до Рад членам НРУ та представникам шахтарських страйкових комітетів складали господарники (директори заводів, грамотні інженери-керівники), а також функціонери КПУ. Останні, однак, при всій збереженій інфраструктурі первинних організацій Компартії, ще підконтрольних репресивних органів, ЗМІ не були в лідерах передвиборчої кампанії 1990 р., відчутно поступалися "господарникам" та кандидатам від Руху.

Наразі, вибори-90 були доброю школою, справжніми "політичними університетами" для перших паростків українського громадянського суспільства, які уособлювали Народний Рух України, Товариство української мови, Товариство "Меморіал" та інші нові громадські і громадсько-політичні організації.

У Верховній Раді України в результаті цих виборів була утворена "Народна Рада"*.

5.6. АКЦІЯ СОЛІДАРНОСТІ З ЛИТВОЮ

27 березня 1990 р. Секретаріат Руху в Києві прийняв рішення провести в останній день березня мітинги солідарності з народом Литви, яка 11 березня проголосила незалежність (у цей день ВР Литви прийняла "Акт про відновлення незалежності Литовської держави"). Правління Донецького ТУМ прийняло рішення підтримати цю акцію Руху.

Та мітинг у Донецьку (як і скрізь по Україні) був несанкціонованим. ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР оприлюднили звернення, яким фактично забороняли проведення мітингів солідарності з Литвою. Тому член Оргкомітету Донецького ТУМ В.Тиха зателефонувала прокурору м. Донецька і попередила, що в разі силових дій з боку влади до мітингуючих

* Народна Рада - парламентська опозиція у Верховній Раді України в 1990-1994 рр. Сформувалась із членів Демократичного блоку в українському парламенті у кінці травня 1990 р. До складу Народної Ради увійшло 125 депутатів. Найбільше представників було від Києва - 17, Львівщини - 24, Івано-Франківщини - 11, Харківщини - 10. Головою НР обрано І.Юхновського, заступниками - Л.Лук'яненка, Д.Павличка, О.Ємця, В.Філенка, секретарем - Л.Танюка. У прийняті політичних рішень протистояла консервативно-комуністичній парламентській більшості т. з. "групі 239" (група "За суверенну Радянську Україну"). Виступаючи за здобуття Україною економічної і політичної самостійності, НР значною мірою, сприяла ухваленню Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) та Акту проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.)

Товариство докладе всіх зусиль, щоб не залишити це безкарним. Прокурор запевнив, що силові методи не застосовуватимуться.

31 березня, сірого і напрочуд холодного ранку, на центральному майдані Донецька (майдан Леніна) зібралося близько 150 ос. - активістів Народного Руху та ДТУМ. Майоріли українські національні прапори, прапор Литви, гасла: "За нашу і вашу свободу", "Волю Литві", "Ми з тобою, волелюбна Литво!".

Виступаючі на мітингу солідарності були оточені тісним потрійним кільцем громадської охорони, яку на місці зорганізували В.Ребрик, В.Мазанов та В.Сардак. Але влада продовжувала спроби припинити акцію. Міліція витіснила їх з майдану, і тоді під оперативним керівництвом І.Шутова, М.Тищенка та за участю депутата районної Ради В.Оліфіренка мітингуючі здійснили хід містом до пам'ятника Т.Шевченку, де і відбувся мітинг. Потім витіснені міліцією демонстранти здійснили хід містом до площі Леніна, де мітинг продовжився. Ходили вулицею Артема (головна вулиця Донецька) декілька разів, змінюючи місце розташування під тиском міліції. На мітингу звучали заклики наслідувати приклад Литви і здобути незалежність. Мітинг прийняв резолюцію, що засуджувала дії ЦК КПУ і Ради Міністрів, які дестабілізовували ситуацію в Україні, звернули увагу КДБ СРСР на те, що в Литві дестабілізує ситуацію компартія Литви, яка стоїть на платформі КПРС, в той же час Верховна Рада Литовської РСР правомірно прийняла рішення "про відновлення незалежної Литовської держави". Витісняючи мітингуючих і від пам'ятника Тарасові Шевченку, міліція затримала декілька осіб, зокрема, Олеся Степчака (на той час керівника Донецької міської організації "Союзу Незалежної Української Молоді"), організаторів - Миколу Тищенка та Іллю Шутова через суд було притягнуто до адміністративної відповідальності (кожного оштрафовано на 100 рублів, при заробітній платі 250 руб).

Учасниця мітингу солідарності Валентина Тиха пригадувала: *"Мені запам'яталося натхненне обличчя литовки*

під своїм національним прапором. З великою силою правди звучали її слова про необхідність єдності дій демократичних сил як умови їх перемоги. Литва вустами цієї тендітної жінки дякувала нам, донеччанам, за підтримку".

"Нас, учасників мітингу... було удесятеро менше, ніж міліції, що не давала нам і п'ятнадцяти хвилин на одному місці постояти" - згадує М.Тищенко.

Загалом, після провалу спроб перешкодити проведенню мітингів на підтримку Литви в Україні прес-центр ЦК КПУ намагався "відпрацювати назад", заявивши, що позицію ЦК КПУ та Ради Міністрів "не слід спрощено оцінювати як заборону" (проведення мітингів). Відчувалося значне послаблення позиції Компартії, яке певною мірою спричинили вибори до Рад 1990 р.

Акція солідарності з Литвою була типовою для тодішньої України, яка "виношувала" відродження своєї державності.

5.7. ВИХОВАННЯ ІСТОРІЄЮ: ВІДЗНАЧЕННЯ 500-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (1990)

На 1990-й рік випало святкування знаменної дати в українській історії - 500-ліття Українського Козацтва.

Успішне протистояння Запорозької Січі двом могутнім імперіям - Оттоманській Порті і Речі Посполитій, перемога у Національно-визвольній війні 1648-1656 рр., захист протягом 3-х століть православного світу - все це історичні заслуги саме Українського козацтва. Тому вартісність Свята Козацької Слави - 500-річчя Українського Козацтва, головні заходи якого планувалися на землях Січі - на Дніпропетровщині та у Запоріжжі - була надзвичайно високою.

У 1990 р. ініціатором свята і його чи не головними організаторами в межах України стали Народний Рух України та Товариство української мови. Що ж до Донеччини, то ДКО НРУ розглядало святкування козацького ювілею більше як

культурологічну, а не політичну акцію. Тому тягар організаційних клопотів було покладено в основному на Донецьке ТУМ, в якому за це відповідав і особисто координував дії голова Донецького обласного Товариства української мови Володимир Білецький - він же на той час член Великої Ради Руху і Проводу ДКО НРУ, до речі, сам нащадок давнього козацького роду із Запоріжжя. Дякуючи активній організаційній діяльності, зокрема інформації через телебачення, радіо, пресу ДТУМ/НРУ вдалося залучити широку громадськість.

Знайшлися спонсори - Асоціація "Деловое сотрудничество" й Донецьке відділення Українського Фонду культури. Вирішили й транспортні проблеми (тут допомагали М.Кошель та А.Любченко).

Товариству вдалося з артистів-професіоналів та аматорів сформувати окрему групу (30 ос.), яку очолила Валентина Тиха (на той час заступник директора Донецької обласної філармонії). На неї покладалася особлива роль - представити Донеччину на святі піснею, художнім словом, танцем. Ця група виїхала на Свято

Відзначення 500-ліття Українського козацтва, с. Капулівка, 1990 р.

Відзначення 500-ліття Українського козацтва, м. Запоріжжя, 1990 р.

Козацької Слави раніше і успішно гастролювала майже тиждень у містах і селищах на Дніпропетровщині й Запоріжчині.

Основна група донеччан - понад 200 ос. на шести "Ікарусах" вирушила з Донецька 2 серпня 1990 р. Крім того, на своїх автобусах виїхали на Свято представники профспілкових та молодіжних організацій міст Жданівка та Дзержинськ. Було задіяно й багато приватного транспорту. Уся ця вервечка машин розтягнулася по трасі "Донецьк - Запоріжжя" більше ніж на кілометр. Частина людей поїхали на Свято залізничним транспортом. Загальна кількість учасників від Донеччини за тодішніми оцінками сягала 500-600 осіб. Певний час присвятили оформленню колони - підняттю над автобусами національних прапорів, в чому активно допомагали донбаські водії. Так само святково-урочисто виглядала і частина колони з приватних машин.

Практично у кожному місті колона машин зупинялася, спонтанно збирався мітинг, ініціативою і зусиллями як учасників

походу, так і місцевого населення у спокійній але піднесеній і святковій атмосфері над будинками Рад мінялися прапори - радянський на національний. Так було, зокрема, у Кураховому, Покрівці, Вільнянську.

Безперешкодно прослідувавши аж за м. Запоріжжя, ми тільки десь уже безпосередньо на підходах до мети нашої подорожі - козацького табору на Олексіївській затоці, що на Дніпрі (десь за 20-30 км) були зупинені міліцейським кордоном. Оформлений він був як звичайний для українських степів "ящурно-карантинний". Міліцейське керівництво, з яким ми спілкувалися на посту ДАІ, чітко виконувало свої функції, але, як пам'ятається, без особливої жорсткості та ентузіазму - після попередження Володимира Білецького як керівника колони (плюс повний опис "службового портрету" - ким і де працює, чи має відпустку, де проживає, сімейний стан тощо), перевірки документів у водіїв і суворого попередження навіть з підписом заяви, що всю відповідальність

Відзначення 500-ліття Українського козацтва, м. Запоріжжя, 1990 р.

за наслідки поїздки організатори беруть на себе, - після всіх цих превентивних дій, - колону пропустили.

Але це була єдина неприємна пригода - все інше було просто унікальне - ні до, ні після цього ми не бачили, щоб майже все населення сіл і містечок виходило зустрічати колону, старенькі хрестилися, не стримуючи сліз радості, інші зичливо махали руками нашій святково вбраній колоні, молоді дівчата в українських строях в центрі (на майданах) ряду селищ зустрічали з хлібом-сіллю. Явище було дійсно неординарне - без усяких запитань, без усякої агітації чи якихось промов, закликів запоріжчани, дніпропетровці зустрічали нас, донбасівців як найближчих родичів, яких давно не бачили, на зупинках обнімали, тисли руки, намагалися пригостити молоком, розпитували про наш край. У народі панувало всезагальне піднесення. Хтось поетично назвав його тоді "Час просвітлення", "Час єднання".

Щоб мати уявлення про саме свято, наведемо його програму з посиланнями на кількість учасників.

1 серпня - вшанування пам'яті дослідника Січі академіка Дмитра Івановича Яворницького в Дніпропетровську (Січеславі).

2 серпня - розташування делегацій усіх областей України і Кубанського козацтва на Олексіївській затоці Дніпра в наметовому таборі.

3 серпня - наукова конференція з історії Запорозької Січі в Нікополі. Походи, концерти, урочисті мітинги на майданах та стадіонах.

4 серпня - вшанування пам'яті уславленого Кошового Запорозької Січі Івана Сірка. Відкриття пам'ятного хреста на Могилі Пам'яті.

5 серпня - свято на острові Хортиця - колисці запорозького козацтва, де мав залоги ще князь Дмитро Вишневецький (Байда). Хід по м. Запоріжжю та Велика ватра на березі Дніпра.

Крім того, під час свята була проведена Перша Отаманська Рада, у якій брали участь і представники з Донеччини -

Д.Д.Білий та В.В.Задунайський (відомі на Донеччині науковці-історики, ініціатори та учасники козацького руху). Саме з моменту Свята Козацької Слави почалося об'єднання розрізнених козацьких товариств у єдину громадсько-патріотичну організацію "Українське Козацтво", на Донеччині зміцнилася нова громадська організація - "Кальміуська паланка".

На Свято прибули практично всі очільники Народного Руху України - Іван Драч, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський та інші. Спілкування з ними було вільним, безпосереднім. Пам'ятаються і дискусії - В.С.Білецький (у той час член Великої Ради Руху і Проводу ДКО НРУ) з М.І.Поровським (Народним депутатом від Народного Руху) активно обговорювали питання подальшого вектора дій Народного Руху. В.С.Білецький стояв за активізацію соціально-економічного напрямку. М.І.Поровський переконував, що багато ще треба зробити в плані культурно-просвітницької роботи.

Надзвичайною подією Свята Козацької Слави стало насипання Могили Пам'яті, яке велося за старим козацьким звичаєм всіма учасниками зібрання. Усі делегації привезли на славне Запорожжя землі зі своїх країв і заклали її в єдину Могилу Пам'яті. Посланці з Донбасу теж привезли своєї, щедрої на вугілля землі (М.Яковенко з Макіївки справді здивував усіх рюкзаком добірного вугілля) та долучили її в цьому символічному дійстві до галичанської, кримської, поліської, покутської, подніпровської, закарпатської - на спомин нащадкам і во славу Українського козацтва. Ця Могила Пам'яті й зараз стоїть обіч дороги Марганець-Запоріжжя, і стоятиме, напевно, як всі історичні могили-кургани по Україні ще багато століть.

"Могила Пам'яті" насипана у серпні 1990 року поблизу с. Капулівка.

Загальна кількість учасників свят на Олексіївській затоці Дніпра (неподалік

колишньої Чортомлицької Січі) сягнула 300 тис. ос. У Запоріжжі, на Хортиці свято досягло свого піку. Хід по Запоріжжю зібрав біля 500 тис. учасників - долучилися значною мірою місцеві запоріжці, дніпропетровці, мешканці навколишніх міст та містечок. Народ був єдиний у своєму прагненні відродити свої культурні традиції, згадати й вшанувати славних предків-козаків, військову славу України, єдиний у своєму прагненні будувати нову Україну.

Святкування 500-річчя Українського Козацтва як акція Народного Руху України "виховання історією" була успішною, вона ефективно досягла своєї мети.

5.8. ВСЕСОЮЗНИЙ РЕФЕРЕНДУМ ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ СРСР 17 БЕРЕЗНЯ 1991 РОКУ

За рішенням IV З'їзду Народних депутатів СРСР і на основі постанови Верховної Ради СРСР від 16 січня 1991 року на всенародне голосування (референдум) було винесено питання: "Считаете ли Вы необходимым сохранение Союза Советских Социалистических Республик как обновлённой федерации равноправных суверенных республик, в которой будут в полной мере гарантироваться права и свободы человека любой национальности?".

Одночасно в Україні було проведене республіканське консультативне опитування, в якому громадян запитували: "Согласны ли вы, что Украина должна быть в составе Союза Советских суверенных государств на основе Декларации о государственном суверенитете Украины".

Неважко бачити, що друге питання було багато в чому протилежним першому. По-перше, в українському опитуванні випало значиме для кремлівської верхівки слово "соціалізм". По-друге, у загальносоюзному опитуванні зазначалася держава "Союз Советских Социалистических республик", а в українському "Союза Советских суверенных государств".

Нарешті, по-третє, в українському варіанті Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. надавалася прерогатива над загальносоюзними законами.

Виходячи з такого аналізу, Народним Рухом України було прийнято рішення голосувати "За" варіант питання республіканського консультативного опитування.

На той час таке рішення здавалось мудрим і надавало можливість безболісного виходу з тоталітарної держави. Рухом була розроблена і поширена інструкція, як треба стежити за ходом волевиявлення, підрахоцувати голоси тощо.

На Донбасі, як і скрізь в Україні Рух і ТУМ включився в активну передреферендумну агітаційну роботу.

Ось як описує Ілля Шутов (на той час член Донецького обласного Оргкомітету ТУМ) одну з подій цієї підготовки, що дозволяє нам зануритися у атмосферу тих днів: *"13 березня 1991 р. заступник голови ТУМу Анатолій Носенко доправив із Києва у Донецьк близько ста тисяч листівок і газет, які висвітлювали ставлення РУХу до "збереження союзу". Зустрічали А.Носенка, Т.Когута, М.Шемета, донеччани М.Бражник, В.Сидоров, Ф.Кондратюк, С.Колесник, І.Шутов, М.Олійник, Є.Ратнікова та інші. Відразу на платформі з чергової частини УВС Донецької області підійшли міліціонери і оголосили, що в пакунках наркотичні речовини. Це були начальник УОГП УВС області М.Науменков з чотирма співробітниками карного розшуку. У зв'язку з цим працівники міліції запросили всіх до лінійного відділу внутрішніх справ, де в присутності понятих всі пакунки були оглянуті й у них виявлено не наркотичні речовини, а різноманітну друковану продукцію до референдуму. Зважаючи на це, всіх запрошених відпустили, а друковану продукцію (листівки) повернули. На виході з зали на всіх чекав сюрприз. До делегації підійшов начальник Київського районного відділу КДБ І.Мальований, який був у формі міліціонера. Ілля Шутов, юрист Київського райвиконкому м. Донецька, його впізнав і спитав, що він тут у цій формі робить. "Виконую спецоперацію", - такою була*

відповідь. Усіх присутніх, за виключенням Анатолія Носенка, який затримався на вокзалі, І.Шутова, який звонив з телефона-автомата Миколі Тищенку, і чомусь Є.Ратнікової та М.Олійник, завантажили в дві міліцейські машини і відвезли до міліції. Листівки були вилучені і віддані після референдуму аж 20 травня 1991 р. представникові "Демократичного Руху" (утворений восени 1989 р. на базі групи "Плюралізм" Є.Ратніковою - прим В.Б.) Л.Цимбалюк в присутності депутата Донецької міської Ради народних депутатів С.Фурманюка. З цього приводу народний депутат Микола Поровський підготував депутатське звернення".

Таким чином, агітаційна діяльність Народного Руху і зокрема Донецької Крайової організації НРУ, Донецького ТУМ проводилася в атмосфері досить жорсткого протистояння з владою, яка всіляко унеможливлювала дії Руху.

Що стосується результатів самого референдуму та додаткового республіканського консультативного опитування то з 83,5% осіб, які в Україні взяли участь у голосуванні, позитивну відповідь у загальносоюзному бюлетні дали 70,2%, а у республіканському понад 80%.

Вже ці цифри промовисто свідчили - зміни в Україні грядуть.

5.9. ВИХОВАННЯ ІСТОРІЄЮ: РЕЙД ПО ДОНЕЧЧИНІ "КОЗАЦЬКИМИ ШЛЯХАМИ" (1991)

Свято Козацької Слави-90 дало такий позитивний результат, що в Центральному Проводі Руху було вирішено його продовжити у 1991 році, а Провід Донецької Крайової організації НРУ разом з Донецьким обласним Товариством української мови вирішив максимально надати святу регіонального звучання.

Мета рейду була проста і достойна: ознайомити широкі маси донеччан з історією козацтва в Україні, пробудити дух

козацького братерства, самопожертви в ім'я народного блага, дух патріотизму й звитяги, запалити в серцях наших сучасників, особливо молоді, святий вогонь пам'яті про відважних оборонців і будівничих нашої держави - України. Все це вкладалося в концепцію "виховання історією", яка так успішно спрацювала у 1990 р. при святкуванні 500-річчя Українського Козацтва.

ДКО НРУ/ДТУМ запланували провести цю акцію разом і намагалися охопити якщо не всі, то максимум місць, куточків, поселень, причетних до історії Українського козацтва в нашому Донецькому краї. Організаційно похід мав два етапи - регіональний та республіканський.

На Донеччині ДонТУМ та Народний Рух після консультацій з істориками (велику допомогу тут надав В.О.Пірко) запланували чотири регіональні походи:

– "Захід" - на Селидове - Українськ;

– "Північ" - за маршрутом "Донецьк-Констянтинівка-Дружківка-Слов'янськ-Слов'яногірськ-Перелесне";

– "Південь"- на Маріуполь (колишня козацька Домаха);

– "Схід" - за маршрутом "Донецьк-Макіївка-Харцизьк-Шахтарськ-Торез-Сніжне-Донецьк".

В умовах адміністративного тиску, регіональних особливостей, та ще й впливу досить сильного обкому КПУ, всіх системних служб (включаючи і КДБ) реалізувати такі агітаційні походи (вільно "гуляти" з національними синьо-жовтими прапорами, рухівською літературою тощо по Донбасу-1991 ще до ГКЧП) - це була справа не з легких, навіть неможлива без певного винахідництва.

Сьогодні можна трохи "відкрити завісу" над "технологією" організації масової акції "Козацькими шляхами", яку ДТУМ і Донецький Народний Рух разом з "Кальміуською паланкою" - козацькою громадською організацією Донбасу, - застосували в регіональних рейдах-походах по Донеччині. Власне, все було просто. По-перше, Донецьке ТУМ заручилося (і в цьому допоміг народний депутат Микола Поровський) листом Ради Міністрів України про сприяння походу скрізь в Україні (№ 28-1131/ 9 від

14.05.91р. за підписом Заступника Голови Ради Міністрів УРСР С. Комісаренка). Зрозуміло, що місцева влада мала "ставати під козирьок". По-друге, сама підготовка до походу велася дуже тихо, і, як правило, транспорт замовлявся не від Руху, ДТУМ, козацьких громад, а від "нейтральних" організацій - підприємств, інститутів тощо. Про те, що буде не "похід вихідного дня" з традиційним застіллям на природі, водій замовленого автобусу дізнавався тільки після виїзду на маршрут. Треба віддати належне водіям донецьких АТП - усі вони (ті, що обслуговували наші рейди) дуже тепло сприймали такі "несподіванки", допомагали встановлювати на автобусі синьо-жовті прапори, враз переходили на українську - одним словом, вливалися в нашу дружну рейдівську сім'ю.

Саме влітку під час походів по Донеччині наш край відвідали керівники Товариства української мови Чикаго - професор Віра Боднарук та Богдан Боднарук.

Тепер охарактеризуємо самі походи. Кожен з них був по-своєму складним.

Перший рейд «Захід» - на Селидове - почався, по суті, у Макіївці, де арендували автобус, і де осередок Товариства української мови при клубі ім. Лесі Українки (він же ансамбль пісні "Червона калина") взяв на себе майже всі клопоти по "пісенному" забезпеченню походу. Директор клубу, організатор ансамблю і крім того - чільний учасник самого співочого колективу - Олександра Олександрівна Пронько. Газети, літературу готував незамінний, дуже сумлінний і точний у цих питаннях інженер Геннадій Бутко. Керівник походу - Володимир Білецький. Таким чином, виїхавши з Макіївки, ми без перешкод "прорвалися" аж до поста ДАІ біля Селідового. Власне, це були перші випадки появи на донецьких дорогах автобусів, уквітчаних "націоналістичними", з точки зору комуністичної адміністрації, прапорами. Тому стан розгубленості міліції перед людьми, які абсолютно вільно і сміливо себе поводять, немовби то "власть уже сменилась", зрозумілий. Зупинивши рейдівський

Акція Донецького Крайового Руху «Виховання історією». Ліворуч угорі: мітинг Українського Козацтва у Донецьку, 1990 р. Праворуч і внизу: похід «Захід» - на Селидове - Українськ. Вшанування пам'ятних козацьких місць, м. Селидове, 1991 р.

автобус ТУМ-Руху, міліція просто не знала, що робити далі. Розрядила ситуацію телефонна розмова В.Білецького з адміністрацією Селидового з того ж поста ДАІ. Під напором аргументів, зокрема згаданого листа Ради Міністрів України про сприяння походу за підписом Заступника Голови Ради Міністрів УРСР С. Комісаренка, мер Селидового "здався", і рейдівці в'їхали в оточенні міліції в центр міста, де швидко і активно зорганізувавши "Співоче поле", буквально струснули місто від сну. Сотні газет, книг дуже швидко розійшлися по руках. До пам'ятників козакам лягли квіти шани. На жаль, акція в Селидовому не дістала свого продовження, як було заплановано,

на шахті в м. Українську, де стоїть пам'ятник Богдану Хмельницькому. Після концерту-мітингу в м. Селидове автобус, очевидно після певних консультацій з обласним парткерівництвом, взяли в міцні міліцейські "шори" і вивели на донецьку трасу. Але й то була чимала перемога (залишалося півтора місяці до ГКЧП).

Другий рейд за напрямком "Північ" відбувся в переддень 16 липня - роковин прийняття Декларації про державний суверенітет України. У Костянтинівці й Дружківці учасники рейду разом з місцевими осередками ТУМ/НРУ провели мітинги та урочисті ходи містом. Над Сіверським Дінцем у Слов'яногірську влаштували табір.

І тут виникла ідея, яка варта особливого опису: вирішили вперше на Донбасі поставити 16 липня український національний прапор на Слов'яногірських горах. Але де саме? Як технічно це здійснити? Проблему взялися вирішити М.Тищенко і В.Білецький. Обрали найбільший і найяскравіший шовковий прапор (на той час виготовляли їх рухівські умільці за свої ж кошти). Місце встановлення прапора вибрали саме напроти багатолюдного пляжу. Безпосередньо прапор встановив М.Тищенко - на свічці-шпиці (дереві-щоглі, яке віднайшов В.Білецький), майже на вершині однієї з Слов'яногірських гір замайорів великий український національний двоколор.

Того ж 16 липня 1991 року весь багатокілометровий табір (тут завжди в цей час багато відпочиваючих з усього шахтарського краю) вздовж Сіверського Дінця, - всі намети якимось чарівним і несподіваним чином розквітли небесно-золотим цвітом. Маленькі прапорці, стрічечки, прапори... Це була перша, - і не штучно зорганізована, а спонтанна, суто народна, - ініціатива простих донбасівців, красномовна демонстрація питомого незрежисованого ставлення до національної символіки в Донбаському краї. Ми були свідками того, що історична пам'ять в народі живе, нація попри всі духовні і справжні Чорнобилі самоусвідомлює себе, живе і діє. Головне

Акція Донецького Крайового Руху «Виховання історією». Похід «Північ» - за маршрутом «Донецьк-Констянтинівка-Дружківка-Слов'янськ-Слов'яногірськ-Перелесне», 1991 р.

- необхідні умови цього прояву загальнонаціонального єднання.

В пам'ять про цей по суті перший в наші часи факт встановлення українського національного прапора на Слов'яногірських горах і перше масове використання національної символіки донеччанами у багатокілометровому відпочинковому таборі вздовж Сіверського Дінця вельми слушним видається відзначити і продовжити цю суто донецьку традицію, - встановити на верхів'ї Святогірських гір, - місці першого підняття українського національного прапора стаціонарну щоглу, на якій урочисто 16 липня піднімати національний, - а сьогодні і державний прапор України. День 16 липня вважати "Днем Національного Прапора на Донбасі".

Вже після свята 16 липня рейд "Козацькими шляхами" продовжили. Після автопробігу селами Слов'янщини (у кожному залишали багато літератури, газет, мали короткі розмови з селянами) рейдівці дісталися Прелесного, де є хороший музей

під відкритим небом, створений великим ентузіастом - народознавцем В.І.Шевченком. Відвідали музей, у місцевий школі на урочистому засіданні ТУМ вручили перші посвідчення та бібліотечки літератури молодим членам Товариства - школярам.

А восени 1991 року за ініціативою члена правління Донецького міського ТУМ Миколи Ручки, вчителя з ліцею при Донецькому державному університеті, рейд "Північ" було повторено, - тепер уже для учнів ліцею.

Третій рейд - за напрямком "Схід", маршрут: "Донецьк-Макіївка-Харцизьк-Шахтарськ-Торез-Сніжне-Донецьк" - був теж вельми цікавий. Уже в Макіївці рейдівців Народного Руху Донеччини і Товариства української мови зустрічав великий гурт людей - головним чином з місцевих осередків ТУМ при клубі ім. Лесі Українки і "Барвінок" Павла Пшеничного. Тут же в центрі Макіївки влаштували урочистий хід. У Харцизьку, Шахтарську, Торезі - мітинги. А от у Сніжному чудовий місцевий пісенний жіночий колектив супроводив рейд до Савур-Могили. Зрозуміло, у всіх містах осередки і об'єднання ТУМ і Народного Руху проводили зустрічі з людьми. А потім відвідали Савур-Могилу - історичну козацьку й історичну від Другої Світової війни пам'ятку. Вечір та ніч провели в старому козацькому урочищі, де рейдівці готували куліш, дивилися на зорі, співали старих козацьких пісень, згадували призабуті сторінки історії, мріяли про майбутнє України-Русі ... Ось так було на Донбасі організоване "виховання історією", яке не забувається.

Четвертий рейд. Що ж до четвертого походу в Маріуполь, тобто в давню козацьку Домаху, то він не вдався. Треба сказати, що в цьому десь винне і саме керівництво ДонТУМ і ДКО НРУ, бо після успішних попередніх трьох рейдів "розслабилося" і ... замовило автобус на 3-4 серпня не так як раніше - через якесь N-не підприємство, а безпосередньо для ДонТУМ. Відверто написали мету - козацький рейд. АТП № 11-421 прийняло заявку, організатори її оплатили, але автобус не прийшов. Чому? З

Акція Донецького Крайового Руху «Виховання історією». Похід «Схід» - за маршрутом «Донецьк-Макіївка-Харцизьк-Шахтарськ-Торез-Сніжне-Донецьк». На Савур-Могилі, 1991 р.

екологічних причин, - так пояснив директор АТП В.Капустін. Виявляється, в ніч з п'ятниці на суботу 3 серпня 1991 р. Маріуполь "закрили" для автобусного транспорту в результаті… складної екологічної обстановки на Азовському узбережжі. Потім, пізніше (власне через декілька годин), шлях на Маріуполь "відкрили", але рейд було зірвано. Осередки Народного Руху і

Товариства української мови м. Маріуполя самі провели Свято Козацької Слави в Маріуполі 3-4 серпня 1991 року. Ось так інколи відчувався "характер" і "почерк" тоталітарної Системи, яка відходила у небуття. Висловлюючись спортивними термінами, рахунок "Система - Рух/ДТУМ" у матчі "Козацькими шляхами Донеччини - 1991" став після регіональних походів по Донеччині 3:1 на користь Народного Руху/ДТУМ.

П'ятий рейд - у Запорізьку та Дніпропетровську області. Свято Козацької Слави-1991 на Січі відбулося 8-11 серпня і було менш масштабне, ніж у 1990 році. На узбережжі Олексіївської затоки зібралося "всього" декілька десятків тисяч осіб. Відбулася панахида на могилі Кошового отамана Івана Сірка, ввечері - козацькі забави. А 9 серпня учасники свята всі ... збирали городину. Так, так - попри всі недоброзичливі закиди про "співаючі рейди", Народний Рух допомагав місцевим колгоспам збирати врожай. І непогано працювали. Як мовиться, "з вогником". Далі - Рада українських козацьких товариств, освячення місця історичного козацького заповідника, мітинг, концерт-єдність на співочому полі, запалення Великої ватри, потішні вогні, салют, співи, танці. Ось яка була програма святкування 500-річчя українського козацтва в рік 1991-й. Щасливий той, хто там був, ковтнув свободи, вітру вільного козацького, склав присягу на древній шаблі-домасі на священній землі лицарства козацького. Ще й до сьогодні у донецьких офісах досить поважних людей можна зустріти грамоту-посвяту 1991 року, яку було видано всім учасникам 500-річного Свята Козацької Слави.

У кінці ж урочистостей вирушили на Хортицю в Запоріжжі, потім - на фестиваль "Червона Рута-91", який відбувався на переповненому вщент стадіоні. У 1990-х роках цей фестиваль здобув міжнародну славу, відкрив багато талантів.

Насамкінець треба сказати, що всі ці просвітницько-виховні рейди-91, походи, поїздки, робилися у вихідні й відпустки. Спонсорами виступали "нові українці" з Донеччини,

а також Донецьке відділення Українського Фонду Культури (голова - В.Пугло).

І все це проводилося тоді, коли до "чрезвычайки" ГКЧП в СРСР залишалися лічені тижні...

***

Вже згодом, несподівано інтерес до просвітницьких походів ДонТУМ/Народного Руху виявила Донецька обласна станція юних туристів та Донецьке обласне управління народної освіти. Вони вважали за доцільне використати досвід походів козацькими шляхами по рідному краю - Донеччині. Методист станції юних туристів Тамара Ускалова за допомоги членів ДонТУМ П.Лавріва та В.Білецького розпочала роботу над посібником для молоді "Козацькими шляхами Донеччини". Цей посібник у середині 1990-х років було випущено друком, але за браком коштів - дуже невеликим накладом і у скороченому обсязі.

Сучасна нова поліграфія та інформаційна база, виконані останніми роками наукові роботи донецьких науковців-істориків відкривають якісно нові можливості для створення більш сучасного видання для молоді "Козацькими шляхами Донеччини". Такого необхідного для патріотичного виховання підростаючого покоління українців-донеччан.

5.10. ОБЕРЕЖНО: ГКЧП!

Спроба усунення М.Горбачова від влади, припинення політики "перебудови" і заміна її на жорсткий диктат центру (можливо на кшталт сталінського) були здійснені 19-21 серпня 1991 року - самопроголошенням ГКЧП (Государственный комитет по чрезвычайному положению). Цей рецидив Системи СРСР зустрів безпрецедентний спротив у всіх республіках Радянського Союзу, включно з Росією, й привів до швидкої суверенізації республік.

На рівні "простих людей" заколот в Москві кожен зустрів по-своєму. Але всі з острахом. Спершу реакція на заколот (до речі, це зараз ми говоримо "заколот" - а тоді до влади у Москві прийшла, чи намагалася прийти Нова Влада - і далеко не останніх людей у СРСР) була хаотичною - хтось з Донецького Народного Руху, ДонТУМ, Гельсінської спілки, інших рухів і течій демократичного штибу вийшов на майдан і став у пікет, хтось написав сам листівку, хтось надіслав телеграму протесту. Але багато хто ніяк себе не виявив - це теж треба визнати. Люди, які чудово пам'ятали сталінські репресії, голодомори, просто... злякалися. І не треба їх у тому звинувачувати. Бо як говорить мудре прислів'я, не боїться тільки дурень, а розумний страх переборює. Перебороли страх і стали в пікет проти ГКЧП в Донецьку 19 серпня 1991 р. члени Донецького Народного Руху М. Тищенко, М. Захаров, В. Мазанов, І. Шутов, інші ("Комсомольское знамя" №157(13351) 21.08.91).

На другий день путчу 20 серпня 1991 року в Донецьку на квартирі у І. Шутова було зібрано у повному складі надзвичайні збори членів Проводу ДКО НРУ, Правління ДТУМ. Прийнято звернення та інструкції первинним осередкам. Все це було негайно віддруковано, розмножено на ксероксі та негайно надіслано в осередки по області.

20 серпня 1991 року позачергова сесія депутатів Донецької міськради була зібрана, дії ГКЧП засуджені! На той час керував засіданням Донецької міської ради заступник голови Ради В.Бичков.

У той же день 20 серпня керівники ДКО Народного Руху і Правління ДонТУМ Володимир Білецький, Микола Тищенко, Ілля Шутов, Валентина Тиха взяли участь у зборах керівників і активістів громадських та громадсько-політичних організацій, які виступили проти ГКЧП. Збори відбулися в приміщенні Донецької міської ради. Крім керівництва ДТУМ та Народного Руху на зборах були присутні депутати міськради, представники "Меморіалу", союзу демократичних сил "Єднання", єврейського

товариства "Тхія", німецького "Відродження", Донецького товариства інвалідів та Партії демократичного відродження України. Розглянули питання політичної ситуації в країні, області й місті, тактики дій демократів. Вирішили підтримати звернення депутатів міськради Донецька (треба віддати належне її антипутчистській позиції) до Президії Верховної Ради України і мешканців Донецька, направити телеграму Л.Кравчуку про підтримку конституційних органів влади.

Події ж розвивалися дуже швидко, і вже на третій день для всіх стала зрозумілою неодмінна поразка путчистів... Країна зітхнула з полегшенням, а історія отримала дивовижне прискорення, що й змінило карту континенту.

5.11. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ РЕФЕРЕНДУМ ПРО ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Процес розпаду СРСР і суверенізації республік проходив у три етапи (стадії) - 1. Оголошення суверенітету. 2. Оголошення незалежності. 3. Легітимізація незалежності шляхом референдуму (незалежність de jure).

Часові виміри цього процесу в Україні такі:

Оголошення суверенітету - 16 липня 1990 р., Декларація про державний суверенітет (Верховної Ради).

Оголошення незалежності - 24 серпня 1991 р., Акт проголошення незалежності України (Верховної Ради).

Незалежність de jure через Всеукраїнський референдум - 1 грудня 1991 року.

Отже, важливість позитивного результату щодо незалежності України, власне підтвердження "Акту проголошення незалежності України", прийнятого Верховною Радою 24 серпня 1991 р. - це було історичне завдання для Народного Руху України. Уперше за останні три з половиною

століття Україна одержала реальний шанс мирним шляхом реалізувати ідею відновлення незалежної держави.

Ситуація, яка на той час складалася в Україні, настрої різних верств населення не залишали сумніву у позитивному результаті голосування за підтвердження "Акту проголошення незалежності України". Але надзвичайно важливим для майбутнього розвитку держави було те, наскільки масовою буде така підтримка населення України. Адже при невеликій перевазі, чи навіть 60-70% підтримки для опонентів залишалася велика можливість апелювати до тільки "часткової підтримки" ідеї незалежності, а можливі суттєві відмінності у голосуванні на Півдні-Півночі, Сході-Заході взагалі ставили на порядок денний питання про так звані "дві України". Отже, результат Референдуму 1 грудня 1991 року був надзвичайно важливим, і особливо на Донбасі та в Криму (щодо останнього, то були деякі передбачення, що внаслідок переважання там етнічних росіян Акт проголошення незалежності України взагалі не знайде підтримки 50% населення).

Важливість результату Референдуму (власне кількісного результату, бо в принциповій підтримці Акту проголошення незалежності України в рамках всієї республіки ніхто не сумнівався) чудово розуміли як прихильники, так і опоненти Незалежності України. Останні не збиралися капітулювати. Так у жовтні 1991 року комуністи створили Соціалістичну партію України на чолі з лідером "групи 239" Олександром Морозом. Цілий ряд рухів (движений), союзів і т. п. виникали на Сході й Півдні Україні. Простежимо коротко, що ж відбувалося на Донеччині. Яким силам протистояв тут Народний Рух України.

Восени 1991 р. в Маріуполі зроблена спроба створення "Движения в защиту русскоязычного населения Донбасса".

У Єнакієвому проросійськи орієнтований депутат СРСР Гончаров з групи "Союз" створив "Комитет защиты Гончарова". Грубо і навіть брутально щодо святих патріотичних почуттів українців висловлювалися члени цієї групи. І готувалися діяти жорстко, навіть із застосуванням сили. Ось фраза з виступу

напередодні ГКЧП іншого відомого депутата СРСР від Донеччини на нараді вузького кола партійців - керівників Київського райкому м. Донецька (аудіозапис було зроблено симпатиком Народного Руху, патріотом України, який був на цій нараді): *"... Если это случится (мається на увазі незалежність України - прим. ред.), у нас уже соответствующие организации есть и мы будем вести вопрос к тому, чтобы Левобережная Украина - Донбасс, Харьков, Крым, Запорожье, Днепропетровск отделились в республику. Или им (тобто Центральній і Західній Україні - прим. ред.) я бы предложил дать автономию - если их это так интересует, пусть в этой автономии они стоят хоть на ушах.."*. Як бачимо, слова не добиралися, методи теж, але є чітка і зрозуміла позиція на розчленування України*.

Діяв тоді на Донеччині малочисельний, але агресивний "Донецкий Интерфронт". Згодом було зареєстроване "Интернациональное движение Донбасса"(В.П. Заблоцький, Д.В.Корнілов, довідник "Донецкая область, политические партии, движения, общественные организации", Донецк,1994). Ось декілька витягів з його "Маніфесту": *"... у народа (этноса), как целого, нет и не может быть никаких прав и интересов... говорить можно лишь о национальных правах конкретной личности...", "...никакая группа лиц, сколь велика она ни была ... не имеет права выступать от имени всего народа, выражать и защищать интересы всей нации", "... говорить о каких-либо "коренных" нациях бессмысленно и оскорбительно для других народов, живущих на этой территории."* І т. д. в тому ж "дусі інтернаціоналізму", який майже не залишає жодних можливостей на національно-культурне, економічне й політичне відродження України як незалежної держави українського народу.

Ніяк не можна забувати, що ці сили були, вони жорстко протистояли Народному Руху України, національно-

* напрошується аналогія з Донецько-Криворізькою республікою більшовика Артема, а також не так і далеким "явищем Сєвєродонецька" (2004 р.)

демократичним силам. Боротьба, власне, продовжується і зараз, тільки іншими методами...

Донецька Крайова організація Народного Руху України і, як партнер Народного Руху, Донецьке Товариство української мови своєю активною просвітницькою діяльністю, що максимально активізувалася восени 1991 р., допомагали зробити свій вибір кожному громадянину, кожному донеччанину - на користь незалежної Української Держави. Було проведено ряд просвітницьких та агітаційних "рейдів на колесах", зокрема один з них під керівництвом Володимира Білецького та Вадима Оліфіренка й участі Володимира Клименка - по найвіддаленіших селах Донеччини на російському прикордонні. Треба зауважити, що ДКО НРУ/ДонТУМ у 1989-1991 рр. весь час нарощували свій вплив на громадську думку широких верств населення. Головним інструментом цього впливу, зрозуміло, було обрано засоби масової інформації - телебачення, радіо, преса. За вересень-жовтень-листопад 1991 року (час підготовки до референдуму) ці організації настільки активізували роботу через ЗМІ, що сумарно (виступи всіх активістів) охопили понад 60 млн осіб. Тобто, члени Народного Руху (ДКО НРУ) разом з членами ДонТУМ звернулися до кожного жителя Донеччини більше 10 раз.

Уявлення про масштаб тогочасної роботи Донецького Руху/Товариства української мови дають спогади І.Шутова про одну з акцій - розкидання агітаційних листівок з вертольота головно над Донецькою агломерацією (Донецьк-Макіївка-Ясинувата): *"Періодично з Києва потягом доставлялись листівки, які агітували за незалежність України, успішно поширювались по Донецькій області, що беспосередньо курували Микола Тищенко і Володимир Бойко. Та за декілька днів до референдуму мені повідомили, що з Києва прибуде КАМАЗ з листівками. Прибув він о 2-й ночі з величезним причепом. Розвантажували Ілля Шутов і водій машини до ранку. Двокімнатна квартира 43 м. кв була заповнена пакунками*

вщент. Завдяки домовленості з комсоргом аеропорта і фінансовому важелю, ранком, з аеропорту приїхали машини, листівки розкидували з літаків над містами Донеччини" (копія платіжки за цю акцію збереглася в архіві - прим. ред.).

На Референдумі 1 грудня 1991 року населення України підтримало "Акт проголошення незалежності України":

А К Т

ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Про проголошення незалежності України

Виходячи зі смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує

н е з а л е ж н і с т ь У к р а ї н и та створення самостійної української держави - УКРАЇНИ.

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

24 серпня 1991 року

Громадяни України висловились на підтримку незалежності. У референдумі прийняли участь 31 891 742 (або 84,18%) виборців, з яких 28 804 071 (або 90,32%) проголосували «За». На Донеччині підтримка Акту незалежності склала майже 77% (див. табл.)

Результати Всеукраїнського референдуму про проголошення незалежності України

Адміністративні регіони України	"За" %
Автономна республіка Крим	54.19
Вінницька область	95.43
Волинська область	96.32
Дніпропетровська область	90.86
Донецька область	76.85
Житомирська область	95.06
Закарпатська область	92.59
Запорізька область	80.74
Івано-Франківська область	95.81
Київ	92.87
Київська область	95.52
Кіровоградська область	93.88
Луганська область	83.86
Львівська область	97.46
Миколаївська область	89.45
Одеська область	85.38
Полтавська область	94.93
Рівненська область	95.96
Севастополь	57.07
Сумська область	92.61
Тернопільська область	98.67
Харківська область	75.83
Херсонська область	90.13

Одночасно з референдумом відбулись вибори Президента України, у яких на посаду Президента був обраний Леонід Макарович Кравчук.

Саме така по-справжньому вражаюче-масова підтримка ідеї і "Акту проголошення незалежності України", зокрема, на Донбасі, була і є основою внутрішньої стабільності України. Саме цей результат на довгі роки стримав і стримує надалі певні гарячі голови від відверто деструктивних планів і дій. Власне, результат апофеозу боротьби за українську незалежність - Референдуму 1 грудня 1991 року - повинен стати історичним уроком для всіх політичних сил як в Україні, так і за її межами.

Без сумніву, дуже високі результати референдуму 1 грудня за незалежність України пояснюються поєднанням і взаємодоповненням національного й соціального факторів. Політикам і громадським діячам цього ніколи не можна забувати, бо той чи інший ухил ніколи не принесе тривкого й стабільного успіху. У площині органічного поєднання "національне - соціальне", "інтереси індивіда - інтереси держави" і треба шукати українську національну ідею, яка, без сумніву, "спрацювала" під час Референдуму.

5.12. ВИХОВАННЯ ІСТОРІЄЮ: ПОХІД ДРУЖБИ НА КУБАНЬ

25 серпня 1792 року запорозькі козаки під командуванням полковника Сави Білого висадилися на Таманському півострові. Почалася колонізація Кубані українським козачим військом.

Для відзначення 200-річчя переселення козаків Чорноморського війська на Кубань Генеральна старшина українського козацтва ухвалила в серпні 1992 року провести кінний похід "Україна - Дон - Кубань". Ця ініціатива одночасно йшла і від Народного Руху України - на той час співголова Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл (разом з І.Драчем та М.Горинем) був гетьманом Українського козацтва.

Чому похід був кінний? Зрозуміло чому, бо "не можна уявити козака без коня", - як правильно сказав похідний отаман Українського козацтва, донеччанин Олексій Невольниченко. Він і взявся очолити загін Кальміуської паланки в цьому поході. Але потрібна була тривала і кваліфікована підготовка до походу, адже сидіти в сідлі десятки, а то й сотні кілометрів без відповідного вишколу неможливо. Тому Донецьке ТУМ разом з Донецькою Крайовою організацією Руху зорганізувало разом з Донецькою козацькою громадою тренування охочих на кінно-спортивному полігоні в Донецьку, яке продовжувалося 3 місяці. Це дозволило довести рівень володіння конем у молодих козаків до задовільного. А в похід пішли найкращі вершники Кальміуської паланки і шевченківці.

Що стосується "параметрів" самого походу, то вони за даними похідного хорунжого Григорія Швидкого (м. Донецьк) такі: загалом близько 50 учасників (донецька група - 10 чол., зокрема Анатолій Захаров, Юрій Невольниченко, Віталій Білецький, Роман Артюк, Микола Плаксін, Сергій Коцюба, Григорій Швидкий). У поході було 12 вершників на конях (у основному донеччани, бо вони мали попередній вишкіл), у обозі - автобус та похідна кухня, надана на час походу Національною Гвардією України. Керівники походу - отаман Українського козацтва Євген Петренко (Київ) та похідний отаман Олексій Невольниченко(Донецьк). Розпочався похід у Києві. Учасниками походу були, крім киян, козаки з Черкас, Білої Церкви, Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя. На території Кубані всі зустрілися у станиці Канеловській на лівому березі річки Єї. Похід йшов також через станиці Старомінську, Новомінську, Канівську, Тимашевську, Стебліївську, Варениківську, Старотитарівську та ін. до Тамані.

Про сам похід розповідає його учасник, молодий шевченківець, студент Віталій Білецький:

"Вирушаємо 9 серпня 1992 року з Донецька. Нас проводжають керівники Руху, Товариства і навіть гості

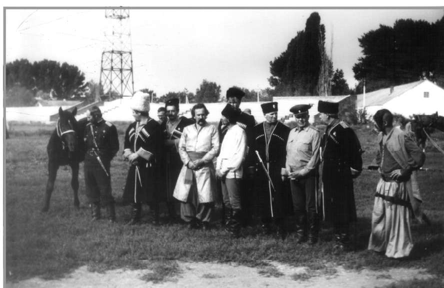
Донеччини - пані Віра Бондарук та Богдан Боднарук з Чикаго. Нас десятеро - молодих, загартованих, бажаючих козацьких пригод юнаків. На чолі загону пан осавул Невольниченко, родовий козак, кіннотник-професіонал, тренер тоді ще республіканського масштабу. Маємо машину, декілька коней та нестримне бажання випробувати себе у поході, побачити Кубань та й себе показати. Наш маршрут - Донецьк-Новоазовськ-ст. Старомінська. На українсько-російському кордоні без пригод - митники, міліція доброзичливі до нас, посміхаються, бажають щасливої дороги. А в Старомінській і станичний отаман, і місцеві жителі настільки радо нас зустріли, що ми такого й не чекали. Просто "завалили" нас городиною, фруктами, а один юнак приніс хліб домашньої випічки, такий смачний, що за вуха не відтягнеш. Зберегли тут на Кубані старі українські рецепти випікання хліба.

Згодом до Старомінської підійшли "головні сили" загону, які вирушали з Тягинки, що на Херсонщині. Тепер ми виглядали солідно - близько двох десятків вершників, обоз з трьох вантажівок, бензовоз, автобус, польова кухня. Рушили. За день перехід на конях по 40-80 км. Вершники, зрозуміло, в козацькому вбранні. Увечері - зупинка у станицях. Особливо вправні з нас на стадіонах показували майстерність джигітовки. Зранку - знову похід. Пройшли станиці Кущівську, Павлівську, Канівську, м. Тимашевськ. Після 8 переходів за плечима близько 600 км. І скрізь - зичливі зустрічі, посмішки дівчат, потиски міцних козацьких рук, поцілунки і мова... Наша українська мова, яку тут звуть козацькою.

Нарешті 21 серпня виходимо до м.Тамань. Тут зібралося майже 3 тис. козаків з Дону, Північного Кавказу, Уралу, Кубані. Радо і зацікавлено зустрічають наш загін. 22 серпня о 6 ранку молебнем у православній церкві м.Тамані відкривається святкування 200-річного ювілею Кубанського козацтва. Далі - хід містом у козацькій колоні, мітинг біля пам'ятника запорозькому козаку, який поставлено ще в 1911 р. Євген

Фоторепортаж кінного походу "Україна - Дон- Кубань", серпень 1992 р.

Петренко, генеральний отаман українського козацтва, виголошує вітальне слово. Те ж саме роблять отамани різних козацьких загонів. А навкруги - вир цікавого люду, море торгових палаток, в яких чого тільки душа не забажає. Одне слово - свято!

Далі через Керченську протоку наш маршрут проліг до Криму, а закінчився похід знову на Херсонщині. Тож ми зробили "повний оберт" навколо Азовського моря.

Впевнений - Кубань нас чекає і надалі - бо на Кубані ми зустріли Україну."

Ось таку прекрасну справу вдалося зробити Донецькій Крайовій Організації Руху, Донецькому ТУМ разом з Донецькою козацькою громадою - похід дружби, похід пам'яті, похід козацького братерства, звитяги і слави, похід шани Українському козацтву. Крім того, похід "Україна-Кубань" - прекрасний приклад народної дипломатії.

5.13. "СХІДНИЙ ЧАСОПИС": ДОСВІД І УРОКИ СТВОРЕННЯ МАСОВОЇ УКРАЇНОМОВНОЇ ГАЗЕТИ НА ДОНБАСІ

"Східний часопис" - щотижнева газета (перші півроку - щомісячна), яка виходила в Донецьку у 1992-1997 роках. Разовий наклад 5-10 тис. прим. Засновник - Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка (ДТУМ). Фундаторська редакційна колегія: Голова ДТУМ, член Проводу Донецької Крайової Організації Руху Володимир Білецький, відповідальний Секретар Донецької Крайової Організації Руху МиколаТищенко, член Правління ДТУМ Вадим Оліференко, члени ДТУМ, журналісти Анатолій Єременко, Світлана Єременко, Олег Пашкевич. Перші числа газети вийшли як додаток до "Сільської Донеччини", від якої видання курував журналіст Володимир Ільїн. У 1992 р. газета була підтримана Фондом Дж.Сороса (грант від ДТУМ на проект

"Східноукраїнська регіональна газета"), Фондом Івана Багряного, у 1996 р. - фондом "Євразія" і Фундацією Олега Ольжича в Києві (Микола Плав'юк). Заснування газети привітали народні депутати Дмитро Павличко, В'ячеслав Чорновіл, Лесь Танюк, голова видавництва "Смолоскип" Осип Зінкевич, Генеральний секретар Світового Конгресу Вільних Українців Василь Верига. Тривалий час редакцію газети складали: к.х.н. М.Тищенко (в.о. головного редактора), к.т.н. В.Білецький (заступник головного редактора), С.Єременко (єдиний в

А МИ ТУЮ ЧЕРВОНУ КАЛИНУ ПІДІЙМЕМО...

Східний ЧАСОПИС

ЩОМІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ. ВИХОДИТЬ У ДОНЕЦЬКУ. ЧИСЛО 5. ЧЕРВЕНЬ 1992 РОКУ. ◆ ГАЗЕТА ВІДЗНАЧЕНА ФОНДОМ ІВАНА БАГРЯНОГО

редколегії професійний журналіст), юрист І.Шутов та інженер Г.Бутко.

За 6 років існування газети (1992-96 рр.) видано 161 її номер. Причому, якщо у 1992 р. - тільки 14, то у 1993 р. вже 38, 1994 р. - 51, у 1995 р. - 37, а у 1996 р. знову тільки 21. Початковий обсяг газети - 4 друкованих аркуші тримався стабільно до 1995 р., а в останній рік виходу коливався від номера до номера в межах 2-4 друкованих аркуші. У стабільний період (1993-1995 рр.) переважала багатоплановість тематики газети, що, очевидно, і приваблювало читача.

Микола Тищенко (редактор) і Володимир Білецький (заступник редактора) «Східного часопису», 1990-ті роки.

У 1993-96 роках "Східний часопис" випускав щомісячний додаток "Козацький край", в якому переважала історична і культурологічна тематика, описувалися події в Україні, на Кубані, на Дону, Північному Кавказі.

Прецедент газети "Східний часопис" показав, що проблема україномовної преси на Донбасі дійсно існує, але, як показує досвід - у рамках фахового підходу і розмірів фінансування, досконалого менеджменту проекту, що і є запорукою успіху. Інших принципових стримуючих факторів немає.

5.14. ЛЕКТОРІЙ ВАЛЕНТИНИ ТИХОЇ

Валентина Леонтіївна Тиха - заступник голови Донецького Товариства української мови, прийшла у Донецький Рух не одразу, а тільки післяількарічної активної організаторської і фахової роботи в Товаристві.

Пані Валентина родом з Маріуполя, що на Донеччині, журналіст за фахом, закінчила Київський університет, тривалий час працювала на чільних посадах у Донецькій обласній філармонії, організатор, мистецтвознавець, прекрасно володіла художнім словом. Тому й не дивно, що саме вона ще в 1991 році взялася створити палітру літературних портретів ряду визначних діячів української культури і "озвучити", "оживити" ці портрети як чудовий оповідач, майстер слова.

Основні теми унікального лекторію Тихої: "Непогасний світоч"(Всесвітнє значення і велич Тараса Шевченка), "Страсті по Вітчизні"(Василь Стус - поет і людина, і громадянин), "Поборник правди, честі і краси"(Василь Симоненко, життя і творчість), "Малиновий дзвін України"(лірика Ліни Костенко), "Люблю тебе, Донеччино моя!" (Володимир Сосюра і Донбас), "Слово про Івана Франка", "Живий Багряний" тощо.

За період 1991-96 рр. Валентина Тиха провела кілька сотень своїх виступів-концертів. При цьому треба відмітити, що географія її виступів - то Схід і Південь України, а також

Валентина Тиха

Слобожанщина в Росії. Знали і постійно запрошували пані Валентину з її пломенистим словом вузи, училища, міські й районні відділення народної освіти, школи, трудові колективи, бібліотеки Донецька, Макіївки, Маріуполя, Горлівки, Краматорська, Димитрова, Слов'янська, Артемівська, Єнакієва, Харцизська, Волновахи, Мар'їнки, Іловайська, Шахтарська, Кіровська, Дружківки, інших міст Донеччини.

Часто звучало слово Тихої і в Сімферополі (серії виступів у 1993, 94, 96 рр. навесні 1997 р.), де ТУМ Донеччини працює в тандемі з ТУМ Криму. В 1995 р. за організацією Українського культурологічного центру-ДТУМ (Донецьк) та Українського культурного Центру "Перевесло"(Вороніж, М.Бірюк) відбулися гастролі В.Тихої по Воронежчині - і скрізь - на філологічному факультеті Воронезького університету, в трудових колективах Богучар і Россоші - звучала українська мова, високе Слово про великих Українців, лицарів Правди і Свободи, великих Поетів та Письменників. Важко переоцінити ці живі контакти з людьми там - на східних та південних етнічних українських землях - цю живу зустріч з українським словом, високопрофесійною, досконалою і неупередженою інформацією про Україну, її кращих синів та дочок.

Географія творчих поїздок Валентини Тихої - вся Україна, зокрема Львів та Львівщина (Стрий, Дуліби, Добряни, Зашків), Тернопіль та Тернопільщина (Збараж, Теребовля).

5.15. МАСОВІ ЗАХОДИ ДОНЕЦЬКОГО РУХУ 1990-х РОКІВ

Масові заходи Донецької Крайової організації Народного Руху України у 1989-1992 роках відповідали духу часу. По-перше, вони були дійсно масовими - збирали сотні й тисячі людей. Часто відбувалося "взаємопроникнення" - на шахтарські страйки-мітинги приходили члени Донецького Руху.

Гасла, листівки, плакати були і централізовано виготовлені, і ексклюзивні - створені окремими членами Руху в одному або декількох примірниках - тому це були практично завжди чорно-кольорові аматорські плакати. Але їх відрізняла відвертість, щирість і, можна сказати - природна "народність". Наводимо тут зразки такої "агітпродукції від мас".

Так само, до мікрофонів дпускалися практично всі бажаючі, а мітинги тривали інколи зранку до вечора, а інколи (особливо шахтарські) - тижнями, причому на ніч на майдані перед Донецьким обкомом КПУ залишалася шахтарська варта.

Зразки листівок від членів Донецького Руху, 1989-1991 рр.

Характер вимог мітингуючих - як шахтарських страйків, так і рухівських - мав економічну і політичну складові. Звичайно, акцент у шахтарів ставився спершу більше на економічні та соціальні вимоги, і лише згодом вони стали висувати політичні вимоги, зрозумівши, що тільки так можна докорінно змінити ситуацію в країні на краще.

Разом з тим, у принципових питаннях, і не тільки економічних шахтарські страйкоми та Донецький Рух і Донецьке обласне Товариство української мови діяли спільно. Як приклад наводимо спільну заяву ДонТУМ і Донецького страйкового комітету з приводу нобхідності відкриття у Донецьку школи з українською мовою викладання.

На конференціях, зустрічах у трудових колективах, університетах, при відкритті нових українських шкіл на Донбасі часто брали участь лідери Народного Руху України – Іван Драч, В'ячеслав Чорновіл, Дмитро Павличко, Іван Заяць, Анатолій Мокренко та інші.

Масові заходи Донецького ТУМ-Руху, 1990-ті роки.

Президія засідання Головної Ради республіканського ТУМ у Донецьку, 28 жовтня 1989 р. Зліва направо: 1. … 2. А. Огульчанський (Київ); 3. В. Білецький (Донецьк, співголова ДонТУМ); 4. П. Симоненко (Донецьк, обком КПУ); Д. Павличко (Київ, голова ТУМ); В. Тиха (Донецьк, співголова ДонТУМ); Г. Гордасевич (член ГР ТУМ, Донецьк); А. Мокренко (Київ, ТУМ); Ж. Пашнова (Донецьк, міськом КПУ).

Зустріч на Донецькій землі з провідниками НРУ та ТУМ І. Драчем та Д. Павличком. Зліва направо стоять: Д. Павличко, І.Драч, В.Познанська, В.Білецький, В.Журавель, М.Бражник, В.Тиха. Сидять: ..., М.Тищенко, С. Луців.

Донецький художник Микола Темненко дарує Д. Павличку одну зі своїх робіт. Головна Рада ТУМ, Донецьк, 28 жовтня 1989 р.

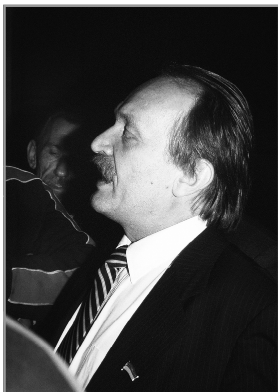
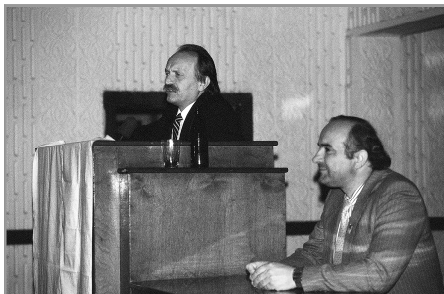
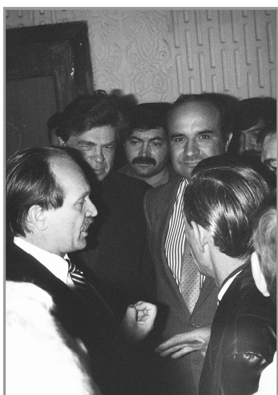
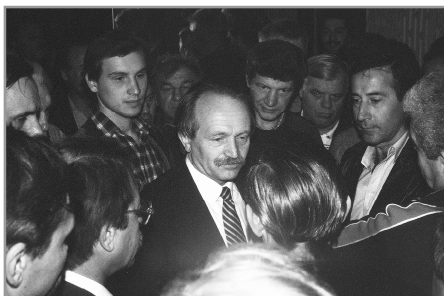
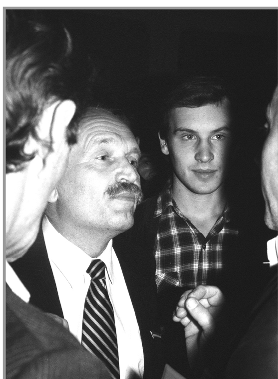
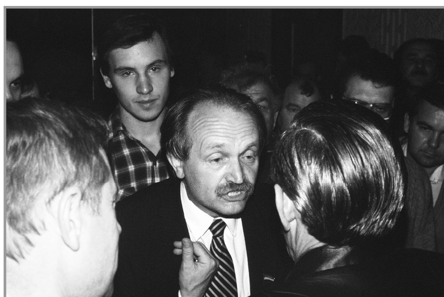

Лідери Народного Руху України і Товариства української мови Іван Заяць, Дмитро Павличко, Анатолій Мокренко під час перебування на Донеччині, 28 жовтня 1989 р.

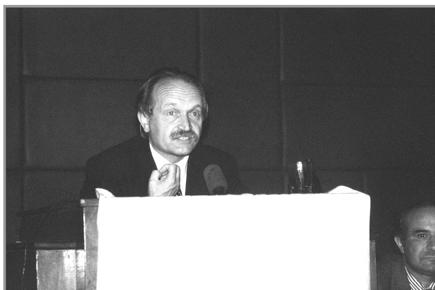

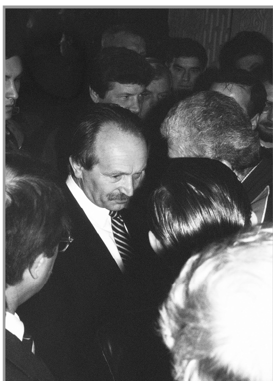
Левко Лук'яненко виступає на мітингу біля Донецького обкому Компартії , 1990-ті роки.

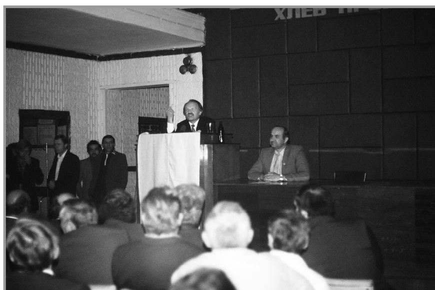

Голова Руху В'ячеслав Чорновіл під час перебування на Донеччині, 1990-ті роки, шахта ім. Поченкова, м. Макіївка (веде зустріч М. Яковенко - активний член ДонТУМ і ДКО НРУ, депутат Макіївської міськради).

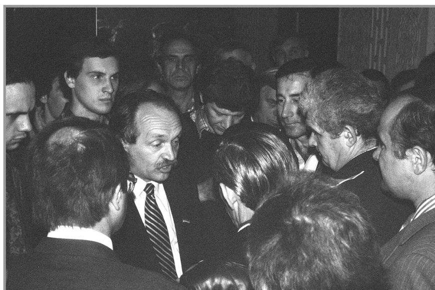

Голова Руху В'ячеслав Чорновіл під час перебування на Донеччині, 1990-ті роки.

Фоторепортаж участі донецької делегації у II з'їзді Народного Руху України, 25.10.1990 р.

Виступ активіста Донецького Крайового Руху Л. Купчанка на загальних зборах Ради трудового колективу шахти ім. Засядька, м. Донецьк, 1991 рік.

На шахтарських і рухівських мітингах начастіше виступали М.Жовніренко, Л.Купчанко, В.Білецький, В.Нагаєць, Г.Гордасевич, В.Ребрик, А.Мороз та багато інших активістів Донецького Руху і ТУМ. Дієвість таких виступів красномовно підтверджує наступний факт – після виступу на шахті Засядько (м. Донецьк) представників шахтарських страйкомів та активіста Донецького Руху Л.Купчанко результат голосування за виведення з території шахти імені А.Ф. Засядько партійних комітетів був такий. З 7118 робітників шахти проголосувало: «За» - 4564, «Проти» - 825, «Утрималися» – 130.

Практично всі З'їзди Народного Руху України відвідували як численні делегації від Донецького Крайового Руху, так і представники шахтарських страйкомів. На Установчому з'їзді Народного Руху слово було надано Петру Побережному з шахти ім. Засядька.

Мітингове море 1990-х на Донбасі було чи не найбільшим, наймасовішим у всій Україні.

5.16. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ДОНЕЦЬКОГО РУХУ

Попри те, що ДКО НРУ була тільки однією з крайових організацій Народного Руху, вона досить плідно розвинула міжнародну співпрацю. За браком місця наведемо тільки декілька прикладів цієї діяльності.

За активної участі члена Великої Ради Руху І.Я.Шутова на початку 90-х р. через західну українську діаспору вантажним літаком на Донеччину було переслано велику кількість

шпитального обладнання (хірургія, спецліжка, медикаменти тощо). Все це було передано у лікарські установи Донеччини централізовано через облздраввідділ і через структуру місцевих організацій Народного Руху.

Другий приклад - гуманітарна допомога бібліотекам області. За участі іншого члена Великої Ради Руху - В.С.Білецького Товариство приятелів України (Канада) передало понад 20 тис. книг і журналів у фонд Бібліотеки канадсько-українського центру Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки. Крім того, таку ж кількість "Біблій для дітей", випущених на кошти української діаспори через директора української гуманітарної організації "Думки про віру" Ярослава Шепелявця (Чикаго, США), було розповсюджено на Донеччині через структури ДонТУМ та Руху.

Ще один приклад - за посередництвом названих лідерів Руху і філадельфійської організації "Золотий Хрест" у спортивних таборах на "Оселі Ольжича" у Лігайтоні, що поблизу Нью-Йорка, відпочивали і вдосконалювали англійську 15 талановитих дітей з України.

Нарешті, газета "Східний часопис" заснована членами ДонТУМ, ДКО НРУ, у перший же рік існування була відзначена Фондом Івана Багряного. Ряд членів ДКО НРУ - керівники і виконавці міжнародних проектів для Донеччини з екології, розбудови громадянського суспільства, науки, освіти, культури, преси, кредитних спілок.

5.17. БОРОТЬБА ЗА ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ В ПРОМИСЛОВИХ ЦЕНТРАХ ДОНЕЧЧИНИ

Донецький Рух приділяв першочергове значення культурно-духовному відродженню, зокрема відновленню мережі шкіл з українською мовою викладання у промислових центрах Донбасу. Варто нагадати, що в довоєнному Донецьку таких шкіл були десятки, а найпрестижнішою була українська СШ № 1, у частині приміщення якої сьогодні розташоване Управління Донецької залізниці.

Остання українська школа "померла" в Донецьку в 1986 р. - це була СШ № 40 в селищі Авдотьїне. На 1989 р. стан з українськими школами в області був жалюгідний - залишилося тільки 103 невеликі школи з українською мовою викладання на 50-200 учнів у далеких селах Мар'їнського, Слов'янського, Волновахського та ін. районів області (всього 2,5% учнів при 56,9% українців на Донеччині). Школи ці не мали належного обладнання, десятками років не поповнювалися вчителями і, зрозуміло, не могли вважатися престижними.У містах - жодної україномовної школи.

Російських шкіл було 1066. Міські школи з російською мовою викладання мали 1 000 і більше учнів, розташовувалися у нових світлих будовах, були порівняно хорошо технічно обладнані,укомплектовані кадрами.

От в такій ситуації (яка, по правді, не дуже відрізнялася від, скажімо, Кримської) у 1989 р. Товариство української мови і Народний Рух Донеччини поставили собі за мету - створити прецедент відновлення сучасно обладнаної, вкомплектованої висококваліфікованими, творчо мислячими вчителями української школи в самій "столиці" Донбасу - м. Донецьку.

При тотальному знищенні шкіл у промислових центрах, тотальному орусиченні населення, його зашореності й переважній (хоча б зовнішній) орієнтації на "старшого брата", сильному адміністративному спротиві ДонТУМ-Руху треба було на практиці показати, що:

1) у широких масах донеччан ще зберігся потяг до рідного слова у рідній школі;

2) у шахтарських регіонах Східної України є реальна можливість комплектації нових україномовних шкіл вчителями-фахівцями високого рівня;

3) на Донбасі можна практично подолати адміністративний опір і розпочати відкриття українських шкіл у промислових центрах;

4) українство має сили для облаштування школи сучасним обладнанням, насичення її сучасними підручниками та літературою, методичним та технічним забезпеченням.

Фоторепортаж про відкриття в нові часи першої україномовної школи в Донецьку (СШ № 65, 1990 р.)

Ось такі, практично-конкретні цілі були поставлені ДТУМ-Рухом. Окрім того, українська школа повинна була пройти "випробовування часом".

Заслугою Донецького ТУМ-Руху є те, що вони не зупинилися на зовнішніх проявах "боротьби за школи" (закликах, протестах, звинуваченнях адміністрації, зверненнях до Рад, керівництва області, республіки, "плачах" і. т. п.), а практично взялися за реалізацію ідеї - пошук приміщення, контакти з адміністрацією, підбір на конкурсній основі вчительських кадрів, запис учнів тощо. Неоціненними в цьому процесі були фахівці ДонТУМ - педагоги Ф.Олехнович, В.Оліфіренко, Л.Громовий.

Разом із тим, на цьому шляху було все - і відверті провокації, і тяганина (сам процес від ініціативи до втілення зайняв 1,5 роки), і невіра властьімущих, протестні акції, пікетування, мітинги, круглі столи з владою тощо. Зокрема, влаштовувалися й зустрічі з громадськістю (наприклад, заступника обласного управління освіти В.Скнара - в лекційно-дискусійному Клубі ДТУМ, депутатів міськради з членами ДТУМ - у будинку політосвіти 17.05.90). Але вони були малорезультативними. Ось як відгукується на останню шахтар, депутат Донецької облради А.Талимончук в газеті "За передову шахту": *"Великі надії громада покладала на новообрану міську Раду, але вже перший виступаючий голова комісії з народної освіти М.М.Гіршман довго розказував про свої наукові праці, а на пряме запитання, коли буде виконуватися закон про мови, коли відкриють українську школу, відповів довгою тирадою суслівських побрехеньок, що відкриття української школи - це насильство над народом. Отакої, не більше, не менше!"*.

Тоді ДТУМ пішло на інший рівень - звернулося до керівництва області, в ЦК КПУ, Верховну Раду України, до Народних депутатів СРСР від України Д.Павличка, Б.Олійника, В.Яворівського, О.Гончара, інших. При цьому ДТУМ ініціювало широку кампанію в ЗМІ, звернулося за підтримкою до Донецького страйкому шахтарів. Останній підтримав

ЦК КОМПАРТИИ УКРАИНЫ
ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ УССР
Министерство просвещения УССР
Донецкий обком КПУ
Донецкий горком КПУ
Донецкий облисполком
Донецкий горисполком
Редакции газет: "Радянська УкраIна", "ЛIтературна УкраIна", "Культура I життя", "Радянська Донеччина", "Вечерний Донецк"

Стачечный комитет шахтеров и Товарищество украинского языка им. Т.Шевченко г.Донецка настоящим письмом выражают свою озабоченность волокитой вокруг открытия в городе единственной средней школы с украинским языком обучения. Считаем, что поиск надлежащего помещения для этого учебного заведения не должен затрагивать интересов детей, желающих обучаться на русском и др. языках, в частности, интересы детей школ-интернатов. Исходя из этого целесообразно передать для нужд украинских учебных заведений здания и сооружения освобождаемые ведомствами, в силу их сокращения и упразднения, а также строящиеся здания школ. Требуем передать для первой школы-лицея г.Донецка с украинским языком обучения недостроеное здание Дома политпросвещения при обкоме партии.

В создавшейся ситуации как временная мера (на ближайшие I-2 года) приемлемо размещение украинской школы в помещении Киевского УПК г.Донецка, что рекомендовано горисполкомом.

Сопредседатели Донецкого стачечного комитета шахтеров
Н.Н.Волынко
А.В.Коломийцев

Сопредседатели Донецкого Товарищества укр. языка им. Т.Шевченко
В.С.Белецкий
В.Л.Тихая

Копія листа Донецького Страйкового Комітету шахтарів та Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка з приводу необхідності відкриття у Донецьку школи з українською мовою викладання та виділення для неї нового приміщення будинку політосвіти Донецького обкому Компартії, 1989 р.

Товариство - з'являється спільне (підписане співголовами ДТУМ В.Білецьким та В.Тихою, співголовами страйкому М.Волинко та А.Коломійцевим) звернення до владних структур всіх республіканських рівнів: "Страйковий комітет шахтарів та Товариство української мови м. Донецька стурбовані тяганиною навколо відкриття в місті єдиної середньої школи з українською мовою викладання... Вимагаємо передати для першої української школи-ліцею м. Донецька недобудоване приміщення Будинку Політосвіти...". За влучним висловом Д. Павличка "Донецьке Товариство вело вогонь по квадратах", тобто розгорнуло тотальну пропагандистсько-організаційну кампанію за відкриття першої української школи у Донецьку. "Не існувало тих чиновницьких кабінетів, де б не побували шевченківці..." - так писала В.Тиха в "Комсомольце Донбасса" 11.09.90.

Після певних вагань погодився на цю відповідальну і, можна без перебільшення сказати, небезпечну в умовах Донецька того часу посаду Леонід Громовий, член Донецького ТУМ, який незадовго перед цим працював методистом кабінету української мови і літератури Донецького обласного інституту вдосконалення вчителів. Для допомоги Л.Громовому в підборі кадрів Правлінням ДТУМ з фахівців Товариства (професури, науковців) була сформована спеціальна дорадча комісія. В газетах було оголошено про конкурсний підбір вчительського персоналу першої української школи.

Надзвичайно багато колізій та "підводних каменів" було в питанні реального приміщення для майбутньої школи. Врешті, ця проблема стала головною. Члени ДТУМ один за одним відкидали неприйнятні пропозиції - по вечірній школі № 1, СШ № 15, 22, 47, школі-інтернат № 8. Усі ці варіанти, або не відповідали елементарним нормам гігієни,були морально застарілими, або знаходилися далеко на околиці міста, або заторкували інтереси вже існуючих колективів (часто ДТУМ просто зіштовхували з колективами існуючих шкіл). Згодом знайшовся прийнятний компромісний варіант - приміщення навчально-виробничого комбінату в Київському районі міста -

це питання вирішив Володимир Васильович Рибак, - на той час голова виконкому Київського району м. Донецька. Але старе приміщення потребувало капітального ремонту, на який бракувало коштів. Все літо 1990 р. трудові бригади Донецького Товариства майже безперервно працювали на ремонті та облаштуванні школи.

ДТУМ разом з Донецьким Рухом, які тоді переживали процес становлення (тоді, до речі, ще не виникла така багата, як сьогодні, палітра правих партій та рухів), створили таку зацікавлену атмосферу навколо школи, що попрацювати на її суботниках одного разу приїхало й компартійне начальство. Але то був, звичайно, чисто пропагандистський захід, бо темпи ремонту старого приміщення були такі слабкі, що до 1 вересня просто не вистачало часу все підготувати. І тоді, десь за місяць до офіційного відкриття, голова ДонТУМ В.Білецький попереджає обласне й міське керівництво, що відкриття української школи, на яке запрошена плеяда відомих Народних депутатів, представники діаспори зі США та Канади, відбудеться за будь-яких обставин ("при будь-якій погоді"), а відповідальність за тяганину місцеві малі й великі керівники хай ділять між собою, зрозуміло, з відповідними "оргвисновками". Темпи робіт почали жваво нарощуватися, а десь за півмісяця до відкриття почалася звична радянська штурмовщина - залучили навіть армію, в останній тиждень працювали і вдень, і вночі.

Нарешті 1 вересня 1990 року в урочистій обстановці за участю багаточисленних гостей з Києва й інших міст (зокрема, лідерів Руху і ТУМу, народних депутатів І.Драча та Д.Павличка) першу українську школу в Донецьку було освячено й відкрито.

Це було справжнє свято для українців Донецька, Донеччини, всієї України. Становлення і діяльність першої української - СШ № 65 з поглибленим вивченням іноземних мов - відіграло непересічну роль у всьому процесі повернення донецького шкільництва в лоно рідної української мови, української культури. Школа не тільки вижила, вона набула

авторитету, на практиці показала життєвість і перспективність україномовного навчання в промисловому Донбасі. Сюди приїздили вчителі з Росії за методичними консультаціями. Тут найкраща (серед шкільних) бібліотека, куди не соромляться приходити й викладачі університету. Класи мають сучасне обладнання - комп'ютери, телевізори, магнітофони тощо. Біля 90 % випускників за даними Л.Громового у 1990-х роках поступали у вузи. Конкурс у перші класи був стабільно високий: 5 - 10 ос. на одне місце.

Так що перша українська школа, до відкриття якої так багато сил доклало Донецьке Товариство української мови та Донецький Рух, себе виправдала. На її прикладі виникли за активної участі місцевих осередків ТУМ та Руху аналогічні школи в Маріуполі, Горлівці, Слов'янську, інших містах Донеччини. Гасло Донецького обласного Товариства української мови та Донецького Руху: "Конкретність, цілеспрямованість, дієвість та результативність" спрацювало.

Промовистим свідченням успіху програми «Українські школи – Донбасу» Донецького ТУМ-Руху є сучасний стан у цій сфері. Сьогодні на Донеччині з 1108 шкіл 741 (67,0%) україномовні, де навчається 40% школярів області.

5.18. ПРОТИСТОЯННЯ ОПОНЕНТАМ

Соціально-політична обстанавка на Донбасі в 1990-х роках характеризувалася досить сильною поляризацією різноманітних політичних сил. З одного боку, це були представники національно-демократичних організацій, з іншого - новостворені партії та організації-опоненти Народного Руху. При цьому, якщо ріст перших стабілізувався, то других - загрозливо продовжувався. Тоді їх на Донеччині діяло біля десяти: "Гражданский конгресс", "Интердвижение", "Движение за возрождение Донбасса", "ІІ-й конгресс интеллигенции Донбасса (альтернативний зорганізованому за участю ДТУМ)", "Демократическое Движение Донбасса", товариство "Русь"

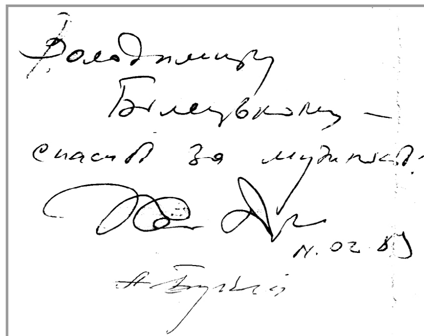

Епізоди політичних протистоянь Донецької Крайової організації Народного Руху України, зокрема фоторепортаж пікетування відновлювального з'їзду КПУ у м. Макіївка, 06.03.1993 року.

тощо. Зрозуміло, що Донецький Рух не міг стояти осторонь цих процесів, особливо, коли відновлювалася КПУ.

1 березня 1993 року Донецькою та Луганською КО НРУ разом з Донецькою "Новою Україною", Спілкою трудящих Донбасу, Донецькою обласною організацією Об'єднаної соціал-демократичної партії Донбасу та ДонТУМ було створено "Антиімперський блок". Донецький Рух разом з іншими представниками "Антиімперського блоку" взяв участь у акції протесту в Донецьку і Макіївці проти відновлювальної конференції КПУ. В Макіївці, де у будинку культури Трубного заводу 06.03.1993 року відбувався I (відновлювальний) з'їзд Компартії України, не обійшлося без жорстокого протистояння: міліція-пікетувальники, і навіть силових дій запальних партійців. Завдяки діям очільників Донецького Руху і назагал виваженій позиції керівників силових структур протистояння все ж вдалося зупинити. Треба сказати, що 1990-х "зустрічі" опонентів часто не були мирними (ми це й зараз можемо час від часу спостерігати у нашому Парламенті). Так само сталося й у Макіївці при пікетуванні відновлювального з'їзду КПУ: фотоапарат В.Білецького у сутичці було розбито (його залишки разом з плівкою віднайшли макіївчани і передали до місцевого Руху, що дає нам можливість сьогодні переглянути унікальні кадри тих часів), проти іншого очільника пікету - І.Шутова була порушена кримінальна справа, штраф сягнув 2000 рублів, що дорівнювало тоді річній заробітній платі.

У ТУМу та Руху спершу не було офіційних грамот. Іван Драч подякував Володимиру Білецькому "за мужність" просто на мандаті Установчої конференції ТУМ. 14.02.1989 р.

Не менш гострим було протистояння не фізичне, а інтелектуальне. Протягом 1990-х років час від часу різними силами мусувалися ідеї немовбито абсолютно різних "двох

Україн" - Західної і Східної (які за їх версією настільки різні, що ніколи не об'єднаються в одній державі, принаймні надовго), ідея сприйняття Донбасу як нічийного Дикого поля, яке ніколи не належало до сфери впливу Києва і заселялося та освоювалося інтернаціонально, ідеї особливої "донбаської ідентичності" немовбито зі своїми окремими героями, історією, традиціями, мовою, яка не є частиною української ойкумени тощо. Усім цим псевдонауковим "теоріям" експерти-науковці від Донецького Руху та інших національно-демократичних організацій давали відповідну оцінку на шпальтах газет і журналів, у дискусіях. Це праця, яка вимагає постійного глибокого і фахового аналізу, найвищої кваліфікації, знання історії, філософії, права, економіки, літератури, мовознавства та ін.

Донецький Рух продемонстрував стійкість і послідовність у політичному протистоянні, довів свою фаховість у спеціальних експертних питаннях щодо історії Донбасу, що, очевидно, було потужним стабілізаційно-державницьким фактором по відношенню до деяких сил, налаштованих відверто реваншистськи.

5.19. НА ГОВЕРЛІ

Так само, як гора Фудзі (Фудзіяма) є всесвітньовідомим символом Японії, так і Говерла є символом України. Це найвища вершина Українських Карпат і найвища точка України (висота 2060,8 м).

В останні 20-25 років практично кожнорік влітку відбувається сходження (в осттані часи - масове) на вершину Говерли і встановлення там національних і державних символів України - Прапора і Державного Герба.

16 липня 1993 р. керівники Донецького Руху і ДонТУМ В.С.Білецький, М.А.Тищенко, І.Я.Шутов уперше в складі зведеної групи представників Народного Руху України та інших національно-демократичних організацій Київщини, Вінничини, Івано-Франківщини, Львівщини, Закарпаття здійснили

Фоторепортаж встановлення Національного Прапора України на Говерлі 16 липня 1993 р. за участі представників Народного Руху України та інших національно-демократичних організацій Київщини, Донеччини, Вінничини, Івано-Франківщини, Львівщини, Закарпаття.

сходження на найвищу гору Карпат - Говерлу, й встановили там державний прапор України.

Всі учасники походу впевнені, що орієнтація на інтеграцію України, зближення, співпрацю регіонів Захід-Схід-Південь, спільні акції громадських організацій, які репрезентують ці українські землі, повинні продовжуватися. Єдність українських земель - запорука сили держави і суспільства.

5.20. "ЧОРНОМОРСЬКА ХВИЛЯ" З ДОНЕЦЬКА

Регіональні (або "горизонтальні") зв'язки Донецького Руху та Товариства української мови завжди були пріоритетом у практичній діяльності цих організацій. Із самих початків ДКО НРУ тісно співпрацювало з Тернопільською, Луганською та Хмельницькою крайовими організаціями Народного Руху, підтримало утворення Луганського Руху.

У цьому ряду можна назвати плідні контакти очільників Донецького ТУМ з Кримським ТУМ. У 1993-1995 рр. це співробітництво вилилося у підготовку і видання накладом 6 000 примірників першого на півострові українського посібника з літературного краєзнавства "Чорноморська хвиля" професора Сімферопольського університету Олександра Губаря.

Спонсорами книги виступили ВО "Макіїввугілля" (генеральний директор Володимир Кузяра), Суспільна служба України (Кримська філія, м. Сімферополь), гірники шахти "Жданівська", організація "Українські працівники літератури для дітей і молоді ім.Л.Глібова" та ін.

Книга була розповсюджена через Міністерство освіти Криму, громадські організації та мережу шкіл Кримського півострова.

"Преславним і дорогим моїм друзям з шахтарського краю з глибокою вдячністю за народження цієї книги" - так писав її автор, професор Олександр Губар на дарчому примірнику книги, який і сьогодні зберігається в Українському культурологічному центрі м. Донецька.

ПІСЛЯСЛОВО

Наша коротка розвідка з історії Народного Руху України, зокрема Донецької Крайової організації НРУ спонукає до таких висновків.

1. Народний Рух України у 1989-1991 роках відіграв ключову роль провідника трансформаційних національно-демократичних процесів в Україні, дав початок і основу для виникнення багатопартійності, сприяв демократизації суспільства. Народний Рух виконав свою основну програмну мету - проголошення України незалежною державою. Це було досягнуто як зусиллями цілої плеяди яскравих особистостей, так і широких українських мас - інтелігенції, робітників, селян безвідносно до їх колишньої партійної приналежності.

Разом з тим, вже незабаром після вражаючої перемоги на референдумі 1 грудня 1990 року за державну незалежність України, що було тріумфом ідей Народного Руху, аналітики з середовища національно-демократичних сил, зокрема з Донеччини, висунули ідею транформації Руху-борця у Рух-творець, який з опертям на нові кадри, фахівців різних галузей узяв би на себе функцію розбудови Української держави. Таке перетворення Руху відкривало можливості для інтеграції в ньому ширших верств українських громадян, зокрема робітничих рухів, творчої інтелігенції. На жаль, події розвинулися за іншим сценарієм - розпочалася форсована диференціація Руху на малі партії, що конкурували між собою.

2. Діяльність Донецької Крайової організації Народного Руху України у 1990-ті роки "оксамитової революції" була обумовлена як ситуацією в країні в цілому, так і специфікою регіону Донбасу. Попри те, що ДКО НРУ часто вимушена була діяти ситуативно, в умовах протистояння владі, організаціям-опонентам і клонам, була чисельно невеликою (близько 1000 активістів), її діяльність на Донеччині ефективна і значима. Вона охоплювала широке поле дій політичного, громадського,

освітнього, культурологічного, інформативно-пресового, аналітичного та іншого характерів, мала регіональний, загальноукраїнський та міжнародний вимір, сприяла національно-демократичним перетворенням на Донбасі, стабільності в регіоні та його інтеграції у загальноукраїнські процеси.

Запропоновані читачу нариси з історії Донецької Крайової організації НРУ торкаються тільки основних аспектів її діяльності. На часі всебічний критичний аналіз пройденого країною і Народним Рухом України 20-річного шляху з винесенням уроків для нових політичних сил України.

3. Гасло В'ячеслава Чорновола "Потрібні зміни" актуальне і сьогодні. Абсолютно зрозуміло, що відродження, побудова і розвиток держави - справа не років, а десятиліть. На цьому шляху тільки професіоналізм надає нам усім шанс на всебічний "прорив", а непрофесіоналізм може загубити будь-яку ідею. Тому актуальною є нова - фахова консолідація зусиль різних шарів українського суспільства навколо практичної реалізації "Українського проекту". У першу чергу, це повинна бути довготривала консолідація еліт, співпраця еліт на основі пріоритету інтересів власне українського народу, а не зовнішніх чинників.

У ідеалі мова може йти про створення якісно нового Руху - руху творення Нової України - соціальної держави, де кожен українець зможе "створити себе" - освітньо, матеріально, духовно. Точками опори такого нового Руху для досягнення національної ідеї повинні стати, по-перше, сильна патріотично-прагматична влада Центру, по-друге, - розвинене громадянське суспільство, по-третє, - український бізнес.

Перший крок утворення такого Руху - консолідація зусиль української фахової, політичної і фінансової еліти навколо створення перспективного "Українського проекту", який запропонує стратегічну модель розвитку країни на десятиліття.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

1. Ми йдемо! (нариси з історії Донецького обласного ТУМ) / [В. Білецький, В. Оліфіренко, В. Тиха, М. Любенко, Ф. Олехнович, В. Ребрик, Г. Гордасевич, С. Єременко] ; заг. ред. В. Білецького. - Донецьк : Український культурологічний центр, 1998. - 224 с.

2. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого // Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. - К. : Редакція "Україна. Наука і культура", 2000. - 496 с.

3. Тетяна Болбат. Періодизація історії громадських об'єднань Східної України (квітень 1985 - червень 1996 рр.) / Т. Болбат // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. - Т. 13. - Донецьк : Український культурологічний центр, 2006. - 252 с.

6. Тетяна Болбат. Утворення перших осередків Народного Руху України за перебудову на сході України / Т. Болбат // Наука. Релігія. Суспільство. - № 3. - 2003. - С. 79-85.

5. Комсомольское знамя № 157(13351) 21.08.1991.

6. Лыков В. Штрихи к политическому портрету: партии и общественные организации в Донецке / В. Лыков. - Донецк : Редакционно-издательский отдел Донецкого областного управления по печати, 1991. - 40 с.

7. Мазанов В. Моє життя / В. Мазанов. - К., 2008. - 182 с.

8. ЦДАГОУ. - Ф. 270.- Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 49-53, 59.

9. Володимир Білецький. Народний Рух. Роздуми про здійснене і майбутнє // Сільська Донеччина, №79 (13837), 16 липня 1992 р. - С. 1-2.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. ПРОГРАМА НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

ВСТУПНА ЧАСТИНА

В ОСТАННЄ десятиріччя XX ст. наше суспільство входить у стан гострої всеохоплюючої кризи. Вона стала наслідком насильницького впровадження тоталітарного соціалізму; узурпації комуністичним апаратом влади Рад; відчуження людини від засобів і продуктів виробництва; жорстокого абсурдного диктату центральних відомств; вихолощення суверенітету республік і перетворення місцевого самоврядування у фікцію; підступного проведення під машкарою "інтернаціоналістської" фразеології - імперської політики денаціоналізації народів, уніфікації, механічного перемішування етносів та ігнорування їхніх життєвих інтересів.

XX століття принесло українському народові як великі надії на державне й національно-культурне відродження, так і тяжкі національні трагедії. Після розпаду Російської та Австро-

Угорської імперій на Україні була відновлена національна державність проголошенням Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, а згодом і Закарпатської Народної Республіки. У складних історичних умовах цей процес був перерваний насильницьким шляхом. Україна стала частиною СРСР, що сформувався як унітарна держава з єдиним центром і єдиною правлячою партією, яка запровадила тоталітарну систему й довела народи до межі економічної, екологічної й духовної катастрофи.

Терор проти селянства під гаслами "розкуркулення" та примусова колективізація; штучний голод 1933 року з мільйонами жертв; майже цілковите винищення національної інтелігенції в добу сталінських репресій; придушення будь-якого вияву національної самосвідомості під виглядом "боротьби проти українського буржуазного націоналізму", неодноразові депортації мільйонів українців; грубі порушення прав людини й народу; паплюження національної історії і культури; плюндрування історичних святинь українського та інших народів, міграційна політика, спрямована на послідовне зменшення абсолютної і відносної частини українців серед населення України; цілковите витіснення української мови майже з усіх ділянок суспільного життя республіки; байдуже, а то й вороже ставлення до національно-культурного розвитку українців за межами своєї Батьківщини; непоправне знищення природи в ряді регіонів України; чорнобильська трагедія - такі далеко не всі злочини розбудованого під керівництвом КПРС тоталітарного режиму проти українського народу.

Коли врахувати ще руїну часів спровокованої братовбивчої війни 1917-1922 рр. і зумовлений нею голод 1921-1922 років, звірства німецько-фашистських окупантів, голод 1946-1947 років, жертви національно-визвольних змагань 40-50-х років - то можна уявити масштаби втрат українського народу в ХХ столітті.

Запобігти загальнонаціональній катастрофі неможливо без

зміни політичної системи, усунення монополії комуністичної партії і утвердження політичного й економічного плюралізму, без об'єднання зусиль всіх патріотичних і перейнятих почуттям історичної відповідальності сил України незалежно від місця проживання, національної і релігійної приналежності, партійності, соціального стану, культурно-освітнього цензу, статі і віку. Формою такого згуртування є НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ, який продовжує в нових історичних умовах багатолітню національно-визвольну боротьбу українського народу за свою державність.

ЦІЛІ Й НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Головною метою діяльності Народного Руху України (далі - Рух) є:

- досягнення державної незалежності України;
- створення ненасильницькими засобами демократичної республіки.

2. У своїй діяльності Рух керується принципами гуманізму, демократії, гласності, свободи слова, плюралізму, соціальної справедливості, виходячи з інтересів усіх громадян України, незалежно від їх національності. Рух згуртовує їхню патріотичну енергію, виявляє їхню волю дополітичного, економічного та культурного відродження України.

3. Основними напрямками діяльності Руху є:

- забезпечення прав і свобод людини, прав народу, моральне оздоровлення особи й суспільства;
- досягнення суверенітету України відповідно до положень Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;
- сприяння встановленню й розвитку безпосередніх відносин України з іншими суверенними державами;
- побудова здорової, орієнтованої на добробут людей економіки України;
- соціальна справедливість;

- екологічна безпека суспільства;
- національно-культурне будівництво;
- етика й релігія;
- охорона здоров'я та спорт;
- активна участь у загальноєвропейському процесі, встановлення і розбудова дружніх міжнародних відносин.

4. Рух діє в межах Конституції та законів України відповідно до своєї Програми та свого Статуту.

ПРАВА ЛЮДИНИ. ПРАВА НАРОДУ

1. Політико-правова система суспільства має забезпечувати свободу та громадянські права особи. Усі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності й правах. Недоторканість особи та її гідність охороняються законом.

2. Рух домагається приведення Конституції України та законодавства республіки у повну відповідність з положеннями Загальної декларації прав людини ООН, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Заключного акта Гельсінської Наради з питань безпеки та співпраці у Європі (1975 р.), підсумкового документу Віденської зустрічі представників держав - учасниць Наради з питань безпеки та співпраці у Європі (1989 р.) та інших документів загальноєвропейського процесу.

Рух вважає за необхідне приєднання України до факультативного протоколу Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Рух домагатиметься публікації звітів, що подаються до ООН про виконання Української РСР цього пакту.

3. Рух обстоює принцип повної рівності кожного громадянина, органу влади або конкретного його представника перед законом.

Рух домагатиметься послідовного здійснення в Україні конституційно гарантованих прав недоторканості особи, її житла,

таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, охорони таємниці особистого життя громадян.

Рух вважає, що жодна установа чи організація не мають права збирати про особу таку інформацію, з якою цій особі не можна було б ознайомитись.

Переслідування з політичних, соціальних, расових, національних чи релігійних мотивів, будь-які обмеження громадянських і політичних прав неприпустимі.

Рух бере на себе обов'язки здійснення громадянського захисту особи у випадках порушення щодо неї державними органами чи громадськими організаціями діючого законодавства.

4. Рух вимагає, щоб злочини комуністичного режиму були визнані державою злочинами проти людства, а відтак - не підлягали терміну давності.

5. Рух вважає пережитком тоталітаризму і розцінює як неприпустиму існуючу практику втручання органів безпеки та охорони порядку у сферу ідеології, переконань та свободи совісті.

6. Рух послідовно виступає за відшкодування матеріальних і моральних збитків, завданих особам унаслідок політичних репресій, надання гласності цим фактам і заслуженого покарання винних в організації й виконанні репресивних заходів. Рух сприятиме поверненню, за бажанням, усім депортованим з України комуністичним режимом.

7. Рух обстоює право на легальну діяльність будь-яких громадських організацій та самодіяльних об'єднань, якщо вона здійснюється у відповідності до стандартів прав людини.

8. Рух обстоює право людини сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, виконувати релігійні обряди, Рух виступає за толерантність щодо віросповідання.

Рух виступає за неухильне забезпечення прав національних меншин.

9. Рух домагається реального здійснення в Україні принципу свободи слова та інформації. Кожному громадянину має бути забезпечено право доступу до інформації та захисту від дезінформації.

Рух виступає за законодавчу охорону прав журналіста.

10. Рух вимагатиме скасування всіх нормативних актів, що обмежують громадянські та політичні свободи і не відтворюються міжнародними зобов'язаннями республіки.

11. Використання особою своїх прав і свобод не повинно завдавати шкоди правам і свободам інших громадян. Права і свободи індивіда не повинні суперечити праву народу на самозбереження та відродження. Без свободи народу і нації забезпечення свободи не можливе.

12. Кожен народ має право визначати форми та способи свого буття, свій політичний статус та устрій своєї держави. Кожний народ має такі невід'ємні права:

- право на існування;
- право на самобутність, повагу до його національно-етнічної, расової, культурної, релігійної гідності; свободу від національної та расової дискримінації;
- право на своє політичне самовизначення, вибір своєї економічної та соціальної системи;
- право на мир;
- право на володіння своєю одвічною територією;
- право на придатне навколишнє середовище;
- право на свої природні багатства;
- право на екологічну безпеку, що є гарантією сталого розвитку народу та кожної особи;
- право на демократичний лад, що служить інтересам всього населення;
- право на розвій, на участь у поступальному процесі загальнолюдської цивілізації; право на використання загальної спадщини людства;
- право на свої художні, культурні та історичні багатства;
- право народу як етнічної спільності на самозбереження на своїй одвічній території через забезпечення пріоритету мови, національних традицій, звичаїв - всього, що становить культуру етносу;
- право на поінформованість щодо намірів свого уряду.

СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА

1. Рух виступає за побудову в Україні суспільства, яке базується на засадах гуманізму, демократії та соціальної справедливості. Це має бути суспільство, якому властиві: високий життєвий рівень народу; всевладдя народу й повнота прав людини; поєднання високого динамізму виробництва із соціальним захистом населення; створення громадянського суспільства та правової держави; розвиток демократії та політичного плюралізму; духовна свобода, умови для вільного розвитку українського народу й усіх національностей, що проживають у республіці; відкритість до навколишнього світу і співпраці з усіма народами на засадах рівноправності членів світового співтовариства націй.

2. Рух виступає за створення в Україні громадянського суспільства, що гарантує забезпечення економічних підвалин політичної і соціальної свободи кожної особистості.

Необхідною умовою функціонування оновленого суспільства має бути забезпечення для меншості права на власну думку і критику рішень, ухвалених більшістю.

3. Створення громадянського суспільства в Україні вимагає: обмеження втручання держави в економічне та соціокультурне життя, забезпечення сприятливих умов для функціонування партій, добровільних асоціацій і спілок як форми реалізації творчої енергії та ініціативи громадян; зведення до мінімуму патерналістської функції держави у ставленні до народу, держава має служити суспільству і перебувати під його повним контролем.

Створення громадянського суспільства у кінцевому наслідку має зняти протиставлення окремої особи суспільству і державі, уможливить здійснення принципу "вільний розвиток кожного - є умовою вільного розвитку всіх".

4. Рух виступає за перетворення республіки в демократичну правову державу, побудовану з урахуванням національно-історичних особливостей України.

Рух прагнутиме до забезпечення в Україні урядування народу самим народом. Засадами правової держави в Україні мають бути:

- верховенство права над політикою;
- панування закону в усіх ділянках суспільного життя; недопущення заміни закону будь-якою доцільністю;
- обов'язковість закону для самої держави та її органів у їхніх відносинах з громадянином;
- здійснення принципу "все, що не заборонено, - дозволено" у стосунках громадян з державою та організацій нижчої ланки з вищою;
- такий механізм правотворчості, коли проекти законів виробляються безпосередньо в законодавчих органах, а найважливіші з них виносяться на референдуми та всенародні обговорення;
- правове забезпечення найширшої гласності діяльності державних органів і громадських організацій, відкритості статистики, всебічного інформування громадян, реальної можливості висловлювати свою думку з питань державного життя, процедури врахування цієї думки;
- правове гарантування державного захисту прав і свободи людини, забезпечення прав народу;
- взаємна відповідальність держави і особи;
- незалежний суд та судовий захист усіх без винятку прав громадян;
- недоторканість власності громадян.

Рух підтримує діяльність демократично обраних Рад та їх органів. Співпраця Руху з демократичними Радами ґрунтується на принципі розмежування функцій державної влади і масової громадсько-політичної організації при спільних цілях діяльності.

У стосунках з Радами, де демократичні сили перебувають у меншості, Рух, крім парламентських засобів, використовує для формування громадської думки та організації тиску на органи влади і позапарламентські методи - мітинги, маніфестації, пікети, страйки та інші акції громадської непокори.

5. Національно-державне будівництво в республіці має здійснюватись з метою утвердження державного суверенітету України. Досягненню цієї мети має слугувати ухвалення нової Конституції України, наповнення юридичним змістом інституту громадянства України, законодавче забезпечення всіх прав інших національних груп на території республіки, заснування в Україні органу конституційного нагляду, який би діяв як конституційний суд, тощо.

Вибори в Українській Республіці повинні здійснюватись на засадах багатопартійності.

Законодавчий процес в Україні має виходити з пріоритету загальнолюдських цінностей та верховенства права як гарантії рівних прав усіх індивідів, пріоритету місцевої влади у вирішенні питань, віднесених до її компетенції.

Рух домагатиметься реального розмежування законодавчої, виконавчої та судової влади.

6. Україна як держава - засновник ООН, повноправний суб'єкт міжнародного права та міжнародних відносин, повинна відповідно до своїх потреб практично здійснювати право на встановлення безпосередніх дипломатичних стосунків з іншими країнами із заснуванням у них постійних дипломатичних представництв. У країнах проживання української діаспори Україна повинна мати свої дипломатичні та консульські представництва. Консульства закордонних країн, розташовані на території України, мають бути акредитовані при Міністерстві закордонних справ Української РСР.

Україна повинна стати безпосереднім і рівноправним учасником загальноєвропейського процесу, безпосередньо приєднавшись до Заключного акта Гельсінської Наради, документів Віденської та Мадрідської нарад.

За кордоном мають функціонувати постійні культурні центри України та представники республіканських засобів масової інформації.

Україна повинна мати свій національний Олімпійський комітет і брати участь в Олімпійських Іграх та інших

міжнародних спортивних змаганнях під своїм державно-національним прапором.

7. Рух докладатиме всіх зусиль, щоб відповідно до Декларації про державний суверенітет України громадяни України проходили дійсну військову службу на території республіки, сприятиме створенню національних збройних сил на засадах професійності й здійсненню намірів України стати постійно нейтральною без'ядерною державою.

ЕКОНОМІКА

1. Рух вважає, що тільки із утвердженням державної незалежності України можливе реальне подолання економічної кризи, забезпечення добробуту і вільного всебічного розвитку людини. Єдиною альтернативою бюрократичній сваволі є націоналізація награбованої власності "союзних" міністерств і компартії, передача її народові, переведення України на рейки ринкової економіки, змістом якої є надання народові України законного права самому привласнювати результати своєї праці, бути господарем на своїй землі.

2. Стрижневим питанням економіки Рух вважає подолання економічного відчуження трудівників од власності на засоби виробництва і продукції, яка виробляється ними. Вирішення цього питання пов'язано з роздержавленням, приватизацією засобів виробництва й децентралізацією управління.

Запорукою зростання життєвого рівня має бути економічна система, яка ґрунтується на різноманітності рівноправних форм власності.

Рух виступає за безкоштовну передачу державних підприємств у власність громадянам України.

Рух підтримує розвиток усіх вільних форм господарювання - кооперативних, фондових, приватних, акціонерних та ін.

Рух вважає за необхідне активно залучати кошти громадян і юридичних осіб для розвитку виробництва та обслуговування

і шляхом створення й сприяння розвитку акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, спільних підприємств.

Рух обстоює право підприємств об'єднуватись на добровільній основі в асоціації, концерни, консорціуми та інші господарські об'єднання, в тому числі з закордонними підприємствами, за умови гарантії економічного суверенітету України, а також створювати чи брати пайову участь за рахунок власних коштів у капіталі інших підприємств і господарських об'єднань.

3. Для ефективної економічної системи України необхідно, щоб:

- були створені власні республіканські митна, фінансова, банківська і грошова системи, а також економічні кордони;

- державний бюджет республіки та місцеві бюджети (міст, сіл, районів, областей) формувалися в основному шляхом оподаткування прибутків усіх підприємств та організацій, розташованих на території України, а також індивідуальних доходів громадян республіки.

- напрямки та обсяг оподаткування встановлювалися самими органами влади відповідного рівня (місцевими чи республіканськими) за неодмінної умови скоординованості їхніх дій, аби не припускати антистимулюючого впливу податків;

- діяльність усіх підприємств та організацій на території республіки повинна регулюватись законами України.

4. Рух вважає, що впровадження вище перелічених заходів має виключати відтворення в економіці України імперського адміністративно-командного комплексу.

Рух вважає, що економіка України має стати ринковою, а втручання держави в розвиток народного господарства мінімальним.

Розглядаючи ринок України як частку світового ринку, Рух виступає за його інтеграційні зв'язки з зовнішнім ринком.

5. Рух домагатиметься докорінної перебудови структури народного господарства України, зміни пріоритетів у розподілі капіталовкладень, оновлення виробничих фондів. Від економіки, в якій непомірно велику частку посідають видобувні та енергомісткі підприємства, слід перейти до економіки, в якій переважатимуть наукомісткі, екологічно безпечні й чисті виробництва, галузі, що забезпечують зростання життєвого рівня; слід значно розширити сферу обслуговування.

6. Констатуючи глибоку кризу, яка охопила аграрний сектор економіки, Рух вважає, що необхідна радикальна земельна реформа. Кожному селянинові слід надати можливість самому вирішувати: буде він володіти землею з правом спадкування, обробляти свою землю самостійно, чи в рамках кооперації. Надання будь-яких привілеїв бодай одній із форм власності або організації сільської праці було б шкідливим для економіки в цілому.

Рух виступає за відродження українського селянства як повноправної продуктивної верстви українського суспільства, відновлення і піднесення поваги до села і праці на землі.

7. Рух вимагає, щоб при розподілі загальносоюзного майна були враховані збитки, пов'язані з Чорнобильською катастрофою та ліквідацією її наслідків на Україні.

8. Рух вважає за доцільне використання капіталів, знань та господарливості українців діаспори та інших зарубіжних громадян з метою подолання кризи української економіки.

9. Рух докладатиме зусиль для цілеспрямованого відновлення зруйнованої тоталітарним режимом трудової моралі народу, почуття честі й гідності, підтримуватиме розвиток професійної освіти, різноманітних форм підвищення майстерності.

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

1. Гуманізація суспільства є одним із найважливіших завдань Руху. Рух виступає за впровадження в Україні системи гарантій здійснення соціально-економічних прав громадян.

Рух домагатиметься, щоб кожен громадянин України мав можливість реалізувати свої здібності, отримуючи справедливу винагороду за працю, суспільно-корисні ідеї, новаторські ініціативи, трудову заповзятливість.

2. Рух виступає за право громадян України на вільний вибір місця проживання та місця застосування своїх сил і можливостей, однакові початкові можливості для вихідців із різних соціальних прошарків населення.

3. Рух вважає за необхідне визначення в республіці економічно й соціально вмотивованого прожиткового мінімуму особи з регулярною публікацією даних про нього, про доходи різних груп населення та індекси цін. У республіці має бути впроваджена система індексації цін та відповідно повної компенсації інфляційних процесів.

4. Рух стверджує, що оновлене суспільство повинне стати суспільством рівноправних громадян, в якому відсутні всі станові, явні та приховані привілеї й пільги. Призначення на всі керівні посади має здійснюватися на засадах конкурентності за професійною компетентністю.

Рух послідовно й непримиренно виступатиме проти незаконного нетрудового збагачення, насамперед проти діяльності мафіозних груп, будь-якої відособленої верстви суспільства, що прагне до монопольного розподілу благ та влади.

5. Рух вважає за необхідне запровадження в Україні справедливої системи соціального забезпечення, опіки та благодійності, матеріального забезпечення в старості з урахуванням зростання економічного потенціалу республіки за нових методів господарювання.

6. Рух виступає за значне збільшення частки житлового будівництва у загальному обсязі капітального будівництва в республіці, а також за передачу громадянам житла в приватну власність. Рух домагатиметься справжньої гласності в розподілі житла та соціально-побутових благ.

7. Рух виступає за підвищення в республіці рівня соціальної

захищеності багатодітних сімей. Виховання дітей матір'ю вдома має бути визнано суспільно-корисною працею й відповідно оплачуватися суспільством.

8. Рух вважає за необхідне випрацювання концепції докорінної перебудови системи охорони здоров'я в Україні, а також програми стимулювання приросту населення республіки, впровадження на Україні заходів, скерованих на зниження дитячої смертності.

9. Рух обстоює здійснення в Україні державної молодіжної політики на засадах пріоритетного розв'язання соціальних проблем молоді, зростання пільг в міру піднесення економічного потенціалу суспільства, сприяння розвитку молодіжних ініціатив в розв'язанні соціальних проблем.

10. Рух вважає, що всі вимушено безробітні повинні мати надійний соціальний захист, гарантію допомоги у працевлаштуванні, набутті нової спеціальності тощо.

11. Рух підтримуватиме створення незалежних профспілок, сприятиме їх розвитку, налагоджуватиме з ними співробітництво.

ЕКОЛОГІЯ

1. Рух вважає, що екологія повинна стояти над економікою, що реалізація права народу на сприятливе навколишнє середовище та свого обов'язку охороняти його - є найважливішим чинником збереження фізичного й морального здоров'я народу. З метою забезпечення використання природних ресурсів республіки й захисту біосфери в Україні мають бути випрацювані концепція та державна програма заходів екологічної безпеки, а також конституційні та інші юридичні гарантії забезпечення народові України придатного середовища існування.

2. Рух наполягає на докорінному перегляді енергетичної політики в Україні, вимагає виконання мораторію на спорудження нових енергоблоків АЕС, виведення з експлуатації та демонтажу Чорнобильської АЕС. Рух наголошує на доконечності виконання

таких заборон і притягнення до відповідальності осіб, що заподіяли екологічну шкоду. У республіці мають бути запроваджені альтернативні, екологічно чисті технології енергозабезпечення, розширена мережа "малої енергетики".

Необхідна диспансеризація населення України (передусім Київської, Житомирської, Чернігівської, Черкаської, Сумської областей) з метою визначення стану здоров'я після чорнобильської катастрофи та в зонах екстенсивного розвитку хімічної і металургійної промисловості; необхідні подальші спостереження, які мусять бути забезпечені і кадрово, і технічно, і досконалою закордонною апаратурою.

Рух всіляко сприятиме розробці програми реабілітації населення, що страждає від чорнобильської аварії і хімічного забруднення, вимагатиме від відповідних міністерств і відомств СРСР повної компенсації за завдані збитки людям і народному господарству республіки.

3. Рух вважає, що остаточні рішення стосовно реалізації проектів гідроспоруд, хімічної промисловості, енергетики, металургії тощо повинні прийматись тільки після незалежної позавідомчої компетентної експертизи з наступним винесенням їх на відкрите громадське обговорення, а в разі потреби - після проведення референдуму.

4. Рух стоятиме за припинення будівництва екологічно небезпечних підприємств у зонах високої концентрації населення і промислового перенасичення. Одне з завдань Руху - домагатись екологічно чистого виробництва із застосуванням енергетично маломістких та маловідходних технологій, перепрофілювання або ліквідації шкідливих виробничих об'єктів. Заповідні, історико-культурні території України повинні бути вилучені зі сфери енергетико-промислового освоєння.

5. Рух має на меті домагатися здійснення стратегії екологізації сільського господарства України, орієнтуючи його на детоксикацію та охорону ґрунтів, виробництво якісних продовольчих продуктів. Рух відстоюватиме раціональне використання земель, водоймищ, угідь у сільському

господарстві України з урахуванням ґрунтово-кліматичних, ландшафтних та історичних особливостей регіону. Рух виступає за екологічно обґрунтоване та раціональне використання лісів, за створення нових і відродження знищених природоохоронних зон в Україні, за значне розширення природно-заповідного та рекреаційного фонду. Рух вважає, що виключна компетенція республіки у питаннях охорони навколишнього середовища має поширюватись і на території розташування Збройних Сил, які зобов'язані сплачувати в місцеві бюджети відшкодування.

6. Рух вважає за необхідне впровадження в Україні системи екологічного моніторингу, оперативного й ефективного контролю навколишнього середовища в зонах екологічного лиха, скасування грифів секретності з екологічної інформації, регулярної публікації відомостей про екологічний стан довкілля, уточнення та вдосконалення природоохоронної стратегії в республіці.

7. Одне з невідкладних завдань Руху - домагатися екологізації техніки й технології господарської діяльності та поведінки людей, впровадження екологічної освіти та підвищення екологічної культури всього населення України шляхом введення до програми всіх освітніх закладів вивчення предметів з екології та охорони природи, створення у вузах республіки міжфакультетських кафедр з природоохоронних дисциплін.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

1. Рух визнає одним із найважливіших завдань своєї діяльності демократичне й справедливе розв'язання проблем, що стосуються буття і розвою української нації, рівноправного забезпечення національних потреб білорусів, болгар, вірменів, гагаузів, греків, євреїв, караїмів, кримчаків, кримських татар, молдаван, німців, поляків, росіян, румун, словаків, татар казанських, угорців, циган та інших національностей, які

проживають у республіці.

Рух вважає, що юридичними засадами національної політики в Україні мають бути право націй на самовизначення та право національно-територіальної автономії для національних меншостей, що не мають своєї державності за межами України, та національно-культурної автономії для всіх інших національностей та етнічних груп.

2. Національне питання в країні Рух розглядає як питання відродження, буття і розвою української нації, інших народів та етнічних груп України, їхнього об'єднання в єдиний соціум республіки, ядром якого є народ, що дав назву своїй національній державі.

3. Співпраця і взаємозбагачення націй не мають нічого спільного з їхнім примусовим "злиттям", асиміляцією, денаціоналізацією та нівеляцією.

Нації, як суб'єкти суспільного життя, творять загальноземну людську цивілізацію. Всілякі насильницькі методи інтеграції націй і національних меншостей Рух розглядає як злочин проти людства, як зазіхання на духовне багатство та розмаїття загальнолюдської спільноти.

4. Рух розцінює стан національного буття на Україні як критичний. Нависла загроза над самим існуванням української нації та процесом відновлення її державності. Серйозно ушкоджені всі умови національного буття українців: політичні, соціально-економічні, культурні, екологічні. Під загрозою зникнення опинилась етнічна самобутність представників інших народів України.

Рух сподівається, що росіяни, які живуть у республіці, стануть прихильними співучасниками теперішнього українського національного відродження. Шануючи російську мову і культуру, вікодавні зв'язки українського та російського народів, Рух вважає, що росіяни можуть органічно розвиватися як самобутня частина соціуму республіки тільки за умови повнокровного розвитку української нації. Інший шлях веде до

згубних наслідків для обох народів.

Історично склалося так, що Україна стала колискою нової єврейської культури, євреї зробили великий внесок у розвиток багатьох галузей життя українського народу. Рух виступає за відродження єврейської спільноти на Україні, їхньої культурно-національної автономії, проти антисемітизму.

Рух виступає за повернення кримськотатарського народу на свою територію, відшкодування йому всіх збитків, завданих тоталітарним режимом, і забезпечення йому права самому вирішувати свою долю.

5. У національному питанні Рух виходить з того, що:

- національний чинник є могутнім рушієм суспільного поступу, особливо в багатонаціональній країні;

- нації - основні суб'єкти людської цивілізації, історично перспективні спільноти людей. Національне розмаїття - підвалини багатоваріантності розвитку людства, його життєздатності та життєстійкості, їхній вільний розвиток - запорука цивілізації;

- вищим ступенем зрілості нації є національна державність. Лише в умовах політичної, економічної, культурної незалежності можливий вільний розвиток націй. Збереження нації гарантується за умови узгодженого суверенного розвитку політично-економічного, культурного та екологічного буття;

- реалізація всієї повноти національних прав різних етнічних груп, які населяють Україну, невіддільна від усвідомлення ними того, що Україна є споконвічною для української нації і єдиною в світі територією, де можливі її повновартісні існування й розвиток;

- важливим інтегруючим чинником етнічних спільностей є мова і національна свідомість. Національна мова - першооснова, першоджерело культури, фундамент національного буття народу, загальнолюдська цінність. Зникає національна мова - умирає народ як нація.

Виступаючи за повагу до національної гідності, проти

національного нігілізму, Рух вважає не сумісною зі своїми принципами пропаганду расової та національної винятковості, шовіністичних поглядів і міжнаціональної ворожнечі.

КУЛЬТУРА. МОВА. НАУКА

1. Рух змагатиметься за цілісність та безперервність розвитку національних культур, виступатиме проти їх вульгаризаторської ідеологізації, спрощеного поділу на прогресивні й реакційні.

Унаслідок колоніальної політики царизму і більшовизму, винищення значної частини української творчої та наукової інтелігенції, штучного звуження сфери вживання української мови, запровадження, під виглядом офіційності російської мови, лиховісної двомовності, тобто насадження русифікації, культура українського народу втратила свою цілісність, поруйновано процеси її розвитку, розірвано культурний зв'язок поколінь. Нині український народ стоїть перед необхідністю відродження національної культури, всебічного розвитку української мови - визначального чинника існування нації.

2. Питання культурного відродження в Україні може бути успішно розв'язане лише на шляху утвердження державності українського народу. Рух обстоює право корінного народу республіки зберігати на своїй етнічній території історичний уклад життя, культуру, мову, самобутність.

Рух виступає за розвиток мов, самобутніх культур усіх національностей, що населяють Україну. Представники всіх національних груп повинні мати реальну можливість створення культурних автономій, їхнє право - відкривати школи з рідною мовою навчання, створювати товариства та земляцтва, мати театр, пресу, пропагувати духовні цінності свого народу. Рух домагатиметься реального здійснення такого права.

3. Рух переконаний, що справді дружніх відносин між народами можна досягти тільки на ґрунті взаємної поваги до

культури, мови, історії, традицій кожного народу. Рух сприятиме тіснішому спілкуванню громадян республіки на основі культурного інтересу, допомагатиме представникам різних національностей прилучитись до спільного процесу творення духовних та матеріальних цінностей на терені України.

4. Рух домагається проведення широкої державної політики в галузі культурного життя, розробки та здійснення програми цілісного розвитку української культури. Культурна політика мусить бути спрямована таким чином, аби відродити місцеві культурні центри, аби зняти протиставлення центру і периферії щодо рівня розвитку та інтенсивності культурного життя.

5. Рух вважає, що відкритість української культури, її сприйнятливість до всіх духовних здобутків людства, включення в загальносвітовий культурний процес - важлива передумова справжнього національного відродження.

6. Рух виступає за вільну й безпосередню культурну, наукову, спортивну співпрацю з усіма країнами світу та міжнародними організаціями, висловлюється за найтісніші контакти з українцями за кордоном і розглядає таку діяльність як запоруку нерозривності українського народу та його культури. Науково-мистецькі надбання зарубіжних українців є важливим елементом національної культури і мають широко використовуватися для духовного будівництва в Україні.

7. Рух переконаний, що права національно-культурної автономії мають бути надані й українцям, які проживають за межами Республіки, - на Кубані, Ставропіллі, на Дону, на Берестейщині, в Молдові, в Сибіру, Казахстані, на Далекому Сході, в Москві, Ленінграді та в інших містах і регіонах. Забезпечення їхніх духовних потреб повинно стати державною турботою уряду республіки, її громадських, творчих організацій, спілок, а також інституцій та урядів інших республік.

Рух виступає за розробку науково обґрунтованої державної програми, спрямованої на допомогу українцям діаспори всіх регіонів у забезпеченні їхніх національно-культурних потреб

та сприяння повернення на батьківщину.

8. Рух розцінює виховання національної гідності, історичної пам'яті, прищеплення любові до своєї національної мови, дбайливого ставлення до культурної національної спадщини, охорони пам'яток та історичного середовища, широке та об'єктивне висвітлення всіх сторінок історії українського народу як одне з головних завдань держави, наукових кіл, творчих спілок, громадських організацій.

9. Рух сприятиме відродженню справді наукової історії України, історії її освіти, культури та науки, реальному поновленню усної народної творчості (в усіх її різновидах), обрядів та звичаїв, народної педагогіки та медицини, агрономії і садівництва.

Рух сприятиме відродженню народно-прикладного мистецтва, традицій і певних структур українського козацтва, національних та народних свят, утвердженню національної символіки і наданню їй статусу державної.

10. Слід подбати про вивчення історії та основних засад вітчизняної етнопедагогіки, впровадження їх основних елементів у виховний та навчальний процес. Потребує вивчення і розробки методика та методологія викладання циклу гуманітарних дисциплін у середній школі як цілісної системи, що забезпечує спадкоємність світоглядних, етичних та естетичних принципів, властивих українському народові.

Рух домагатиметься утвердження в Україні системи національної освіти. Навчання та виховання в школі слід організувати в повній відповідності з політичними, економічними, екологічними, культурними інтересами Республіки. Навчальний процес у школах має здійснюватись за планами і програмами, опрацьованими на демократичних засадах у Республіці; вчителеві має надаватись широкий простір для творчого педагогічного пошуку. Рух виступає проти політизованості навчального процесу, вважає правомірними вимоги департизації освітніх закладів.

Рух вважає за необхідне вжити термінових заходів для

виведення дошкільного виховання, народної освіти та культурно-освітньої галузі з кризової ситуації, зі стану граничної бідності. Школи мають бути масово охоплені комп'ютеризацією. Необхідно сприяти відкриттю ліцеїв, гімназій, приватних шкіл, урізноманітненню традиційної системи навчальних закладів. Слід провести реформу навчальних (вищих) закладів, забезпечити їхню автономію, викладацьке й студентське самоврядування, підвищити якість навчання.

Рух бере на себе обов'язок забезпечення розвитку мережі курсів української мови, недільних шкіл, де б вивчалась і пропагувалась історія української культури.

11. Рух домагатиметься оздоровлення й піднесення до сучасного рівня архівного й музейного господарства, історико-культурних заповідників, відновлення втрачених пам'яток літератури, мистецтва та архітектури, повернення розкрадених фондів та вивезених за межі України національних скарбів і реліквій.

Рух виступає за дбайливе ставлення до всієї матеріальної й духовної спадщини, за відродження старих та створення нових державних і громадських інституцій, які б забезпечували цілеспрямований культурний розвиток народу, за розширення інформаційної бази культури (доступності архівів, світової літератури і кінокласики, створення комп'ютеризованих інформаційних центрів).

12. Рух виходить з усвідомлення тісної взаємозалежності матеріального багатства республіки та рівня розвитку культури і вважає, що розвиток національної культури потребує значно сприятливіших економічних умов, фінансової підтримки з боку держави, наполягає на ліквідації практики її залишкового фінансування.

13. Рух стверджує, що культурний потенціал народу залежить від багатоманітності шляхів розвитку національної культури. Рух протистоїть будь-яким спробам уніфікувати культури і захищає творчу суверенність особистості.

14. Питанням особливої турботи Руху є українська мова. Внаслідок спотвореної національної політики та русифікації українська мова витіснена майже з усіх життєво важливих сфер діяльності суспільства. Повернення їй законного місця вимагає потужних державних зусиль та широкої громадської підтримки.

Рух вважає, що першим кроком у розв'язанні проблем усього національно-культурного відродження стало надання українській мові статусу державної в Українській РСР. Наступне завдання - реалізація "Закону про мови в Українській РСР", відновлення функціонування української мови у ділянках державної, партійної, громадської діяльності, науки і культури, виробництва, діловодства, судочинства, інформації, інформатики, зв'язку, середньої і вищої школи, дошкільних закладів.

15. Рух виступає за гуманізацію науки та перетворення її в елемент національної культури, за розширення досліджень у галузі історії України, мовних проблем, етнографії, народної творчості, соціальної психології, етики.

Рух вважає необхідним вжити рішучих заходів до подолання застою української науки та усунення його першопричин:

- бюрократичних методів керівництва;
- нехтування творчим характером праці вченого;
- розгородження науки міжвідомчими бар'єрами водночас з монополізацією її окремих галузей;
- решткового принципу матеріального забезпечення;
- недостатнього рівня міжнародних наукових зв'язків.

Рух закликатиме уряд відмовитись від упровадження госпрозрахунку в сферу фундаментальних та гуманітарних наук, забезпечивши натомість державну підтримку цих досліджень.

16. Рух вважає за необхідне демократизувати атестацію наукових кадрів, яка має проводитися державними органами України.

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА

1. Релігія в Україні була важливим джерелом духовності, етики, моралі. Вона віками освячувала українські народно-визвольні рухи як волю народу до життя і давала їм морально-правову основу, забезпечувала християнські підвалини сім'ї, родинної моралі, традиції. Рух змагається за безперешкодне здійснення конституційно гарантованої свободи совісті релігійними громадами усіх конфесій, що є на Україні, за повне відновлення в правах поруйнованих комуністичним режимом української автокефальної православної церкви у 1930 р. та української греко-католицької церкви в 1946 р. (внаслідок так званого Львівського собору).

2. Рух виступає за перегляд усіх протизаконних дій, вчинених режимом стосовно віруючих різних конфесій, їхніх прав; за ліквідацію всіх перешкод для відкриття синагог і відправлення релігійних обрядів віруючими євреями; за повернення кримським татарам мечетей, культових споруд у Криму.

3. Рух виступає за нормалізацію становища Церкви в суспільстві, за реальне забезпечення права Церкви на власне, обумовлене внутрішніми законами, ведення справ, визнає рівні права віруючих та атеїстів на обґрунтування своїх переконань. Ні держава, ні окремі особи, ні товариства, ні установи не мають права нав'язувати людині чужого їй світогляду, примушувати її діяти всупереч власному сумлінню.

4. Підтримуючи Церкву як інститут організації духовного життя, Рух особливо наголошує значення впроваджуваних нею християнських етичних засад, її конструктивну роль у процесах духовно-національного відродження в церковних та позацерковних формах.

Рух вважає неприпустимим розпалювання ворожнечі серед народу на релігійній основі й миротворчу діяльність розглядає як одне зі своїх головних завдань.

5. Культові споруди на Україні мають використовуватись за своїм прямим призначенням. Існуючу практику використання

культових споруд, храмів для розважальних заходів, у господарських та інших несумісних з релігійним призначенням цілях Рух розглядає як аморальну.

Рух підтримуватиме домагання віруючих стосовно безкоштовного повернення Церквам належних їм цінностей, реліквій, святинь, храмів, незаконно конфіскованих державою, та відновлення її коштом зруйнованих культурних пам'яток. Рух виступає за вільне будівництво нових храмів у містах і селах України, де того бажають віруючі.

Рух вважає неприпустимими утруднення, які чиняться релігійним громадам тих конфесій, що були заборонені тоталітарним режимом і чиї храми та майно були протиправно віддані державою Російській православній церкві.

6. Рух підтримує ідею відновлення виховної, просвітницької, добродійної діяльності Церкви і закликає віруючих і духовенство різних конфесій до мирного й справедливого полагодження взаємин і усвідомлення того, що розбрат веде до порушення єдності народу України і вигідний лише реакційним силам.

ЕТИКА І МОРАЛЬ

1. Суспільство, щоб розвиватись і мати майбутнє, повинно усвідомити пріоритет загальнолюдських вартостей над етикою і мораллю класів і груп. Морально здорову загальнолюдську спільноту творять лише свідомі й культурні нації. Дотримання загальнолюдських моральних засад можливе лише в суспільстві, де кожен має відчуття національної приналежності й гідності. Рух визнає моральне оздоровлення особи надзвичайно важливим чинником національного відродження.

2. Рух виступає за моральне відродження українського суспільства на засадах загальнолюдських ідеалів через духовне єство народу, його здорові традиції, які відзначалися вільнолюбством, здатністю до самопосвяти для добра і честі народу.

3. Рух ставить за мету відродження людини як морально відповідальної особистості, громадянина, господаря, переконаного, що нормою його життя в суспільстві повинні бути такі чесноти, як почуття людської гідності, обов'язку, справедливості, повага до людини, до всіх націй і народностей, правдивість, сумлінність, шляхетність і працьовитість, громадянська активність і відвага, добродійство і милосердя.

4. Рух виходить з того, що держава є для людини, а не людина для держави, і виступає за верховенство моралі над політикою; людина і народ є не засобами, а метою всієї політичної діяльності.

5. Рух виступає проти насильства у будь-яких формах, проти несправедливості й сваволі органів влади, засуджує і розглядає як злочин проти людства й людяності терор стосовно громадян, суспільних груп, націй.

6. Рух обстоює відновлення та захист національної ідентичності та гідності всіх людей, що живуть на Україні, поважає національну символіку всіх народів, виступає за спадкоємність національних культур, звичаїв, традицій як частини етнічної пам'яті.

7. Рух усвідомлює важливу роль сім'ї як біологічної та соціальної клітини суспільства, в якій формується духовність і майбутнє народу. Рух виступає за всебічне оздоровлення родинного життя, рівну відповідальність батьків за виховання морально здорового, національно свідомого покоління, відродження традиційного статусу української родини з її взаємною повагою, пошаною до батьків. Рух сприятиме утвердженню в суспільстві особливої шаноби до жінки, її материнського покликання, її ролі в створенні та захисті домашнього вогнища, шляхетного ставлення до жінки.

8. Рух виступає за утвердження правди в усіх ділянках суспільно-політичного й культурного життя. Особливу увагу Рух звертатиме на моральні якості осіб, наділених владою, керівників усіх рівнів і всіх виборних осіб, виступатиме проти

лідерів, які власні інтереси ставлять вище інтересів народу, охоплені манією владолюбства, схильні до авторитарності, принижують людську гідність, негласно, кулуарно чи анонімно розв'язують важливі проблеми загалу, дотримуються подвійної моралі. Рух підтримує лідерів, які діють чесно й відкрито.

9. Усвідомлюючи, що вільна, чесна й сумлінна праця є однією з головних підвалин морального здоров'я суспільства, Рух виступає за відродження традиційного для українського народу відповідального ставлення до праці, визнання добре виконаної роботи важливим критерієм моральності людини.

10. Рух виступає за посилення уваги до дітей, старих, хворих та інвалідів, за їхню гідну участь у процесах соціального й морального оновлення життя.

11. Рух всіляко сприятиме викоріненню таких соціальних недуг, як наркоманія, алкоголізм, злочинність та ін.

12. Рух наголошує на вихованні шанобливого ставлення до всього живого, до природи у різних її проявах, на розвитку в кожній людині відчуття особистої відповідальності за збереження природи й самого життя на землі.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я І СПОРТ

1. Рух стверджує, що стан медицини й охорони здоров'я народу в Україні незадовільний. Винищено кращих (фізично, морально, інтелектуально) представників. За часи сталінських репресій, воєн, унаслідок агресивно-екстенсивної економіки, згубного впливу чорнобильської аварії зазнав руйнації генетичний фонд народу. Постійний якісно-кількісний дисбаланс у харчуванні при значному забрудненні продуктів шкідливими домішками катастрофічно загрожує здоров'ю сьогоднішніх і прийдешніх поколінь. За таких умов радикальне поліпшення справи охорони здоров'я на Україні є нагальною необхідністю.

2. Система охорони здоров'я потребує докорінної перебудови,

повної її децентралізації і демократизації, вона має забезпечувати рівноправно якісне медичне обслуговування всім верствам населення. Структуру, профілізацію та фінансування органів охорони здоров'я на місцях повинні визначати місцеві Ради.

3. Рух виступає за значне зміцнення матеріальної бази охорони здоров'я, збільшення валютних асигнувань для придбання імпортного медичного обладнання та медикаментів.

4. Рух обстоює існування поряд з державними медичних закладів кооперативного, приватного і страхового типу, фінансованих благодійними фондами. Рух вважає за необхідне відновлення традицій народної медицини на сучасному науковому рівні, створення в республіці громадського центру народної медицини.

5. Рух вимагає широкої гласності й повної інформації стосовно демографічних даних, показників стану здоров'я і забруднення середовища.

6. Рух виступає за попереднє обговорення всіх важливих постанов з охорони здоров'я в широких колах медичних працівників, за створення друкованої трибуни для медиків України.

7. Рух вважає за необхідне встановлення широких професійних зв'язків між медиками України та інших країн, за обмін студентами та лікарями переважно на ґрунті створення та діяльності громадсько-професійних організацій, розвиток співпраці зі Світовою федерацією лікарських товариств (СФУЛТ).

8. З метою фізичного оздоровлення населення Рух вимагає значного розширення спортивної бази республіки та її широкої доступності для всіх громадян. Рух виступає за врівноваження розвитку фізичної культури і спорту, їх взаємодії з охороною здоров'я, виховання в людей культу здорового способу життя, розуміння зв'язку між фізичною і духовною культурою.

9. Рух обстоює право спортивних федерацій України на самостійне керівництво розвитком і фінансуванням усіх видів

спорту, за можливість безпосереднього вступу до міжнародних спортивних федерацій, утворення власного національного Олімпійського комітету.

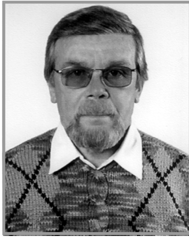
ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ставлячи за мету відновлення державної незалежності України, побудову ненасильницькими засобами демократичного суспільства в Україні, Рух усвідомлює, що подальший суспільний поступ може спричинитися до зміни місця та функцій Руху як громадсько-політичного утворення. У такому разі Рух за ухвалою Всеукраїнських зборів може припинити визначену власним Статутом діяльність, а його повноваження можуть перебрати інші громадські утворення суспільно-політичного життя України.

Програма ухвалена Установчим з'їздом Народного Руху України за перебудову 9 вересня 1989 року.

Зміни та доповнення внесено до Програми Народного Руху України за ухвалою Других Всеукраїнських Зборів 27 жовтня 1990 року.

ДОДАТОК 2. ПОЛІТИЧНІ І ПРОФЕСІЙНІ ПОРТРЕТИ КЕРІВНИКІВ ТА ВІДОМИХ ДІЯЧІВ ДОНЕЦЬКОЇ КРАЙОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Пасько Ігор Трохимович

Один із засновників Народного Руху України. Перший голова Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989-1991). Один із організаторів Установчої конференції Руху на Донеччині (1989 р.), учасник установчого з'їзду Руху у вересні 1989 р.

Пасько Ігор Трохимович народився 24 лютого 1940 р. у м. Санкт-Петербург. Закінчив середню школу у місті Дубна (Росія) у 1957 р. По закінченні середньої школи два роки працював помічником машиніста паровоза. Далі - три роки служби у Радянській Армії. Після цього - навчання на факультеті філософії Санкт-Петербурзького (тоді Ленінградського) університету, яке успішно завершилося у 1967 р.

Кандидатська дисертація: "Природа і специфіка матеріальних суспільних відносин" захищена у 1978 р. у Московському державному університеті.

З 1967 р. по 1999 р. працював у Донецькому державному (нині національному) університеті - асистентом, старшим викладачем, доцентом. У 1986-1989 рр. - доцент Ченстоховської політехніки та Ягеллонського університету (Польща). З 1999 р. - завідувач кафедри філософії, а пізніше - професор і завідувач Донецького відділення Центру гуманітарної освіти НАН України.

Наукова робота І.Т. Паська тісно пов'язана з аналізом історичного процесу та закономірностей розбудови української держави. Сфера творчих зацікавленостей: філософія історії, соціальна філософія, філософія культури, філософія політики. Він є автором понад 100 статей у наукових журналах України, Росії, Польщі. Співавтор монографії "Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів)", 1999 р., яка була номінантом конкурсу "Книга року" журналу "Книжник-Рев'ю".

Активний громадський діяч. Надрукував понад 50

публіцистичних матеріалів у пресі Донеччини з метою популяризації Української ідеї, програми Руху та розбудови Української держави. Активний учасник усіх громадських та політичних акцій Руху, скерованих на здобуття та розбудову незалежності України.

Науковий секретар Донецького відділення НТШ (з 1997 р.), дійсний член НТШ (з 2007 р.).

Редактор відділу філософії аналітично-інформаційного фахового журналу "Схід" (з 1995 р.).

Нагороджений відзнакою "Відмінник освіти України".

Тищенко Микола Анатолійович

Один із засновників Народного Руху України, очолював Виконавчий комітет Донецької Крайової організації, учасник установчого з'їзду Руху у вересні 1989 р.

Тищенко Микола Анатолійович народився 1 червня 1955 р. в м.Краматорську Донецької області в родині робітників; українець. У 1972 р. закінчив середню школу і вступив на хімічний факультет Донецького державного університету, який закінчив з відзнакою у 1977 р. за фахом "біохімія". Після закінчення ВНЗ вступив до аспірантури Інституту фізико-органічної хімії та вуглехімії АН України (м.Донецьк), яку закінчив у 1980 р. із поданням дисертації до захисту. Дисертацію на здобуття ступеня кандидата хімічних наук захистив у 1984 р. Працював в інституті інженером, науковим співробітником, завідуючим відділу.

Завжди був активним учасником громадсько-політичного життя. Висувався колективом інституту кандидатом у депутати. У 1988 р. був одним із засновників осередку Товариства української мови, а в 1989 р. організував один із перших на Донбасі осередків Народного Руху України за перебудову. Був одним із засновників Донецької Крайової організації Руху, очолював виконавчий комітет організації, учасник установчого з'їзду Руху у вересні 1989 р. Організував і провів низку масових заходів культурологічного та громадсько-політичного спрямування, у т.ч. забезпечував участь делегації Донеччини у "Живому Ланцюзі Злуки" Київ-Львів, мітинги на підтримку незалежності республік СРСР, 19 серпня 1991 р.

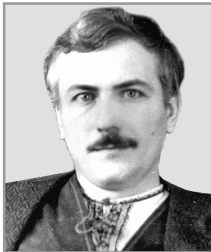
організував пікетування сесії Донецької міськради з вимогою невизнанння ГКЧП. Був одним із організаторів усіх виборчих кампаній 1989 - 1991 рр., активно працював по підготовці та проведенню референдуму за незалежність 1 грудня 1991 р., був довіреною особою кандидата в Президенти України В.М.Чорновола в Донецькій області.

Входив до фундаторської редакційної колегії регіональної газети "Східний часопис" (1992 р.), був її головним редактором - спершу на громадських засадах, а з 1994 р. - професійно - працював до 1998 р. Газета протягом усього часу видання була осередком української державницької патріотичної думки в Донбасі.

У 1998 р. М.Тищенко заснував у Донецьку кредитну спілку "Схід", головою правління якої працює до сьогодні. Протягом наступних кількох років за його активної допомоги створено близько двох десятків кредитних спілок у Донецькій та Луганській областях, переважна більшість із них успішно працює дотепер, об'єднавшись у обласну асоціацію. У 2002 р. М.А.Тищенко вдруге закінчив Донецький національний університет, здобувши вищу освіту економіста, з 2004 р. очолює виконавчий комітет Донецької обласної асоціації кредитних спілок.

Надалі продовжує займати активну громадянську позицію. Зокрема, був активним учасником президентської кампанії 2004 р. та революційних подій, організовував роботу ряду виборчих комісій у грудні 2004 р. Нагороджений пам'ятним знаком "Гвардія революції".

Білецький Володимир Стефанович

Один із фундаторів Народного Руху в Україні й на Донбасі (членський квиток № 1 на Донеччині). Делегат Установчих зборів НРУ. Входив до всеукраїнських керівних структур НРУ - член Ради Колегій Великої Ради Руху.

Білецький Володимир Стефанович, 1950 року народження. Закінчив з відзнакою Дніпропетровський гірничий інститут (1972) й одержав кваліфікацію гірничий інженер-електрик. У 1972-1974 рр. служив у Радянській Армії (Група Радянських військ у Німеччині)

командиром взводу середніх танків, старший лейтенант танкових військ. У 1975-1980 рр. працював як інженер-дослідник у Дніпропетровському гірничому університеті, кафедра автоматизації виробничих процесів, старший механік шахтоуправління ім. Орджонікідзе ВО "Макіїввугілля", науковий співробітник МакНДІ. З 1981 р. працює в Донецькому політехнічному інституті (нині Донецький національний технічний університет). Старший науковий співробітник (1989). Доктор технічних наук (1994), професор (2001) кафедри "Збагачення корисних копалин" Донецького національного технічного університету.

В.С. Білецький - продуктивний учений, має понад 400 наукових публікацій, у тому числі понад 30 книг (монографії, навчальні посібники, підручники, словники, енциклопедичні видання) та 60 винаходів. Крім того, автор понад 220 науково-популярних та публіцистичних друкованих статей у журналах і газетах України та інших країн. Редактор і видавець ряду книг із точних і гуманітарних наук. Голова редакційної колегії, автор ідеї та керівник проекту "Гірнича енциклопедія".

Дійсний член Наукового Товариства Шевченка (1998), голова Донецького відділення НТШ (від 1997 до сьогодні), відповідальний редактор "Донецького вісника НТШ" (з 2001 р.), редактор "Хроніки Донецького відділення НТШ" (з 2007), співредактор "Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи" (з 2001).

Академік Академії економічних наук України (з 2004), член-кореспондент Академії гірничих наук України (з 2005). Має Сертифікат університету Міссісіпі (США) 1998 р., сертифікат Institute for Public-Private Partnership, Вашингтон (2000). Член Лабораторії Росії та Східної Європи Ілінойського університету з 1995 р. З 1989 до 1991 р. перебував у лавах "Всесоюзного молодіжного аерокосмічного товариства" (членський квиток № 377 від 08.02.1989, підпис Президента товариства льотчика-космонавта Олександра Сєрєброва). Представник від України в міжнародній науково-громадській екологічній організації "Global Nest", експерт вашингтонського аналітичного центру "Heritage Foundation", експерт Всеукраїнської експертної мережі (http://www.experts.in.ua). Член і голова Донецького осередку Всеукраїнської громадської наукової організації "Експерти України" (з 2007).

Фундатор і керівник ряду громадських організацій і газет у

Донецьку - зокрема: співзасновник газет "Східний часопис" та "Козацький край", засновник і директор дослідно-видавничої фундації "Український культурологічний центр" (з 1994), співзасновник і голова Донецького відділення Наукового Товариства ім. Шевченка (з 1997), співзасновник і голова Донецького відділення Товариства "Україна-Світ" (з 1997), співзасновник і перший директор ТОВ "Східний видавничий дім" (1997), співзасновник і голова "Донецького обласного товариства української мови" (з 1989).

Засновник і шеф-редактор аналітично-інформаційного журналу "Схід" (з 1995 р., галузі за списками ВАК: економіка, історія, філософія), який видає спільно Український культурологічний центр, Інститут економіки промисловості НАН України, Інститут філософії НАН України та Запорізький національний університет.

Шутов Ілля Якимович

Один із засновників Народного Руху України й організаторів Установчої конференції Руху на Донеччині (1989 р.). Делегат Установчих зборів НРУ. Входив до всеукраїнських керівних структур НРУ - член Великої Ради Руху.

Шутов Ілля Якимович народився 15 жовтня 1957 р. у м. Біліцькому Донецької області в родині шахтарів. У 1975 р. закінчив СШ № 9 у м. Біліцькому. Служив у Радянській Армії (прикордонні війська) до січня 1978 р. З січня 1978 р. до вересня 1979 р. працював викладачем у СШ № 9 м. Біліцького. З 1979 р. по 1982 р. навчався в Селидівському гірничому технікумі, потім працював гірничим майстром на шахті Стаханова у м. Димитрові. У 1982-1987 рр. навчався на економіко-правовому факультеті Донецького державного університету, який успішно закінчив. Працював юрисконсультом Київського райвиконкому м. Донецька. Крім того, закінчив Українську академію державного управління. Магістр державного управління, юрист.

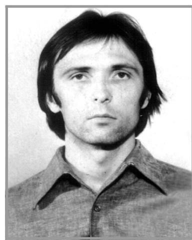
І. Я. Шутов доклав великих зусиль для становлення та активної діяльності перших масових громадських та громадсько-політичних організацій на Донеччині в 1990-х рр.

Ілля Якимович член оргкомітету, у 1989 р. - співголова

Донецького Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка. Співзасновник Донецької Крайової організації Народного Руху України, учасник Установчого з'їзду Народного Руху України. Член Великої Ради Руху (обраний на Установчому з'їзді в 1989 р.). Уповноважений державного референдумного штабу у вересні-грудні 1991 року. Член редакційної колегії донецької обласної газети "Східний часопис" (1993-1997 рр.).

Із жовтня 1994 р. Шутов Ілля Якимович - керівник юридичного відділу Секретаріату Народного Руху України. Керівник Секретаріату фракції НРУ в 1994-96 рр.

Виконавчий директор громадської організації "Центр стратегічних досліджень" (2000-2002). У 2000-2005 рр. - керівник організаційно-правового відділу громадської організації "Наша Україна". З листопада 2008 року - аспірант Національної академії державного управління при Президентові України. Державний службовець 5-го рангу, четверта категорія.

Жовніренко Микола Григорович

Жовніренко М.Г. - голова Донецької міської організації Народного Руху України (з 1989), співзасновник Донецької Крайової організації Народного Руху України. Організатор ряду громадсько-політичних акцій Народного Руху на Донеччині. Гірничий майстер та начальник дільниці № 17 шахтоуправління «Куйбишівське» ВО «Донецьквугілля», здійснював контакт Рух – шахтарські страйкоми.

Жовніренко Микола Григорович народився в 1948 році в м. Харцизськ Донецької області. У 1967 р. вступив, а в 1974 р. успішно закінчив Донецький політехнічний інститут зі спеціальності "Технологія підземної розробки корисних копалин". Практично все своє життя працював на шахтах Донбасу - гірничим майстром шахтоуправління № 39 "Шахтарськантрацит" (1971), гірничим майстром шахтоуправління "Харцизьке" (1973), гірничим майстром та начальником дільниці шахтоуправління "Куйбишівське" - від 1974 р. до 2000 р. З 2000 р. - звільнений за власним бажанням у зв'язку

з переходом на пенсію.

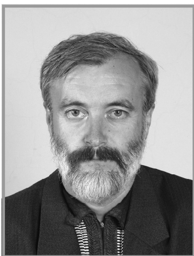
М.Г. Жовніренко - активний громадський діяч. Доклав великих зусиль для становлення та активної діяльності перших масових громадських та громадсько-політичних організацій на Донеччині в 1990-х роках. Член Донецького Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка, співзасновник Донецької Крайової організації Народного Руху України, учасник Установчої конференції Донецької Крайової організації Народного Руху України.

М.Г. Жовніренко - заступник голови екологічного союзу "Кринка-2000", учасник екологічних проектів цієї громадської організації з дослідження й розробки проектів екологічного оздоровлення ареалу р. Кринка.

При безпосередній участі голови Центру М.Г.Жовніренка у 1998 році була організована кредитна спілка "Схід" (1998-1999 р.р. - член правління), започаткована за сприяння "Канадської програми розвитку кредитних спілок в Україні".

Набутий досвід у роботі кредитної спілки "Схід" був використаний у співпраці із Центром, регіональним керівництвом британської державної програми "Ноу-Хау" при створенні жіночої кредитної спілки в м. Сніжне Донецької області.

Центр надав практичну допомогу у створенні Асоціації родин загиблих шахтарів, організованої на основі 63-х родин шахтарів, які загинули під час аварії на шахті ім. Скочинського 4-го квітня 1998 року.

Бутко Геннадій Павлович

Один із засновників Донецької Крайової організації Народного Руху, очолював інформаційно-видавничий сектор виконавчого комітету Донецької Крайової організації НРУ в 1989-1992 рр.

Бутко Геннадій Павлович народився 1957 р. у м.Артемівськ Донецької області. Навчався у СШ № 1 м. Донецька (1964-1974 рр.).

У 1974 р. вступив до Макіївського інженерно-будівельного інституту, який закінчив у 1979 р. Працював за направленням у м. Павлоград Дніпропетровської області у будівельному управлінні "Павлограджитлобуд". Потім служив у Радянській

Армії (1979-1981 рр.).

У 1981-1985 рр. заочно закінчив економічний факультет Донецького державного університету.

У 1981-82 рр. - майстер СУ-10 будівельного управління "Павлограджитлобуд" м.Павлоград. З осені 1982 р. - інженер інституту ПівденНДІдіпрогаз, м. Донецьк.

Заснував осередки Товариства української мови та Народного руху в інституті "ПівденНДІдіпрогаз". Був одним із засновників Донецької крайової організації Руху, очолював інформаційно-видавничий сектор виконавчого комітету крайової організації в 1989-1992 рр., організував збір та передачу кількох тисяч українських книг та періодичних видань у школи, бібліотеки Донецької області, а також осередкам української діаспори за межами України.

Брав активну участь в організації та проведенні масових заходів Руху та Товариства української мови в Донецьку та інших містах області: обласних походах "Козацькими шляхами", відзначенні 500-ліття українського козацтва на Дніпрі, організації заходів Руху культурологічного та громадсько-політичного спрямування, був учасником пікетування сесії Донецької міськради 19 серпня 1991 р. з вимогою невизнання ГКЧП. Один з організаторів виборчих кампаній з виборів народних депутатів СРСР 1989 р., народних депутатів України 1990 р., Президента України 1991 рр., активно працював над підготовкою та проведенням референдуму за незалежність 1 грудня 1991 р., представляв Рух у теріторіальних та дільничих виборчих комісіях.

Активний учасник президентської кампанії 2004 р. та подій на Майдані, працював у виборчій комісії у грудні 2004 р. у Донецьку.

Гордасевич Галина Леонідівна

Співзасновник Народного Руху України . Один з організаторів Установчої конференції Руху на Донеччині (1989 р.).

Галина Леонідівна Гордасевич (31.04.1935-11.03.2001) - відома донецька поетеса, член Спілки письменників України, співзасновниця Донецького Товариства

української мови та Донецького Крайового Руху народилася 31 квітня 1935 року в м. Крем'янці на Тернопільщині в родині священика. Виросла на Рівненщині. Після закінчення семирічки навчалася в Острозькому педучилищі. А в 16 років була арештована й засуджена на 10 років таборів, як було написано у вироку: "... за антирадянську агітацію серед студентів".

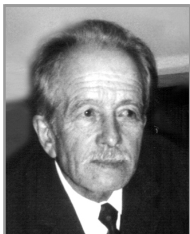
Звільнилася через неповних три роки й приїхала в Донбас, де починала з різноробочої на будівництві. Навчалася в школі робітничої молоді. Вступила до Донецького індустріального інституту, потім на театральне відділення культосвітнього училища. Працювала в Макіївці на труболиварному заводі, керівником драмгуртка в Ханжонково, друкарем у Донецькій обласній друкарні.

У середині 1960-тих років знову почала писати вірші, трохи пізніше - прозу й критичні статті. 1971 року закінчила Літературний інститут ім. Горького в Москві. Автор поетичних збірок "Веселки на тротуарах" (1966 р.), "Наречена сонця" (1976 р.), "Високе полум'я дня" (1980 р.), "Слід зірниці" (1986 р.), книжок прози "Вицвіла шипшина" (1974 р.), "Твій тихий дім" (1980 р.), "Двадцять років і один день" (1984 р., 1985 р.), "Прекрасні імена жіночі" (1990 р.), а також публіцистичної книжки "Письма к другу" (1989 р.) і літературних портретів українських поетес "Силуети поетес" (1988 р.), "Право на пісню" (2003 р.). Автор публіцистичних та критичних статей у ряді українських журналів. Лауреат премій ім. О.Білецького та ім.В.Марченка.

Галина Гордасевич була активним громадським і політичним діячем – у 1990-х роках вона була членом багатьох новітніх громадських організацій України, народжених ДЕМОКРАТІЄЮ.

Це була мужня жінка, мудра жінка, красива жінка.

Галина Леонідівна Гордасевич – уособлення поета-громадянина, який переймається болями свого народу, його успіхами, прагне кращого - для всіх і кожної людини зокрема. Отакою була наша Галина Гордасевич.

Гомза Ярослав Юрійович

Співзасновник Народного Руху України. Один із організаторів Установчої конференції Руху на Донеччині (1989 р.).

Гомза Ярослав Юрійович - народився 18.09.1927 р., в с. Монастирець Стрийського району на Львівщині в селянській родині. У 1942 р. підлітком був вивезений німцями на примусові роботи в Німеччину, за що у квітні 1945 року був заарештований органами "Смерш" і засуджений на 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Сиблагу (Антибес) та Степлагу (Кенгір і Джезказган). Звільнений після закінчення терміну покарання 1955 р., виїхав на Донеччину.

Працював робітником на Очеретинському цегельному, потім на Авдіївському коксохімічному заводах, одночасно навчався і закінчив середню школу (у 1968 р.), філологічний факультет Донецького державного університету (1974 р.). З 1972 року до виходу на пенсію працював учителем в Очеретинській школі (Ясинуватський р-н).

У 1990-х роках видавав самвидавний журнал "Каяла", був серед засновників Української Гельсінської Спілки на Донеччині. З початку українського відродження брав активну участь у громадській роботі: в Товаристві української мови ім. Т.Г.Шевченка, Товаристві репресованих, Народному Русі (член крайової Координаційної ради), Українській Республіканській партії та ін.

Розпорядженням Президента України "Про призначення довічних державних іменних стипендій громадянам України, які зазнали переслідувань за правозахисну діяльність" відповідно до Указу Президента України від 26 листопада 2001 року № 1147 ГОМЗІ Ярославу Юрійовичу - політичному в'язню 1945-1955 років, реабілітованому в 1994 році, голові осередку Ясинуватської районної організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих - призначено довічну державну іменну стипендію, як громадянину України, який зазнав переслідувань за правозахисну діяльність.

ТИХА Валентина Леонтіївна

Співголова (1989) Донецького Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка, член його Правління, делегат ряду з'їздів Народного Руху України, учасник Установчої конференції і активний діяч Донецької Крайової організації Народного Руху України.

Народилася 31 січня 1939 р. в м. Маріуполі; українка. Закінчила факультет журналістики Київського університету, після цього працювала у містах Макіївці та Донецьку на партійній роботі та на відповідальних посадах у закладах культури. Останнє місце роботи - Донецька обласна філармонія, де вона працювала заступником директора, а по досягненні пенсійного віку - мистецтвознавцем. Саме на цих посадах Валентина Леонтіївна зробила величезний внесок у перетворення Донецької обласної філармонії на один з осередків українського культурного життя, виступаючи як організатор численних культурно-мистецьких заходів та згуртовуючи українську громаду.

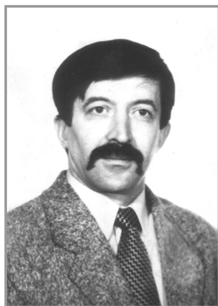
У 1988 р. В.Л.Тиха виступила одним з ініціаторів створення обласного Товариства української мови, була обрана членом його Правління. Протягом певного часу службовий кабінет В.Тихої слугував в якості своєрідного штабу для нарад активістів українського відродження, а в приміщенні філармонії проводилися зустрічі за участю І.Драча, Д.Павличка та інших гостей Донбасу. І до здобуття Україною незалежності, і після 1991 року В.Тихою прочитано сотні лекцій, організовано і проведено десятки культурно-мистецьких заходів як у філармонії, так і в бібліотеках та навчальних закладах області, в яких до аудиторії доносилося нове слово про життя та творчість українських письменників і поетів - Тараса Шевченка, Лесі Українки, Володимира Сосюри, Євгена Маланюка, Василя Стуса. З родиною В.Стуса - тоді ще живою його матір'ю, сестрою та племінницею, що мешкають у Донецьку, Валентина Леонтіївна підтримувала особливо дружні стосунки.

Беручи активну участь у громадсько-політичних процесах на Донеччині, В.Л.Тиха не могла залишитися осторонь подій, які

результували у створенні Донецької Крайової організації Народного руху України за перебудову. Вона була учасницею установчої конференції Руху в Донецьку, багатьох конференцій та з'їздів всеукраїнського рівня. Після проведення установчого з'їзду Руху вона, разом з М.Тищенком, В.Оліфіренком, В.Білецьким та іншими активістами Руху об'їздила десятки підприємств та установ області, беручи участь у дискусіях з представниками партійно-державного апарату, роз'яснюючи мешканцям Донбасу справжні цілі Товариства та Руху, розбиваючи створюваний компартійно-шовіністичною пропагандою міф про те, що рух за відродження українського - від мови до державності - не є питомим для Донбасу явищем, а накидається нашому регіону виключно "вихідцями з Галичини".

До останніх днів свого життя вона виступала і наполегливо втілювала свої ініціативи щодо культурно-просвітницької роботи в різноманітних середовищах, об'єднуючи всіх ідеєю безмежної любові до України

Померла Валентина Леонтіївна Тиха 25 травня 2004 р. після тяжкої хвороби. За її заповітом прах її було розвіяно над донецьким степом, а крематійну урну поховано на кургані над річкою Кальміус.

Ребрик Володимир Павлович

Співзасновник Народного Руху України і Донецької Крайової організації Руху, учасник Установчих зборів Донецької Крайової організації Руху в серпні 1989 р. та Установчого з'їзду Руху у вересні 1989 р.

Ребрик Володимир Павлович (1954 - 2003). Народився у Хмельницькій області, станція Дунаївці. У 1971 році закінчив середню школу ст. Дунаївці й поступив до Київського політехнічного інституту. Закінчив його у 1980 р. з перервою у навчанні з 1973 р. по 1975 р. на службі в Радянській Армії. Демобілізувався лейтенантом запасу. Фах за вищою освітою "електрифікація та автоматизація гірничих робіт". За направленням після Київського інституту поїхав працювати на Донбас - спершу Ворошиловград (нині Луганськ), потім - Донецьк.

Працював у об'єднанні "Донецькметалургбуд" енергетиком, потім головним енергетиком.

Член Правління Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка. Входив до складу керівних органів Донецької Крайової організації Народного Руху, брав активну участь в організації та проведенні масових заходів Руху та Товариства української мови в Донецьку, та інших містах області. Маючи високий авторитет у національно-демократичному середовищі, неодноразово висувався кандидатом у депутати різних рівнів, гідно представляючи Рух у виборчих кампаніях.

Науково-публіцистичне видання

Володимир Стефанович Білецький

ІСТОРІЯ Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989-1991 рр.)

Редактор *Галина Сімченко*
Коректор *Катерина Брітікова*
Верстка та обкладинка *Ірина Венгренюк*
Технічний редактор *Ольга Федоряченко*

Розповсюджується безкоштовно

Підписано до друку 18.08.2009
Формат 84х108/32. Папір офсетний. Друк різографний.
Ум.-друк.арк. - 4,2. Об.-вид. стор. - 2,4. Тираж 300 прим.

Український культурологічний центр (м.Донецьк),
Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка
83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45
тел/факс (062) 338-06-97, 337-04-80
e-mail: ukcdb@stels.net

ББК 66.69 (4УКР-4ДОН)

Б43 **Історія Донецької Крайової організації Народного Руху України (1989-1991 рр.)** / Білецький В.С. - Донецьк : Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2009. - 172 с.

У монографії розкриті передумови й описано процес виникнення Донецької Крайової організації Народного Руху України (ДКО НРУ). Розкрита публічна діяльність та показані основні акції Донецької Крайової організації Народного Руху України у період 1989-1991 рр. Показана роль НРУ у розвитку багатопартійності.

Для істориків, політологів та широкого загалу, всіх хто цікавиться процесами відновлення державності України у кінці XX ст.

ISBN 978-966-2018-07-3